

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MAHKEME SİCİLLERİNE GÖRE
XVI. YÜZYIL İLK YARISINDA
BURSA VAKIFLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Danışman
Prof. Dr. Osman ÇETİN**

Hâle DEMİREL

BURSA 2006

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.Hale...REMYER'e..... ait M.Ökeme...S.İllerine...G.İre.....
M.İ. Y.201...İ.İ. Y.201...B.İ.İ. Y.201... adlı çalışma, jürimiz tarafından
.....İ.İ. Y.201...Anabilim / Anasanat Dalı,
.....İ.İ. Y.201... Bilim Dalında Yüksek Lisans/ Doktora/ Sanatta Yeterlik
tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Osman Çetin
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. M. Asım Yıldırım
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye Yard. Doç. Dr. Recep Adı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İmza

**İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI**

**MAHKEME SİCİLLERİNE GÖRE XVI. YÜZYIL İLK YARISINDA
BURSA VAKIFLARI**

ÖZET

Hâle DEMİREL

(Yüksek Lisans Tezi)

İslâm Tarihi'nin ilk dönemlerinden itibaren Müslümanların sosyal hayatında önemli fonksiyonlar icra eden vakıflar, Osmanlı Devleti döneminde İslâm Medeniyeti'nin köşe taşlarından biri olmuştur. Eğitim, sağlık, din, ticaret gibi insanların ihtiyaç duyduğu hemen her alan vakıfların hizmet sahaları içindedir. Bu çalışma ise Bursa Mahkeme Sicilleri'nde yer alan vakfiyeler ışığında, 16. yy. ilk yarısında Bursa vakıflarını incelemektedir. Vakıflar, vakıf kurucularının sosyal statüleri, vakfedilen mülklerin çeşitleri ve vakıfların hizmet alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Vakıf kurucuları toplumdaki işlevsel rollerine göre gruplandırılırken statüler arasında yatay ve dikey hareketliliğin olduğu görülmektedir. Bu alanda özellikle azatlı kölelerin vakıflara iştirak oranlarının yüksek olması dikkat çekmektedir. Vakfedilen mülkler konusunda çeşitli tartışmaların yapıldığı fakat toplumun ulemâ arasındaki bu polemiklerden etkilenmediği, güçleri nispetinde menkul-gayr-i menkul mülklerini vakfettikleri görülmektedir. Vakıfların hizmet alanları ise vâkıfların niyetlerini yansıtmaktadır. Vakıflar daha çok dinî hizmetlere tahsis edilmekle birlikte yine tartışmalı konulardan olan ailevî vakıfların sayısı da azımsanamaz. Ayrıca eğitim, sosyal ve Haremeyn hizmetlerine yönelik vakıflar da oluşturulmuştur. Vâkıflar vakıflarda görev yapacak personel için de ücret tayin etmişlerdir. Böylece hayatın her alanında hizmet veren vakıflar sayesinde Osmanlı Devleti "Vakıf Medeniyeti" haline gelmiştir.

Danışmanı: Prof. Dr. Osman ÇETİN

Sayfa sayısı:114

Anahtar kelimeler: Bursa, vakfiye, vâkıf, vakıf hizmetleri

DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS

SCIENCE OF ISLAMIC HISTORY

**WAQFS OF BURSA ACCORDING TO COURT RECORDS IN THE FIRST
HALF OF THE 16th CENTURY**

ABSTRACT

Hâle DEMİREL

(MD Thesis)

Foundations (waqfs) which have performed important function in the social life of Muslims since the earliest periods of Islamic history are one of the cornerstones of Islamic civilization. Their service includes almost every field such as education, health, religion, trade needed by people. The present study examines the foundations of Bursa in the first half of the 16th century on the basis of charters of waqfs in the registers of Bursa Court Records. The foundations are classified according to their founders' social status, the kinds of estates made over to the foundation, and their service. While the founders are grouped according to their functional roles, it can be seen that there is horizontal and vertical activity between the status. In this respect, it is especially striking that emancipated slaves' ratio of participation is high. It is seen that diverse discussions were made on the estates made over to foundation but the community was not affected by polemics between the scholars and made the movable and real estates over to foundations as far as they could. The services of foundation reflect their intentions. The foundations were devoted to religious services mostly; however, the number of familial foundations which are one of the controversial issues can not be underestimated. In addition, there were foundations devoted to services about education, social life and Haramayn. The foundations established the wages for the staff working in the foundations. On balance, thanks to foundations serving in all area of life the Otoman Empire became "the civilization of waqfs".

Adviser: Prof. Dr. Osman ÇETİN

Page number: 114

Key words: Bursa, charter of waqf, founder, service of waqfs

ÖNSÖZ

Vakıflar, başlangıcından günümüze kadar Müslümanların sosyal hayatında önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Hz. Peygamber döneminde sadaka-i câriye olarak başlayan bu gelenek, sonraki dönemlerde sistemli hale getirilerek İslâm Medeniyeti'nin köşe taşlarından biri olmuştur. Zamanla İslâm Dünyası'nın en yaygın kurumu haline gelen vakıflar, en parlak devrini Osmanlılarla yaşamış ve camii, imaret, han, mektep ve medreseler gibi halka hizmet veren bir çok kurum genellikle vakıflar sayesinde hayatîyetlerini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı ve bir süre başkenti olan Bursa, ilk Osmanlı vakıflarının bilinmesi ve mahiyetlerinin araştırılması bakımından önemi haizdir. Çünkü kurulan her vakfın mahkemece tescili mecburiyeti bulunması ve XV. ve XVI. yüzyıllara ait en eski mahkeme defterlerinin yalnız Bursa'da olması, bu tür çalışmalar için Bursa'yı ve Bursa Mahkeme Sicilleri'ni vazgeçilmez yapmaktadır. Gerek vakıfların gerekse Bursa'nın Osmanlı Tarihi için taşıdıkları önemden dolayı "Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarisında Bursa Vakıfları" tez konusu olarak alınmıştır. Yerel ve kurumsal tarih araştırması olan bu tezde, 50 yıl boyunca Bursa halkının vakıflara ilgisi, sosyal hayatlarında, manevî dünyalarında vakıfların yerinin ne olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Araştırmanın temel kaynağını vakfiyeler oluşturmaktadır. Vâkıfların, mülklerini hangi alanlara ne gibi şartlarla sarf etmek istedikleri tespit edilerek zihniyetlerinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu şartların uygulamadaki durumu için ise vakıf tahrir defterleri ve muhasebe kayıtları incelenmelidir.

Osmanlı Devleti'nin klasik çağında, Bursa halkının vakıf kurumuna yaklaşımını ve vakfın toplum hayatındaki konumunu tespiti yönelik bu çalışmanın, Bursa'nın tarihine katkıda bulunması temennimizdir. Tezin gerek araştırma gerekse yazma safhalarında yol gösteren, bilgisinden ve fikirlerinden istifade ettiğim, her daim manevî desteğini hissettiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Osman ÇETİN'e, özellikle belgelerin okunmasında karşılaşılan zorluklar sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Araştırma Görevlisi Saadet MAYDAER'e müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim.

Bursa 2006

Hâle DEMİREL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İ
ÖNSÖZ	İİİ
İÇİNDEKİLER	İV
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ	VI
KISALTMALAR.....	Vİİ
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM KURUCULARINA GÖRE VAKIFLAR	5
I. SOSYAL STATÜLERİ AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI	5
A. Askerî Sınıf.....	6
1. İlmîyeye mensup vakıf kurucuları	7
2. Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları.....	13
3. Sarayda yaşayanlar	14
4. Tarikat mensupları	19
5. Vakıf çalışanları.....	21
B. Reayâ Sınıfı	23
1. Tüccar	23
2. Esnaf.....	27
3. Mühtedîler.....	34
a. Hürler	34
b. Azatlılar	34
4. Gayr-i müslimler	45
5. Çelebi.....	45
6. Statüsü belli olmayanlar.....	46
II. CİNSİYETLERİ AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI	59
İKİNCİ BÖLÜM MEVKÛFÂTA GÖRE VAKIFLAR	62
I. GAYR-İ MENKUL VAKIFLAR.....	62
A. Konutlar	62
B. Tarım İşletmeleri.....	64
C. İktisadî Kuruluşlar	65
1. Ticarî kuruluşlar	65
2. Sanayi kuruluşları	67
D. Eğitim ve Dinî Hizmet Amaçlı Kurumlar.....	69
II. MENKUL VAKIFLAR	71

A. Para Vakıfları	71
B. Kitap Vakıfları	76
C. Hayvan Vakıfları.....	77
D. Akara Tâbi Menkuller	78
E. Diğerleri	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR	79
I. DİNÎ HİZMETLER	79
II. SOSYAL HİZMETLER.....	83
III. EĞİTİM HİZMETLERİ	85
IV. HAREMEYN VAKIFLARI	87
V. AİLEVÎ VAKIFLAR	89
VI. PERSONEL HARCAMALARI.....	91
SONUÇ	94
KAYNAKLAR	96
EKLER	100

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 1.1	: İlmîyeye mensup vakıf kurucuları.....	7
Tablo 1.2	: İlmîyeye mensup vakıf kurucularına ait menkul ve gayr-i menkuller.....	12
Tablo 1.3	: Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları.....	13
Tablo 1.4	: Saray mensubu vakıf kurucuları.....	14
Tablo 1.5	: Saray mensuplarına ait menkul ve gayr-i menkuller.....	18
Tablo 1.6	: Tarikat mensubu vakıf kurucuları.....	20
Tablo 1.7	: Vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar.....	21
Tablo 1.8	: Tüccar vakıf kurucuları.....	24
Tablo 1.9	: Tüccarın vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller.....	27
Tablo 1.10	: Esnaf vakıf kurucuları.....	28
Tablo 1.11	: Vâkıfların meslekleri.....	32
Tablo 1.12	: Esnafın vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller.....	33
Tablo 1.13	: Mühtedî vakıf kurucuları.....	34
Tablo 1.14	: Vakıf kuran azat edilmiş kadınlar.....	35
Tablo 1.15	: Vakıf kuran azat edilmiş erkekler.....	40
Tablo 1.16	: Azatlıların vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller.....	44
Tablo 1.17	: Gayr-i Müslim vakıf kurucuları.....	45
Tablo 1.18	: "Çelebi" unvanını taşıyan vakıf kurucuları.....	46
Tablo 1.19	: Statüleri belli olmayan vakıf kurucuları.....	47
Tablo 1.20	: Statüsü belli olmayan kişilerin vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller.....	58
Grafik 1.1	: Vâkıfların sosyal statülerine göre vakfiye oranları.....	59
Tablo 1.21	: Cinsiyetlerine göre vâkıflar.....	60
Tablo 2.1	: Vakfedilen konutlar.....	64
Tablo 2.2	: Vakfedilen tarım alanları.....	65
Tablo 2.3	: Vakfedilen ticarî kuruluşlar.....	66
Tablo 2.4	: Vakfedilen sanayi kuruluşları.....	68
Tablo 2.5	: Vakfedilen eğitim ve dinî hizmet amaçlı kurumlar.....	69
Grafik 2.1	: Vakfiyeler içerisinde para vakıflarının oranı.....	72
Grafik 2.2	: Vakıf paralarının istirbah oranları.....	74
Tablo 2.6	: Vakıf paralarının miktarları.....	75
Grafik 2.3	: Nukûd vakfı yapanların statülerine göre oranları.....	76
Tablo 2.7	: Vakfedilen kitap sayıları.....	77
Grafik 3.1	: Dinî hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar.....	80
Grafik 3.2	: Sosyal hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar.....	84
Grafik 3.3	: Eğitim hizmeti amacıyla oluşturulan vakıflar.....	85
Grafik 3.4	: Haremeyn vakıfları.....	87
Grafik 3.5	: Ailevî vakıflar.....	90

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin(oğul)
B.Ş.S.	: Bursa Şer'iyeye Sicilleri
Bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti(kız)
BYEBEK	: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İ.Ü.İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
M.E.B.	: Milli Eğitim Basımevi
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfadan sayfaya
sy.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.V.Y.	: Tarih Vakfı Yurt
t.y.	: Basım tarihi yok
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
v.	: Vefat
V.D.	: Vakıflar Dergisi
v.d.	: Ve diğerleri
V.G.M.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Y.K.Y.	: Yapı Kredi Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Mahkeme sicillerinin bir şehrin tarihî, sosyal, iktisadî durumunu yansıttığı bilinen bir husustur. Sicillerde yer alan tereke, nikah, boşanma, vakıf, hibe, alış-veriş kayıtları dönemin ve ait olduğu coğrafyanın kültürel değerlerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Bursa Mahkeme Sicilleri ise en eski ve zengin kayıtlara sahip olmakla araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Bu güne kadar sicillerle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmasına rağmen hâlâ okunmayı bekleyen çok sayıda belge vardır. Bunlardan bir kısmı, mahkeme kayıtları içerisinde yer alan ve Osmanlı Devleti'nde, devlet-toplum münasebetlerinin ve toplumun manevî değerlerinin anlaşılmasında yardımcı olacak nitelikteki vakfiyelerdir. Vakfiye, vakıf yapacak kişinin, kadının ve şahitlerin huzurunda vakfettiği mülkü ve şartlarını beyan ettiği, kadının tescili ile oluşan belgedir. Hazırlanan vakfiyenin aslı vâkifa verilir, sureti ise kayıtlara geçer. Vakfiyenin aslı kaybolda dahi, nüshası bulunduğu için vakıf şartlarında herhangi bir değişiklik yapılması veya karışıklık olması mümkün değildir. Diğer taraftan bu durum, araştırmacılar için de kolaylık sağlamaktadır.

Bu çalışma da, 16. yy. ilk yarısında Bursa Vakıfları'nı, vakfiyeleri esas alarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmaya konu olan vakfiyeler, Bursa'da, 1501-1550 yılları arasında düzenlenenlerdir. Vakfiye suretleri, zikredilen yıllara ait Bursa Mahkeme Sicilleri taranarak elde edilmiştir. Bu dönemi kapsayan 49 defter taranmış, ancak 30 defterde vakfiye bulunmuştur. 18 defterde vakfiye yoktur. A 27 nolu defter de bu dönemin kayıtlarını ihtiva etmesine rağmen deftere ulaşılammıştır. Tespit edilen vakfiye suretleri terceme edilerek, vakfın 3 önemli unsuru olan vâkif, mevkûf ve mevkûfun lehlerine göre tasnif edilmiş, ancak tasniflerde kesin sınırların çizilmemesine özen gösterilmiştir. Bir vâkif birden fazla kategoride yer alabilmektedir veya bir vakıf farklı alanlarda hizmet edebilmektedir. Bu durum gerek tablolarda gerekse metin içerisinde belirtilmiştir. Tasnifler sırasında bazı vakfiyelerin tekrar edildiği tespit edilmiştir. 7 vakfiye tekrar mahiyetinde olduğu için tasniflerde yer almamıştır. Vakfiyelerin okunması sırasında bazı zorluklarla karşılaşmış, okunamayan kelimeler (...) olarak gösterilmiştir. ----- şeklindeki yerler ise belgelerde boş bırakılan veya bilgi olmayan yerlerdir. Bu durum genellikle mahalle adları için söz konusudur. Vakfiye suretlerinden 12'si Türkçe,

diğerleri Arapça'dır. Bazı vakfiyeler ise vâkıfın vefatından sonra düzenlenmiştir. İncelenen vakfiyeler arasında 27 erkek ve 9 kadının vakıflarının, vefatlarından sonra, vasiyetleri üzerine düzenlendiği görülmektedir. Vakfiyelerin toplam sayısı ise 567'dir. Bazı vakfiyelerde tarih olmamakla birlikte elimizdeki en eski tarihli vakfiye 909/1503, en yenisi ise 957/1550 yılına aittir.

İncelenen vakfiyelerin muhtevalarına bakıldığında ise kullanılan ifadeler, vâkıfın şartları, vakfını delillendirmek için ayet ve hadislere yer vermesi, vakfını oluştururken içinde bulunduğu ruh hali toplumun manevî değerlerini ortaya koymaktadır. Özellikle büyük vakıflarda bu durum daha belirgindir. İlk dönemlerde daha sade dille yazılan vakfiyelerde, incelenen dönem de dahil olmak üzere, dil ağırlaşmış, metin içerisinde terkiplere, medhiyelere daha fazla yer verilmiştir. Burada kâtibin mahareti ön plana çıkmaktadır. Vakfiye Allah'a hamd, Resulü'ne salât ve selâm ve vakfın oluşturulmasındaki amacı belirtir nitelikte ayetlerle başlar. Vâkıfın takdiminden sonra, vakfın halis niyet, temiz kalp ve selim akılla, helal kazançtan yapıldığı ifade edilir. Daha sonra vakfa konu olan mülkün nitelikleri belirtilir. Gayr-i menkulse sınırları, özellikleri, nasıl işletileceği, menkulse miktarı, para vakıflarında istirbah edilmesi istenilen oran belirtilerek, mütevelliyeye teslim edilir ve mütevellinin vâkıfın şart kıldığı cihetlere sarf etmesi istenir. Vâkıf, vakfından istifade etmesini istediği kişileri, verilmesini istediği miktarı ayrıntılı olarak belirtir. Vakfiyenin sonunda ise vakfın, müctehidlerin görüşlerine dayanılarak sahîh olduğu, miras bırakılamayacağı, hibe edilemeyeceği, tağyir ve tebdil edilemeyeceğine dair ifadeler yer alır. Vâkıf bazen, şartları değiştiren veya uygulamayanların Allah'ın lanetine maruz kalmaları için beddua eder. Bu kısımda genellikle Bakara Suresi'nin 181. ayeti yer almaktadır. Vakfiye, mahkeme huzurunda bu olaya şahit olanların isimlerinin ve olayın gerçekleştiği tarihin belirtilmesiyle son bulur. Ancak bu bölümlerin yer almadığı, sadece vakfın 3 temel unsurunun (vâkıf, mevkûf ve mevkûfun leh) belirtildiği vakfiyeler de mevcuttur.

Araştırmanın temel kaynağı şer'iyye sicilleri olmakla birlikte, tasniflerin yapılmasında, kavramların açıklanmasında, vakıf kurumunun hukukî ve tarihî boyutu ve tezahürleri konusunda yardımcı olacak eserlerden de istifade edilmiştir. Bunların başında Ahmet Akgündüz'ün "İslâm Hukuku'nda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi" isimli çalışması gelmektedir. Eser daha çok vakfın hukukî yönüne değinmesine rağmen bazı ifadelerin açıklanmasında, tanımların yapılmasında yararlanılmıştır. Yine bu bağlamda Ali Himmet Berki'nin "Vakıflar" isimli kitabı da

kaynaklar arasındadır. Özellikle I. Bölümde, vâkıflar konusundaki bilgiler, Kepecioğlu'nun "Bursa Kütüğü" eserinden edinilmiştir. Para vakıfları konusunda ise Murat Çizakça'nın çalışmaları yardımcı olmuştur. Bursa ile ilgili spesifik çalışmalarının yanı sıra para vakıfları ile ilgili tartışmalar için de Çizakça'nın eserlerinden istifade edilmiştir. Kaynakların çoğunluğunu ise vakıf konusunda yazılan makaleler oluşturmaktadır. Süreli yayınlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Vakıflar Dergisi, Türkler ve Osmanlı isimli çalışmalardaki makaleler de yararlanılan kaynaklar arasındadır.

Vakfiyelerdeki unsurlar esas alınarak tez 3 bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde, önce sosyal statülerine sonra cinsiyetlerine göre vâkıflar incelenmiştir. Tablolarda, yer aldıkları toplumsal sınıfa göre vakıf kurucuları, vakfettikleri mülkler, vakfın bulunduğu yer ve vakfiyenin yer aldığı defter ve sayfa numarası verilmiş ve istatistikler belirlenmiştir. II. Bölümün konusu, vakfedilen mülklerdir. Vakıflar menkul ve gayr-i menkul olmalarına göre kategorilere ayrılmıştır. İncelenen vakfiyelerde çok sayıda para vakfına rastlanmıştır. Para vakıfları, vakfiyelerde belirtilen ifadeler doğrultusunda yansıtılmış, gerek uygulamadaki tezahürlerinin bilinmemesi gerekse bu konudaki tartışmaların daha çok İslâm hukukunun kapsamına girmesinden dolayı ayrıntılara yer verilmemiş, bilgi edinilebilecek kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir. Ulaşılan sonuçlar tablolar ve grafiklerle desteklenmiştir. Böylece incelenen zaman diliminde, Bursa'da halkın daha çok hangi tür mülkünü vakıf haline getirdiği ve yaşam düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak vakıf kurucularının şartları incelenmiştir. Bu bölümde kimlerin bu vakıflardan yararlandıkları, vakıfların hizmet sahaları belirlenmiştir. Bölümün sonunda ise vakfiyelerde personel için yapılması istenilen harcamalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ekler bölümünde bazı vakfiyelerin suretleri yer almaktadır.

Burada belirtilmesi gereken bir başka husus 16. yy.da Bursa'nın durumudur. Dönemin şartları ve Bursa'nın devlet içerisindeki konumunun bilinmesi de değerlendirmeler esnasında göz önüne alınmalıdır. Bu dönemde İstanbul başkent olmasına rağmen, Bursa'dan "Darü's-Saltanatı'l-Kadime" olarak bahsedilmektedir. Bursa sarayında divan-ı hümayunun toplanması, vezirler, kazasker ve defterdar gibi devlet yönetiminde söz sahibi kişilerin burada görev yapmaları, şehrin siyâsi nüfuzunu koruduğunun göstergesidir. Diğer taraftan Bursa bu dönemde, üretim ve ticaret merkezi olarak da önemlidir. Henüz Orhan Bey döneminde inşa edilen Emir Hanı, kentin ticaret potansiyelini yansıtmaktadır. Zamanla çevre illerdeki tarım

ürünlerinin pazarlandığı bir merkez haline gelen şehir, 16. yy.a gelindiğinde artık dış ticarete de açılmıştır. Bu dönemde Bursa, Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz'den ham ipek ticaretinin ve Güneydoğu Asya'dan gelen baharatın satış merkezi konumundadır. Ayrıca ordunun lojistik sefer ihtiyaçları, sarayın meyve ve kumaş ihtiyacı da Bursa'dan karşılanmaktadır. Bütün bu özellikler, Anadolu Eyaleti'ne bağlı Hüdavendigâr Sancağı'nın merkez kazası olan Bursa'yı, Osmanlı Devleti için vazgeçilmez kılmaktadır.

16. yy. ilk yarısında Bursa vakıflarının tespitine yönelik bu çalışmayla vakıfların toplum hayatındaki yerini belirlemek amaçlanmıştır. Bundan önce yapılmış ve bundan sonra yapılacak çalışmalar doğrultusunda Bursa'daki vakıf faaliyetleri, vakfın dinî ve sosyal hayattaki önemi dolayısıyla vakıfların Bursa'nın sosyal ve ekonomik hayatına katkısı ortaya çıkarılabilir. Bu çalışmanın da bu uğurda istifade edilebilecek bir bilgi ortaya koyması ve araştırmacılara yardımcı olması ümit edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUCULARINA GÖRE VAKIFLAR

I. SOSYAL STATÜLERİ AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI

Osmanlı Devleti XVI. yy.da gerek siyasî gerekse idarî yapılanmasının zirvesine ulaşmıştı. Bu dönemde, genişleyen sınırlar kadar yönetim sistemindeki olgunlaşma da devletin esas hüviyetine kavuşmasında etkili olmuştu. Devletin temel unsurlarından olan ve kuruluşundan itibaren farklı ırklara mensup insanlardan oluşan toplum ise, içerisinde bulunduğu iktisadî, dinî ve idarî şartlara göre sınıflara ayrılmıştı. Fetihlerle birlikte topluma dahil olanlar da bu sınıflandırmaya tâbi tutuluyordu. Toplumun biçimlenmesinde rol oynayan din faktörüne göre insanlar, Müslüman ve gayr-i Müslim olarak ikiye ayrılıyordu. Gayr-i Müslimler, İslâm dışındaki dinlere mensup olanları ifade etmekte ve büyük kısmını Hıristiyanlar oluşturmaktaydı.

Halk mensup oldukları ırka ve dine göre farklılık arz ettiği gibi, toplumdaki işlevleri açısından da farklı kategorilerde yer almaktaydı. Kişilerin toplumdaki işlevsel rollerine göre gruplandırılması, toplum hayatının düzenli ve sağlıklı sürdürülebilmesi için gerekliydi. İki ana sınıfa ayrılan toplum, uyum içerisinde olduğu sürece devlet de varlığını devam ettirebilecekti. Bu sınıflardan ilki dinî ve idarî yetkiye sahip, vergiden muaf, hazineden ve tımdan geliri olan¹, dolayısıyla toplumda statü ve iktisadî üstünlüğü bulunan askerî sınıf (yönetenler), diğeri ise devlet yönetiminde etkisi olmayan, üretim yapan, ticaretle uğraşan ve vergi veren² yani yönetici sınıfı destekleyen reayâ sınıfı (yönetilenler) idi.

Yöneten ve yönetilen sınıflarını oluşturan kitleler de, kendi içerisinde, fonksiyonları bakımından çeşitli kategorilere ayrılabilir. Klasik dönem Osmanlı toplumunda askerî sınıf, padişah beratıyla devlet hizmetinde görev alan memurlardan oluşuyordu. Bunları görev yaptıkları alanlara göre seyfiye, kalemiye ve ilmiye olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Devlet yönetiminde birinci derecede söz sahibi olan padişah ve sarayda yaşayanlar ise bu sınıfın en üst

¹ Yediyıldız, Bahaeddin, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", Türkler, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.X, s. 192.

² Tabakoğlu, Ahmet, "Osmanlı İctimai Yapısının Anahatları", Osmanlı, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.IV, s. 26.

kademesinde yer alıyordu. Saray halkını hocalar, hekimler, bazı ağalar gibi hem padişaha hem de devlete hizmet eden görevliler ile padişahın aile fertlerinin yaşadığı harem sakinleri oluşturuyordu³. Ehl-i örf de denilen seyfiye ise savunma yanında idarî görevleri de olan tımarlı sipahiler ve kapıkulu askerlerine verilen isimdi. Yönetimdeki üçüncü grup, divan-ı hümayunda ve hazinede görevli olan ve bugünkü anlamıyla Osmanlı Devleti'nin bürokratlarını oluşturan kalemiye idi. Toplumun din, yargı ve eğitim sektörlerinden sorumlu olanlar ise ilmiye sınıfı içerisinde yer almaktaydı⁴.

Sosyal statüleşmenin alt kademesinde yer alan reayâ da homojen bir yapıya sahip değildi, yaşadıkları çevre ve kabiliyetlerine göre farklı meslekler edinmişlerdi. Osmanlı toplumunda, köylerde oturanlar çiftçilik yapmakta, şehirde yaşayanlar zanaatkâr olmakta veya ticaretle uğraşmaktaydı. Yaylak ve kışlaklarda yaşayan göçebeler ise geçimlerini hayvancılıkla sağlıyordu.

Toplumun bu şekilde kategorize edilmesi katı bir kast sistemine dayanmıyordu, sosyal hareketlilik olabilmekteydi. Görevini gereği gibi yerine getiren kişi raiyyet statüsünden askerî statüye geçebilir yada bulunduğu mevkide daha üst kademelere yükselebilirdi⁵.

Çalışmanın bu bölümünde, 1501-1550 yıllarına ait Bursa Mahkeme Sicilleri'nden tespit edilen vakfiyelerdeki vakıf kurucuları, önce toplum içerisindeki işlevsel rolleri göz önüne alınarak sosyal statülerine, sonra da cinsiyetlerine göre gruplandırılmıştır. Fakat bu sınıflandırmada kesin sınırlar konulmamış, bir kişi birkaç kategoride değerlendirilebildiği gibi, yukarıda belirtilen tasnifte yer almadığı halde, vakfiyelerdeki ifadelerle göre farklı gruplar da oluşturulmuştur. İlk olarak devletin yönetim kadrosunu oluşturan askerî sınıfa mensup vâkıflar, faaliyet alanlarına göre tasnif edilmiştir.

A. Askerî Sınıf

Yukarıda da ifade edildiği gibi askerî sınıf içerisinde ilmiye, seyfiye ve kalemiye yer almaktadır. Bu zümredeki vakıf kurucuları arasında çoğunluğu ilmiyeye mensup olanlar oluşturmakla birlikte, seyfiye mensuplarının ve padişah ailesinden kadınların kurduğu vakıflar yer almaktadır. Ayrıca vakıf çalışanları ile tarikat mensuplarının vakıfları da bu grupta değerlendirilmiştir.

³ İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, ed. Ekmelüddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1994, C.I, s. 155.

⁴ Yediyıldız, a.g.m., s. 198.

⁵ Yediyıldız, a.g.m., s. 205.

1. İlmîyeye mensup vakıf kurucuları

Yönetici sınıf içerisinde medrese kökenli ulemâ, seyfiye ve kalemiyeye nispetle daha prestijli durumdaydı. Şer'î hukukun yürürlükte olduğu Osmanlı Devleti'nde dinî-idarî yetkileri elinde bulunduran ilmiye, sadece bilimsel çalışmalar yapan bir teşkilât değil, eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi, adaletin sağlanması, din işlerinin yönetimi gibi sosyal hayatın temel dinamiklerinden de sorumlu bir kurumdu ve bu vasıflarıyla yalnız yönetici sınıf arasında değil toplum içinde de itibarlı konumdaydı⁶.

Fatih Kanunnâmesi'ne göre, ilmiye sınıfının en yetkili organı İstanbul Müftüsü yani şeyhülislâmıydı⁷. Ancak 16. yy.a kadar kazaskerlerin yevmiyelerinin şeyhülislâmlardan yüksek olduğu görülmektedir. O halde bu üstünlük onların fetva verme yetkisine sahip olmalarından kaynaklanıyordu⁸. Daha alt kademelerde ise müftü, kadı, müderris ve din görevlileri bulunuyordu. İlmîyeye mensup vakıf kurucularının isimlerinin başında "efendimiz" manasına gelen ve o dönemde ulemâyaya verilen⁹ "Mevlânâ" sıfatı bulunmaktadır. Kendilerine bu sıfatın verilmesi toplum içerisindeki saygınlıklarının belirtilerindedir.

İncelenen 567 vakfiye içerisinde 38'i ulemâyaya mensup vâkıflarca oluşturulmuştur. Vakfiyelerden ikisi aynı kişiye ait olduğu için 37 vâkıf vardır. Bu rakamın bütün vakfiyeler içerisindeki oranı ise % 6,7'dir. Toplum içerisindeki konumları düşünüldüğünde, bu yüzdellik pay, ulemânın vakıf yapma konusunda isteksiz olduğu izlenimini uyandırır da, nüfusun çoğunluğunu reayânın oluşturduğu düşünülürse, askerî sınıf içerisindeki oranlarına göre değerlendirilmeleri daha doğru olur. Aşağıdaki tabloda, görevleri de belirtilerek, ilmiyeye mensup vâkıflar yer almaktadır.

Tablo 1.1: İlmîyeye mensup vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıf	Görevi/ Unvanı	Mevkûfât	Kaza/Köy/ Mahalle	Defter no
1	Hacı Mahmut b. Musa	Müezzin	Ev	(...)	A 200-141b
2	Mevlânâ (...) Halife b. Musa	-----	19 cilt kitap	İshak Paşa	A 35-214a
3	Mevlânâ Abdi Çelebi b. Sinan	-----	Ev	Sofular	A 43-89b

⁶ Dursun, Davut, *Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din*, "2. basım", İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 214.

⁷ *Kanunnâme-i Âli Osman*, Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası ilavesi, İstanbul 1330/1911, s. 10.

⁸ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilâtı*, "3. basım", T.T.K.(Türk Tarih Kurumu) Basımevi, Ankara 1988, s. 175.

⁹ Sami, Şemseddin, *Kamus-i Türkî*, Akdem Matbaası, İstanbul 1317/1898, s. 1432.

4	Mevlânâ Abdulkadir Efendi b. Mevlânâ Muhyiddin Efendi	Şeyhülislâm	206 dükkan, 213 hücre, 13 mahzen, 2 bahçe, ev, fırın, ahır, at değirmeni, 700 bin dirhem, dükkanlar ¹⁰	Bursa-İstanbul-Konya	A 43-62b
5	Mevlânâ Abdullah Çelebi b. Hoca Mercan	-----	2 bin dirhem	-----	A 42-103b
6	Mevlânâ Ahmet b. Paşa Çelebi	-----	Üzüm bağı	Kite	A 43-62a
7	Mevlânâ Bâli b. Ramazan	Kâtip	Ev	Yahşi Bey	A 33-195a
8	Mevlânâ Bedrettin	-----	Ev	Kara Şeyh	A 34-8a
9	Mevlânâ Davut b. --- --	İmam	Ev	Saray	A 30-239b
10	Mevlânâ Davut b. Abdullah	Müezzin	Ev	Musalla'l-iyd	A 23-49b
11	Mevlânâ Hacı Cafer b. Abdullah(Azatlı)	-----	2 ev, mescid, su değirmeni, arazi	Hoca Naib	A 21-60a
12	Mevlânâ Hacı Mehmet	İmam	4300 dirhem	Kademerî	A 19-239a
13	Mevlânâ Hacı Mustafa b. Ahmet	İmam	Ev,13 bin dirhem	Seyyid Nasır	A 35-48a
14	Mevlânâ Hasan Çelebi b. Hızır	İmam	Ev	İbn-i Konevî	A 200-117b
15	Mevlânâ Hızır Bâli b. Hacı İlyas	-----	Ev, 7 bin dirhem	İmaret-i Merhum Yıldırım Han	A 30-436a
16	Mevlânâ Hüseyin Çelebi b. Mevlânâ Hayrettin Halife	-----	2 ev, Kur'an-ı Kerim	İbn-i Konevî	A 53-146b
17	Mevlânâ İskender Halife b. Mahmut	-----	Ev, 200 flori efrenci	Hz. Emir Mehmet Buharî	A 40-106a
18	Mevlânâ Mehmet b. Gazi Dede	-----	Ev	İbn-i Nizam	A 200-100a
19	Mevlânâ Muhyiddin Halife Mehmet b. Nurettin Hamza	Hatip-imam	2 ev	İbrahim Paşa	A 40-294b
20	Mevlânâ Muhyiddin Mehmet b. Mevlânâ Arap	-----	Bekarhane,5300 dirhem	Çoban Bey	A 43-87b
21	Mevlânâ Muslihiddin b. -----	İmam	Ev	Mecnun Dede	A 19-369a
22	Mevlânâ Muslihiddin b. Hacı Resul	İmam-hatip-kâtip	11 cilt kitap	İbrahim Paşa	A 25-224b
23	Mevlânâ Muslihiddin b. İsmail	Sahhaf	Ev, 100 flori efrenci	Çukur Mescid	A 34-215b

¹⁰ Bu vakıflardan 58 hücre, 17 dükkan, 2 bahçe ve ahır Bursa'da, 166 dükkan Konya'da diğerleri İstanbul'dadır.

24	Mevlânâ Muslihiddin Efendi b. İdris	-----	10 bin dirhem	-----	A 36-139b
25	Mevlânâ Muslihiddin Mustafa b. İshak	İmam	4 ev	(...)	A 23-219a
26	Mevlânâ Muslihiddin Mustafa Çelebi b. Hoca Ali Paşa	-----	Ev	Revvas Hacı İbrahim	A 35-419b
27	Mevlânâ Ömer Halife b. Nasuh	-----	42 cilt kitap	(...)	A 60-144a
28	Mevlânâ Pir Mehmet Çelebi b. Mevlânâ Kadı Mahmut Efendi	-----	Bahçe, üzüm bağı	Sofular Karyesi	A 30-419a
29	Mevlânâ Pir Mehmet Çelebi b. Mevlânâ Kadı Mahmut Efendi	-----	Mektep, 40 bin dirhem	İbn-i Na'al	A 30-419a
30	Mevlânâ Pîrî Halife b. İlyas	-----	Ev	Elvan Bey	A 25-212a
31	Mevlânâ Seyyid Abdullatif b. Seyyid Abdullah	-----	Ev	Karamazak	A 25-395a
32	Mevlânâ Sinan Halife b. Mahmut	İmam	Ev	Şeyh Hamid	A 19-194b
33	Mevlânâ Sinaneddin Çelebi b. Mevlânâ Ali Çelebi	-----	Mektep, 2 dükkan, hücre	İmaret-i Merhum Bayezid Hüdavendigâr	A 200-19b
34	Mevlânâ Şemseddin Ahmet b. Mevlânâ Kemaleddin	-----	Arazi	Kale içi	A 33-197a
35	Mevlânâ Şemseddin b. Mevlânâ Hızır Bey	-----	4 bin dirhem	-----	A 20-228a
36	Mevlânâ Veliyyüddin b. Ali	-----	Ev	Yıldırım Han	A 60-54a
37	Muhyiddin b. Gazi Dede	İmam	Ev	İbn-i Nizam	A 59-23a
38	Musa Durmuş Halife b. İbrahim	İmam	Ev	Şeker Hoca	A 25-544a

Vâkıflar arasında Bursa ve İstanbul'da müderrislik ve kadılık yapan, uzun süre Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunduktan sonra azledilen, daha sonra şeyhülislâm olan¹¹ Mevlânâ Abdulkadir Efendi yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâm, dinî bürokrasinin zirvesindeki isimdi. En önemli görevlerinden biri sorulan sorulara ve ortaya çıkan problemlere dinî hükümlere göre fetva vererek çözüme kavuşturmaktı. Ayrıca kadı, müftü ve müderrislerin atamaları da şeyhülislâm tarafından yapılıyordu. Din ve yürütme alanlarında olduğu gibi,

¹¹ Taşköprülüzâde, Ahmed İsamüddin, Sakâiku'n-Numâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye, Beyrut 1975, s. 264.; Kepecioğlu, Kamil, Bursa Kütüğü, BYEBEK (Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi), Genel no: 4519-4522, C.I, s. 14.

protokolde sadrazamdan sonra yer alarak, siyasette de etkisi görülen şeyhülislâmlık makamına yükselen Abdulkadir Efendi, bu göreve getirildikten üç ay sonra emekli olarak 1541 yılında Bursa'ya gelmiş, 1548'de vefat etmiş¹² ve Musa Baba'nın kabrinin yanına defnedilmiştir¹³. 1546 tarihli vakfiyesine göre Abdulkadir Efendi, İstanbul'da, Bursa'da ve Konya'da çok sayıda gayr-i menkul ile 700 bin dirhem gibi çağdaşlarına göre oldukça yüksek miktarda meblağ vakfetmiştir. Vâkîfın Timurtaş, Reyhan Paşa, Attarin, Harratin, İbn-i Saray ve Kuru Çeşme Mahalleleri'nde vakıfları bulunmaktadır. Vakıf yönetiminde 2 mütevellî, 2 nâzır, 3 kâtip ve 3 câbinin çalışmasını istemiştir. Abdulkadir Efendi'nin vakıfları, bu vakfiyedekilerle sınırlı değildir. Vakfiyesinde, menkul ve gayr-i menkulün gelirinden Musa Baba Mahallesi'nde inşa ettirdiği mescidde görev yapacak imam, müezzin, cüz-hân, serrâc ve kayyım için, yine buradaki medresenin müderrisi için, Kumla'daki mektebin muallimi ve halifesi için, zaviyede görevli şeyh, kapıcı, ferraş, aşçı, hizmetçi ve bekçi için ücret tayin etmiş ve bu vakıfların ihtiyaçlarının giderilmesini istemiştir. Ayrıca her gün birer cüz okuyacak 30 çocuğa da birer dirhem verilmesini isteyen Abdulkadir Efendi eşi, kızları, kardeşleri ve azatlıları için de vakıflarından gelir tayin etmiştir.

Mevlânâ Mehmet Şah Halife'nin azatlısı Cafer b. Abdullah da ilmiye sınıfında yer alan vakıf kurucularındandır. Yine 3 kişinin de -isimlerinde niteleme olmasa da- "b. Abdullah" olarak zikredilmesi azadlı olduklarını düşündürmektedir. Bu kişilerin azadlı köle olarak askerî statüde yer almaları, Osmanlı toplumunda dikey hareketliliğin göstergesidir. Diğer bir örnek de sahhaf olan bir kişinin aynı zamanda ilmiye içerisinde de yer alabilmesidir¹⁴. Statüler arasında katı kuralların olmaması sosyal hayatın daha canlı olmasını, yöneten ve yönetilen arasındaki bağın kopmamasını böylece devletin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Ayrıca askerî sınıf içerisinde yer edinen bu kişilerin vergi ödemekten de muaf olmaları olasıdır.

İlmiye sınıfının alt tabakalarını oluşturan dinî hizmetlerde görevli kişilerin de çeşitli vakıflar kurdukları görülmektedir. Dinî hizmet personeli içerisinde imamlar en geniş kadroya sahip olan gruptu. Genellikle padişah beratıyla bazen de "şart-ı vâkîf" gereği tayin olunan imamların hizmet sahaları çeşitlilik gösteriyordu. İmam, mahallenin asayişini sağlamakla sorumlu ve mahalle sakinlerinin resmî işlerinin

¹² Taşköprülüzâde, a.g.e., s. 265.

¹³ Kepecioğlu, a.g.e., C.I, s. 14.

¹⁴ B.Ş.S.(Bursa Şer'iyeye Sicilleri) A 34-215b.

yürütülmesinde, kadiya yardımcı olan idarî yöneticiydi denilebilir¹⁵. İmamlıkla beraber hitabet hizmetini de yürüten hatipler, imamlara göre daha iyi dinî eğitim alan ve Cuma hutbesinde, hakimiyet sembolü olarak padişahın adını zikretmekle görevli oldukları için, toplum nazarında daha itibarlı kimselerdi. Ayrıca camiilerde imamların yardımcısı konumundaki müezzinler de din görevlileri kategorisindeydiler. Müezzinler, ilmî seviyelerinden çok seslerinin güzelliğine göre tayin ediliyordu. İncelenen vakfiyeler içerisinde 11 imam ve 2 müezzin vakıf kurucusu olarak yer almaktadır. Bu kişilerin bir taraftan dinî hizmet amacıyla kurulan bir vakfın mevkûfun lehi iken diğer taraftan aynı teşkilât içerisinde vâkıf konumunda olmaları, vakıf müessesesinin tufeylî bir sınıf oluşturmadığını, bilakis gücü yeten herkesin mal varlığına göre vakıf yapabildiğini gösterir.

Din görevlilerinin kurdukları vakıfların amaçlarına bakıldığında % 60'ının ailevî, % 20'sinin dinî, % 13'ünün eğitim, % 7'sinin ise sosyal hizmet sağlayan vakıflar olduğu görülmektedir. Ailevî vakıfların % 67'sinin ikinci hizmet alanı ise yine dinî amaçlıdır. Bu durumda din hizmetlerinde görevli personel, kurdukları vakıflarla istihdam alanlarını kendileri oluşturarak ve giderlerini de karşılayarak ülke ekonomisine destek sağlamışlardır.

İmamlıkla birlikte hatip ve kâtiplik de yapan Mevlânâ Muslihiddin b. Hacı Resul, vakfettiği kitapları Müderris Mevlânâ Bedrettin b. Davut'a istifade edilmesi şartıyla teslim etmiştir. Bu örnek, imamların sadece namaz kıldırma veya mahallenin idarî işlerinden sorumlu şahıslar olmadıklarını, ilim ve kültür hayatıyla da yakından ilgilendiklerini gösterir. Şüphesiz bu ilgi onların, ilmiye sınıfı içerisindeki konumlarını destekler mahiyettedir. Diğer kitap vakıfları da incelendiğinde, vâkıfların fıkıh, tefsir, hadis, kelim gibi dinî ve tarih, mantık, tıp, Arapça gibi aklî ilimlere yönelik kitaplar vakfettikleri görülür.

Bu vakıflar arasında 2 de mektep vakfı bulunmaktadır. Mekteplerden biri, aynı tarihli 2 vakfiyesi olan Kadı Mahmut Efendi'nin oğlu Pir Mehmet Çelebi tarafından vakfedilmiştir. Vâkıflar, öğretim süresince gerek öğrencilerin gerekse görevli personelin sıkıntıya düşmemeleri ve öğretime ara verilmemesi için, okulların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla menkul ve gayr-i menkul de vakfetmişlerdir. Bunların gelirinden öğrencilere burs imkanı sağlanmış, mektepte görevli muallim ve halife için, okulun hasır ve onarım ihtiyacının karşılanması için, vakfın işlerinden

¹⁵ Çetin, Osman, "1660'da Bursa Camilerinde Görev Yapan İmamlar" U.Ü.İ.F.D.(Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), C.VI, sy. 6, Yıl 6, Bursa 1994, s. 35.; Beydilli, Kemal, "İmam", T.D.V.İ.A.(Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), T.D.V.(Türkiye Diyanet Vakfı) Yayınları, İstanbul 2000, C.XXII, s. 181.

sorumlu olan mütevellî ve diğêr vakıf görevlileri - câbi, kâtip ve nâzır - için de ücret tayin etmişlerdir. Çocukların eğitimi için vakfedilen mektepler, tıpkı kitap vakıfları gibi, toplumun bu aydın kesiminin ilmî faaliyetleri artırma yönündeki çabaları olarak değerlendirilebilir. Tablo 1.2, ulemânın vakfettiğı mülk sayılarını ve para miktarını göstermektedir.

MEVKÛFAT		ÜNİTE SAYISI /MİKTAR/ADET
GAYR-İ MENKUL	Hücre	59
	Ev	30
	Dükkan	19
	Bahçe	3
	Mektep	2
	Bağ	2
	Arazi	2
	Mescid	1
	Bekarhane	1
	Değirmen	1
	Ahır	1
	MENKUL	Para
Kitap		73 cilt

Tablo 1.2: İlmîyeye mensup vakıf kurucularına ait menkul ve gayr-i menkul miktarları

Tablo 1.2'ye göre vakfedilen gayr-i menkuller arasında hücre sayısı diğêrlerine nispetle daha fazladır. Ancak tablo 1.1'e bakıldığında, 121 ünitenin % 64'ünün Şeyhülislâm Abdulkadir Efendi'ye ait olduğı görülür¹⁶. Abdulkadir Efendi'nin vakıfları çıkarıldığında ise ev vakfı daha fazladır. Hatta bazı vâkıflar birden fazla ev vakfetmişlerdir¹⁷. Bu rakamlar ulemânın gelir düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu tablodaki verilerle maddî refahlarının iyi olduğı sonucuna da ulaşamaz. Vergi vermekten muaf olmaları yaşam standartlarını yükseltmekle birlikte, gelirlerinin ve vâris oldukları mülkün tespit edilmesi konuya daha fazla ışık tutacaktır.

Para miktarındaki azalma da yine Abdulkadir Efendi'nin vakfettiğı miktarın 100 bin dirhemini İstanbul'daki vakıflarına tahsis etmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁶ Tablo 1.1'de Abdulkadir Efendi'nin vakfettiğı gayr-i menkul sayıları ve para miktarı daha fazla olmasına rağmen, konu Bursa vakıfları olduğı için tablo 1.2'de sadece Bursa'daki vakıfları hesaplanmıştır. Bkz. 10. dipnot.

¹⁷ B.Ş.S. A 21-60a; A 23-219a; A 40-294b; A 53-146b; A 59-13b.

2. Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları

Savunma yanında idarî görevleri de olan seyfiye, askerî sınıfın ikinci bölümünü oluşturmaktadır. "Askerî" ismi esas olarak bu gruba verilmiş olup daha sonra idarî yapıda yer alanların tamamını kapsamıştır¹⁸.

Seyfiye gelirlerine göre ikiye ayrılmaktaydı. Birincisi devletten maaş alan kapıkulu askerleri, ikincisi toprak vergilerini toplayan tımarlı sipahilerdir. Eyalet, sancak gibi idarî birimlerin yöneticileri ise her iki kategoriden de tayin edilebiliyordu. Aşağıdaki tabloda kendileri veya babaları çeşitli idarî görevlerde yer alan vâkıflar yer almaktadır.

Tablo 1.3: Seyfiyeye mensup vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıf	Mevkûfât	Kaza/ Mahalle	Defter no
1	Bedrettin Mahmut Çelebi b. Hacı İvaz Paşa	Ev	Koca Efendi	A 33-68b
2	Mehmet Çelebi b. Umur Bey b. Musa Bey	3 tuzla, arazi	Kite	A 19-216a
3	Mehmet Çelebi b. Umur Bey b. Musa Bey	7 tuzla, 3 ev, 2 hücre, bahçe, 4 üzüm bağı, 2 su değirmeni, 2 ahır, 7 ambar, arazi	Kite	A 52-76b
4	Mehmet Çelebi b. Umur Bey b. Musa Bey	4 Dükkan, oda, 4 bahçe, üzüm bağı, ambar, hayvan	Kite	A 38-50b
5	Süleyman Çelebi b. Mahmut Bey	1000 dinar efrenci	-----	A 23-28b
6	Şah Mehmet Bey b. Şemsi Bey	Ev, bahçe, odalar	Musa Baba Zaviyesi yakınında	A 30-401a

Rebiu'l-evvel 910, Safer 929 ve Ramazan 945 yıllarına ait üç vakfiyesi olan Musa Bey'in torunu Mehmet Çelebi b. Umur Bey'in vakıfları Gemlik civarındadır. Dükkanlar, 4 bağ ve 1 su değirmeni Gemlik'te; 1 bağ ve oda babasının kabrinin bulunduğu¹⁹ Umur Bey Köyü'nde; ambar, 1000 koyun, 50 manda, 3 bahçe Kumla'da; tuzlalar ve evlerden biri Engürücük Köyü'nde; 7 ambar, 1 ev ve su değirmeni ise Kuzunca Köyü'ndedir. Bunların gelirinin Şehreküstü'deki Musa Baba Zaviyesi'nin ihtiyaçları, mübarek gecelerde ve bayramlarda hatim okunması ve fukaraya yemek dağıtılması, İznik, Saz ve Engürücük'teki köprülerin, Gemlik'teki hamamın onarımı için sarf edilmesini istemiş, tevliyetin evladına ait olmasını şart kılmıştır. Tuzla vakıfları Mehmet Çelebi'nin tuzla işletmeciliği yaptığını göstermektedir.

¹⁸ Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul 1982, C.I, s. 167.

¹⁹ Kepecioğlu, a.g.e., C.III, s. 226.

Çeşitli siyasî ve idarî görevlerde bulunan ve II. Murat döneminde vezirlik yapan Hacı İvaz Paşa'nın²⁰ oğlu Mahmut Çelebi, Koca Efendi Mahallesi'ndeki evini ailesine vakfetmiştir. Mahmut Çelebi 1488'de vefat etmiş²¹, fakat vakfiyesi 1507' de kayda geçirilmiştir. Sadrazam Mahmut Paşa'nın oğlu Süleyman Çelebi de vakfettiği meblağın gelirini kızlarına şart kılarak aile vakfı kurmuştur.

Şah Mehmet Bey, Fenarî ailesinden olup ümerâdan Şemsi Bey'in oğludur. Kepecioğlu, 1534'te sancak beyi olduğunu belirtmiştir²². 1522 tarihli vakfiyesinde 10 oda, 4 hücre, mutfak, fırın, hamam, gurfe, ahır ve sofa bulunan bir ev vakfettiğini belirtmiştir. Vakfiyesindeki şartlara göre Mehmet Bey'in vakfı da ailevîdir.

Seyfiyeye mensup vâkıfların genellikle ailevî vakıflar oluşturmaları, mülklerinin müsadere edilmemesi için vakıf yapıldığı iddialarını doğrular mahiyettedir. Servetlerini, ailelerine vakıf yoluyla bırakmaları, devletin el koymasını önlemiştir. Ancak gelirlerin bir kısmının sosyal ve dinî hizmetlere sarf edildiğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim vakfiyelerin sonundaki "Vâkıfın ecri Allah'a kalmıştır" ifadesi bu noktada önem kazanmaktadır.

3. Sarayda yaşayanlar

Askerî sınıfın en üst kademesini padişah ve saray halkı oluşturuyordu. Sarayda yaşayanlar arasında ise padişahın ailesi daha itibarlı konumda idi. İncelenen vakfiyelerde padişahların anneleri, eşleri, kızları, torunları ve gelinlerinin veya babaları yada eşleri devletin yüksek kademelerinde görev yapan saray kadınlarının vakıfları bulunmaktadır. Bazıları birden fazla vakfiye düzenlemiştir. Tarihleri veya hizmet amaçları farklı olduğu için bunlar tabloda ayrı ayrı belirtilmiştir.

Tablo 1.4: Saray mensubu vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıfe	Mevkûfât	Kaza/ Mahalle	Defter no
1	(...) Hatun bt. Dursun Paşa	4 bin dirhem	Kavaklı	A 25-170b
2	Ayşe Hatun bt. Muhyiddin Efendi	Mektep, 77 bin dirhem	Pınarbaşı	A 53-253a
3	Bülbül Hatun	52 bin dirhem, 3 kitap, seccade, rahle	-----	A 23-207b

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Pay, Salih, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, Eğitim-san Yayınları, Bursa 1996.

²¹ Kepecioğlu, a.g.e., C.III, s. 186.

²² Kepecioğlu, a.g.e., C.IV, s. 216.

4	Gülçiçek Hatun	Zaviye, 2 el değirmeni, üzüm bağı, 3 su, arazi, 2 mezra, köy	Kale civarı	A 25-239a
5	Gülruh Hatun	16 bin dirhem	İmaret-i Murat Han	A 25-420b
6	Gülruh Hatun	2 han, bahçe, 3 su değirmeni, kolye	Aydın	A 25-412b
7	Gülruh Hatun	100 bin dirhem	(...)	A 25-483b
8	Hafsa Hatun bt. Defter-i Emin Osman Çelebi	15.500 dirhem	(...)	A 20-241a
9	Hanzâde Hatun	Hamam, 12 dükkan, 9 su değirmeni	Alaca Mescid, Edirne	A 35-579b
10	Hanzâde Hatun	Hamam	Kükürtlü	A 40-20a
11	İklime Hatun bt. Mevlânâ Şemseddin b. Mevlânâ Bâli Paşa	50 bin dirhem	(...)	A 201-135a
12	Mükrime Hatun	91 bin dirhem	-----	A 21-32a
13	Rabia Hatun bt. Mahmut Paşa	Ev	Hisar	A 30-375a
14	Sittişah Hatun bt. Abdulhamit	60 bin dirhem	-----	A 24-471a
15	Şami Hatun bt. (...) Bey	Ev	(...)	A 200-41a

Osmanlı Devleti'nin üçüncü Padişahı I. Murat'ın eşi ve Yıldırım Bayezid'in annesi Gülçiçek Hatun'un vakfiyesi, 802/1399 tarihli olmasına rağmen 1519 yılına ait kayıtları içeren A 25 numaralı defterde yer almaktadır. Gülçiçek Hatun Bursa Kalesi'nde, bir bahçenin içerisinde zaviye inşa ettirip vakf etmiştir. Ayrıca kaynağı Pınarbaşı olan ve 5 kola ayrılan bir su vakfı da vardır. Bu suyun aktığı yerler vakfiyede yazılıdır²³. O tarihlerde Bursa'nın sınırları düşünülürse, vakfedilen suyun 5 kola ayrılması şehrin su ihtiyacını karşılaması bakımından önemi haizdir. Yine Hatun Köyü'nde bir yer, Lala Paşa Köyü'nde bir mezra ve Samanlı Nahiyesi'ne bağlı piring yetiştirilen Kavak Köyü'nü, içerisindeki hayvanlarla birlikte vakfetmiştir. Burada başka bir su ve (...) Köyü'nde bir mezra da Gülçiçek Hatun'un vakıfları arasındadır.

Klasik dönem padişahlarından II. Bayezid'in eşi Bülbül Hatun'un vakfiyesi ise 1513 tarihlidir. Vakfiyesinde Amasya valiliği yapan²⁴ Şehzâde Ahmet ve Hundi Hatun adında iki evladından bahsetmekle birlikte, Sultan Mahmut isimli bir çocuğu daha olduğu bilinmektedir. Bülbül Hatun 52 bin dirhem vakfetmiş ve gelirinden çocuklarının ruhu için Kadir, Berat ve Regaib gecelerinde yemek dağıtılmasını istemiştir. Yine oğlu Sultan Ahmet'in kabrine koyulmak üzere seccade, rahle ve 3

²³ B.Ş.S. A 25-239a.

²⁴ Süreyya, Mehmet, Sicill-i Osmanî, T.V.Y.(Tarih Vakfı Yurt) Yayınları, İstanbul 1996, C.I, s. 4.

tane de Türkçe kitap vakfetmiştir. Bülbül Hatun'un Muradiye'deki türbesinde çocuklarının mezarları da vardır.

Sultan Bayezid'in diğer eşi Gülrüh Hatun'un 3 vakfiyesi vardır. Bunlardan ikisi 925 yılı Şevval ayında, biri de 926 yılı Safer ayında düzenlenmiştir. Cariye olarak saraya alınan Gülrüh Hatun, II. Bayezid'in eşi sıfatıyla hanedana dahil olmuştur. Sultan Alemşah ve Kamer Hatun'un annesidir²⁵. Gülendâ Hatun olarak da bilinen Gülrüh Hatun, Muradiye'de medfundur. Gülrüh Hatun'un gayr-i menkul vakıfları Aydın'ın Güzelhisar ve Manisa'nın Sart Kasabası'ndadır. Vakfiyesinde, 10 Şaban 908 de, oğlunun ruhuna Kur'an okunması için 7 bin dirhem vakfettiğinden bahsedilmektedir. Yine vakfettiği kolyenin satılarak mahallenin güzel yerlerinden akar alınmasını ve diğer vakıflarına ilhak edilmesini istemiştir.

Eşlerinden başka Sultan Bayezid'in torunu ve Kastamonu Beyi Muhyiddin Mehmet'in kızı²⁶ Hanzâde Hatun da, ailenin diğer üyeleri gibi, büyük vakıflar yapmıştır. Bülbül Hatun'un oğlu Sultan Mahmut'un kızı olan Hanzâde Hatun'un asıl ismi "Fatma" olup "Hanzâde Sultan" veya "Hançerli Fatma Sultan"²⁷ olarak tanınmıştır. Hanzâde Sultan, Musa Baba Zaviyesi yakınında hamam, Bursa ve Edirne'de dükkanlar ve değirmenler vakfetmiştir. Ayrıca Kükürtlü Hamamı'na bitişik, içinde sıcak su akan ve kurnalar bulunan bir hücre, buğuluca ve camekân isimli soğuk su akan hücreler bulunan hamamı da kadınlar için vakfetmiştir. Vakfiyesindeki şartlardan anlaşıldığına göre vakıfları bunlarla sınırlı değildir. Kükürtlüdeki hamamın gelirinden medresesi ve Çekirge'de yaptırdığı mescid için gelir tayin etmiştir²⁸.

Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Şehinşah'ın eşi Mükrim Hatun da 91 bin dirhemlik büyük bir vakıf kurmuştur. 3 Cemaziye'l-evvel 923 tarihli vakfiyesinde, bu meblağı Harem Ağası Hızır Ağa b. Yusuf'a, yılda % 12,5 oranında nemalandırılmasını şart kılarak teslim etmiştir. Kârından, günde 10 cüz okuyanların her birine 1,5 dirhem verilmesini, sevabının kendisinin ve oğlu Sultan Mehmet'in ruhuna bağışlanmasını istemiştir. Cüzleri okumasını istediği kişileri de vakfiyesinde

²⁵ Uluçay, M. Çağatay, Padışahların Kadınları ve Kızları, "3. basım", T.T.K. Basımevi, Ankara 1992, s. 23.

²⁶ Kepecioğlu, a.g.e., C.III, s. 129.

²⁷ Kepecioğlu, a.g.e., C.II, s. 107.

²⁸ Medrese hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hızlı, Mefail, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 173.

belirtmiştir²⁹. Meblağın gelirinden vakıf görevlilerine de ücretler tayin etmiştir. Mühtedî olan Mükrimе Hatun bt. Abdulhalık, Muradiye’de medfundur.

Sultan Şehinşah’ın kardeşi Sultan Ahmet’in eşi Sitti Şah Hatun ise 60 bin dirhem vakfetmiştir. Gelirinden Kur’an okunmasını, Kurban Bayramları’nda 3 koyun kesilmesini ve ihtiyaç sahiplerine verilmesini, kandil gecelerinde fukaraya helva dağıtılmasını ve bunların sevabının 1514’te vefat eden ve Amasya’ya defnedilen³⁰ oğlu Sultan Osman’ın ruhuna bağışlanmasını şart kılmıştır.

Hanedan üyesi bayanların yaptıkları vakıfların keyfiyet itibariyle büyüklükleri dikkat çekmektedir. Vakfedilenler kamu malı değil, vâkıfların kendi mülkleridir. Bu durumda saray kadınlarının özel mülkiyete sahip oldukları ve bunu özgürce kullanabildikleri söylenebilir. Ayrıca bu vakıflar, devletin içerisinde bulunduğu durumu da yansıtır mahiyettedir. Özellikle yönetici kesimin kurduğu vakıf eserlerin büyüklüğü ve çeşitliliği hem devletin iktisadî gücünün yerinde olduğunu göstermekte hem de halkın gözünde yöneticilerin cömertliğinin simgesi olarak itibarlarını artırmaktadır.

Saray kadınları, vakfettikleri mülklerin gelirlerinin çoğunlukla çocuklarının ruhlarına Kur’an okunması için sarf edilmesini istemişlerdir. Bu durum özellikle erkek evladın savaşlarda şehit olduklarını veya hanedan içi siyasî mücadelelerde öldürüldükleri ihtimalini düşündürmektedir. Hayattayken olduğu gibi vefatlarından sonra da çocuklarına şefkat ve merhamet besleyen anneler, onların ruhlarını şâd etmek için imkanları ölçüsünde çaba sarf etmişlerdir.

Yaklaşık olarak 1513-1538 tarihleri arasında yapılmış olan bu vakıfların büyük kısmı Bursa’dadır. Fetihden sonra başkent İstanbul olduğuna ve saray da başkentte bulunduğu göre, hanedan üyesi kadınlar vakıflarını neden Bursa’da yapmışlardır? Resmî olarak başkent İstanbul olmasına rağmen, Bursa’nın hala eski önemini koruması bu sorunun cevaplarından olabilir. Yukarıda belirtilen vakfiyelerin tarihleri, incelenen dönemde devletin başına geçen 3 padişahın da saltanat yıllarına rastlamasına rağmen, özellikle II. Bayezid’in aile efradı tarafından oluşturulmaları bu fikri desteklemektedir. Nitekim bahsedilen kişilerin ve çocuklarının çoğunun kabri Bursa’dadır. O halde daha sonraki dönemlerde Bursa yavaş yavaş başkent hüviyetini yitirmeye başlamıştır. Fakat yine de devletin önemli merkezlerinden biri olduğu bilinen bir gerçektir. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî dönemlerinde saray

²⁹ B.Ş.S. A 21-32a.

³⁰ Kepecioğlu, a.g.e., C.IV, s. 48. Sultan Osman’ın kabri Amasya’da, Sultan Bayezid Camii’nin bahçesindedir.

kadınlarının Bursa'da vakfına rastlanmamıştır. Ancak burada sadece mahkeme sicillerinin incelendiğinin tekrar belirtilmesi gerekir.

Padişah ailesine mensup olmasalar da, askerî zümrede önemli görevlerde bulunan kişilerin eşleri veya kızlarının vakıfları da bu kategoride değerlendirilmiştir. Bunlardan biri, diğerlerine göre oldukça uzun bir vakfiyeye sahip olan -4,5 sayfa- Kite Emiri Mehmet Paşa'nın eşi Ayşe Hatun'dur. Karagöz Paşa Medresesi'nde müderris olan Mevlânâ (...) Halife b. Hamza'nın da şahitlik yaptığı vakfiyede Ayşe Hatun, Pınarbaşı'nda bir mektep vakfetmiştir. Burada muallim olacak kişiye günde 4 dirhem verilmesini ve muallimin takvalı, hilm sahibi, halis niyetli olmasını, kibirli olmamasını, vakfettiği meblağın kârından öğrencilere günde 2'şer dirhem verilmesini istemiştir. Oğlu Anadolu Defterdarı³¹ Ahmet Bey'i mütevellî tayin etmiştir. Ayasofya Camii'nde öğle ve ikinci namazlarından sonra aşr okunmasını istemiştir. Vakfiyede eşi Mehmet Paşa ve oğlu Ahmet Bey'in de 30 bin dirhem vakfettikleri belirtilmektedir. Bunlar da Cuma günleri Ulu Camii'de, devletin devamı ve selameti için dua eden kişiye ayda 10 dirhem verilmesini şart kılmışlardır.

Tablo 1.4'te isimleri ve vakfettikleri mülkler belirtilen diğer kadınlar da, vakıflarının Kur'an okunması ve sevabının kendilerinin veya aile fertlerinin ruhlarına bağışlanması için sarf edilmesini istemişlerdir.

	MEVKÛFAT	ÜNİTE SAYISI /MİKTAR/ADET	
GAYR-İ MENKUL	Dükkan	12	
	Ev	2	
	Değirmen	2	
	Mezra	2	
	Hamam	2	
	Su	2	
	Mektep	1	
	Zaviye	1	
	Köy	1	
	Bağ	1	
	Arazi	1	
	MENKUL	Para	502.500 dirhem
		Kitap	3
Seccade		1	
Rahle		1	
Kolye		1	

Tablo 1.5: Saray mensuplarına ait menkul ve gayr-i menkul miktarları

³¹ Kepecioğlu, a.g.e., C.I, s. 100.

Saray kadınlarının vakfettikleri mülkler arasında dükkan vakıfları diğerlerine göre daha fazladır. Askerî sınıf içerisinde sadece saray mensubu kategorisinde yer alan kadınlar, buldukları konum itibarıyla eve göre daha değerli olan dükkan vakfı yapmışlardır. Bu kadınlar ve ailelerinin diğer üyeleri sarayda yaşadıkları için başka bir konut edinmeye ihtiyaç duymayacaklardır. Bu yüzden bir çoğu ailevî olan ev vakıfları yerine, daha çok sosyal ihtiyaçları karşılayacak nitelikte vakıflar yapmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca tabloda sadece Bursa'daki vakıflar yer almaktadır. Hanzâde Hatun'un Edirne'de ve Gülruh Hatun'un Aydın'da yaptıkları vakıflar tabloya dahil edilmemiştir. Kayıtlara göre kadınların nakdî vakıfların kurulmasına da etkin şekilde katıldıkları görülmektedir.

4. Tarikat mensupları

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sıralarında Anadolu'daki Abdalân-ı Rûm³² zümresinin beylerle beraber gazalara katıldıkları bilinmektedir. Menkıbelerde anlatıldığı gibi, tahta kılıçlarla savaşarak binlerce kişiyi öldürmeler de, halkın örgütlenmesinde ve beylere manevî destek sağlanmasında dinî-içtimaî rolleri inkar edilemez³³. Devlet büyüdükçe dervişlere faaliyetlerini daha rahat yürütebilmeleri için imkanlar sağlanmış, onlar da zaviyeler kurarak taraftar toplamaya, daha sistemli olarak teşkilatlanmaya başlamışlardır. Kuruluşundan itibaren bir çoğu devlete sadakatle bağlı olan tasavvuf erbabı ile yöneticiler arasındaki ilişkiler genellikle bu sadakat çerçevesinde gelişmiştir. Resmî olarak kamu görevlisi olmasalar da kişilerin manevî dünyalarının gelişmesinde etkili olan sûfî çevreye devlet, bazı imtiyazlar tanımıştır. Devletin yönetim kademelerinde önemli görevler ifa eden askerî sınıf mensupları gibi, bazı şeyhler ve aileleri de bir takım vergilerden muaf tutulmuşlar³⁴, faaliyetlerini yapabilmeleri için beratlar verilmiş³⁵, tekke ve zaviye inşa edilmesi ve onarımının yapılmasında destek olunmuştur³⁶. Ayrıca ilk şeyhülislâmın meşhur mutasavvıflardan Molla Fenarî olması da bu kesimin yöneticiler nazarındaki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Belirtilmesi gereken bir başka husus, tekkeler ile medreseler arasındaki mekan birliğidir. Medrese vakıfları incelendiğinde –çok yaygın olmasa da– yanlarında tekke de inşa edildiği veya önceden zaviye olan bir binanın daha sonra medreseye dönüştürüldüğü görülebilir. Ulemâ ile dervişlerin aynı mekanı

³² Köprülü, M. Fuat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, "3. basım", Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 114.

³³ Daha fazla bilgi için bkz. Köprülü, a.g.e., s. 114-120.

³⁴ Barkan, Ö. Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I", *V.D.*(Vakıflar Dergisi), sy. 2, Ankara 1942, s. 342, 346.

³⁵ Barkan, a.g.m., s. 311.

³⁶ Gökbilgin, M. Tayyib, "Süleyman I", *İ.A.*(İslâm Ansiklopedisi), "2. basım", M.E.B.(Millî Eğitim Basımevi), İstanbul 1979, C.XI, s. 149.

paylaşmalarının fikir alışverişini de beraberinde getireceği düşünülürse, hem hükümdar hem de halk nazarında itibarı yüksek olan tarikat mensupları, resmî olarak askerî zümreden sayılmasalar da, bir bakıma sivil din görevlileri oldukları için bu bölümde değerlendirilmiştir.

Tablo 1.6: Tarikat mensubu vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkif	Unvanı	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Ali Çelebi b. Hoca Muslihiddin	Derviş	Ev	İbrahim Paşa	A 25-121a
2	Baba Ahmet b. Pir Gayb	Derviş	Kalenderhane, Kalenderî kisveleri, kitaplar	-----	A 19-232a
3	Bâli Abdulhayy b.	Şeyh	Ev	Elvan Bey	A 25-516b
4	Hacı Hızır b. İlyas	Şeyh	1000 dirhem	Bâbü's-sicn	A 23-243a
5	Mevlânâ Hacı Hamza b. İshak	Sûfî	2 ev	Şeyh Hacı Halife	A 20-341b
6	Mevlânâ Resul b. Mürsel	Sûfî	Ev, bahçe	Kaplıca, (...)	A 21-170b

Vakfiyelerine göre, bu zümredeki vâkıflardan ikisi Kalenderî³⁷, ikisi de Zeyniyye Tarikatı'nın müntesibidirler³⁸. Diğer ikisinin hangi tarikata mensup oldukları hakkında bilgi yoktur. Vakfedilen mülkler veya hizmet amaçları incelendiğinde ise, bir çoğu vakıf olan tekkelerin gelir kaynakları da yine vakıflardan sağlanmaktadır. Derviş Baba Ahmet'in kalenderhane ve kalenderî kisvelerini tekkedeki müritlere vakfetmesi örnek olarak verilebilir. Kalenderhanenin yeri vakfiyede belirtilmemiş fakat etrafının kabirlerle çevrili olduğu ifade edilmiştir. Kepecioğlu da Pınarbaşı'nda bir kalenderî tekkesinden bahsetmektedir. Mevkûfât ve mütevellî hakkındaki bilgiler uyuşmasına rağmen vâkıfın isminin Pir Gayb oğlu Baba Şemseddin olduğunu belirtmiştir³⁹. Yine de ikisinin aynı vakıf olması ihtimali daha kuvvetlidir. Ayrıca vâkıfın "Baba" unvanını taşıması, bu zümrenin Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki fonksiyonunu devam ettirdiğini düşündürmektedir.

Mevlânâ Hacı Hamza b. İshak ile Mevlânâ Resul b. Mürsel de vakfettikleri evlerden önce ailelerinin sonra da mensup oldukları tarikatın müritlerinin istifade etmelerini istemişlerdir. Bu örnekler tasavvuf erbabının, hizmet alanlarını

³⁷ B.Ş.S. A 23-243a; A 19-232a.

³⁸ B.Ş.S. A 21-170b; A 20-341b.

³⁹ Kepecioğlu, a.g.e., C.III, s. 38.

oluşturmada devletin katkısının yanı sıra kendilerinin de etkin olduklarını gösterir. Ayrıca "Mevlânâ" sıfatıyla anılanlar ilmiye içerisinde de değerlendirilebilir.

5. Vakıf çalışanları

Vakfiyelerin tahlili onarım yapma, temizleme, gelir ve giderleri hesaplama gibi görevleri yerine getirmek üzere kadrolar ihdas edildiğini göstermektedir. Büyük vakıflarda kadro sayısı küçük vakıflara göre daha fazladır. Bu görevler kâtip, câbi, ferrâş, kayyım gibi vazifelilerce yerine getirilmektedir. İncelenen dönemde, vakıflarda görev yapan 3 müteveli ile camii, mescid, medrese, mektep gibi vakıf binalarının temizliği ve aydınlatılmasından sorumlu olan⁴⁰ 2 kayyımın vakıf kurdukları tespit edilmiştir.

Tablo 1.7: Vakıf çalışanlarının kurdukları vakıflar

Sıra no	Vâkıf	Görevi	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Alaaddin b. Yakup	Müteveli	Dükkan	Tahta Kale	A 34-76b
2	Hamza b. (...)	Kayyım	Ev	İbn-i Sarayî	A 59-109a
3	Hasan b. Abdullah	Kayyım	Ev	Musalla'l-iyd	A 24-395b
4	Kasım Bey b. Abdullah (Azatlı)	Müteveli	6 dükkan, 5 ev, 3 hücre, han, 25 bin dirhem	Farklı mahalleler	A 200-39b
5	Kemal Bey b. Abdulhayy (Azatlı)	Müteveli	14 dükkan, 44 oda, odalar, 9 hane, hücre, mektep, mescid, 3 fırın, ahır, arsa, Kur'an-ı Kerim, 100 bin akçe	Farklı mahalleler	A 40-266b

Sultan nasbıyla Fazlullah Paşa Vakfı'na müteveli tayin edilen Alaaddin b. Yakup, vakfettiği mülkün gelirini çalıştığı vakfa tahsis etmiştir. Ulu Camii Evkafı Mütevellisi Kasım Bey b. Abdullah da farklı mahallelerde çeşitli vakıflar yapmıştır. Şeyh Hamid, Baba Zakir, İmaret-i Ali Paşa ve Çoban Bey Mahalleleri'nde mülkler vakfeden Kasım Bey, vakıflarının gelirini Zeynüddin Hâfî silsilesinden gelen ve Ali Paşa İmareti civarında inşa ettirdiği hankâhta oturanlara, cüz okumaları şartıyla vakfetmiştir. Bu ifadeler Kasım Bey'in tasavvufa temayülü olduğunu düşündürmektedir.

Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Abdullah'ın azatlısı Kemal Bey b. Abdulhayy, Bülbül Hatun⁴¹, Hanzâde Hatun⁴², Kamer Sultan, Hatice Sultan ve Şirin Hatun⁴³

⁴⁰ Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", V.D., sy. 17, Ankara 1983, s. 57.

⁴¹ B.Ş.S. A 23-207b.

⁴² B.Ş.S. A 35-579b.

vakıflarına mütevellilik yapmıştır. Vakfiyesi Türkçe olup 945/1538 tarihlidir ki kendisi de bu tarihte vefat etmiştir⁴⁴. Kemal Bey, Nakkaş Ali Mahallesi'nde 13 odası bulunan bir mektep, İsa Bey Mahallesi'nde hücre ve 6 oda, Kamber Çarşısı'nda ve Koca Naib Mahallesi'nde birer fırın, Karamanlı Çelebi Mahallesi'nde 11 dükkan, 8 oda, Azab Bey Mahallesi'nde 8 oda, Bahadır Ağa Mahallesi'nde akrabalarının medfun olduğu bir yer, 4 hane ve odalar, Meydancık Mahallesi'nde fırın, 9 oda, mescid ve ahır, Balık Pazarı yakınında 5 hane, Tavuk Pazarı yakınında Bezirganzâde Mescidi'ne bitişik 10 oda, Kuru Çeşme Mahallesi'nde 3 dükkan ve 3 oda vakfetmiştir. Ayrıca vakfettiği 100 bin akçenin yılda % 10 oranında nemalandırılmasını isteyerek, mütevellî tayin ettiği İskender b. Abdullah'a teslim etmiştir. Vakfettiği diğer mülklerin tevliyetinin ise hayatta olduğu sürece kendisine, vefatından sonra evladına ait olmasını istemiştir. Kemal Bey'in, vakıflarından elde edilecek gelirin harcanmasını istediği alanlar daha çok eğitim amaçlı olmakla birlikte, sosyal ve dinî hizmete yönelik şartlar da ihtiva etmektedir. Mektepte muallim olacak kişiye günde 3 akçe, halife olana 2 akçe, bekçi için 1 akçe, öğrencilerden 10 yetime ayda 10'ar akçe, yetimler için her Ramazan Bayramı'nda elbise alınması için 60'ar akçe, mektebin odun ve hasır ihtiyacı için yılda 100 akçe verilmesini, her Kurban Bayramı'nda 4 koyun kesilmesini ve mütevellinin uygun gördüğü kimselere dağıtılmasını, her Cuma gecesi üç kile pirinç, 4,5 vukiyye yağ, 15 akçelik et, 10 akçelik ekmek alınmasını ve yemek yapılmasını, 4 sofraya cüz okuyanlara, 4 sofraya öğrencilere, 4 sofraya odalarda oturanlara, kalanın fakirlere verilmesini, yemeğin pişirilmesi için yılda 250 akçelik odun alınmasını şart kılmıştır. Dinî amaca yönelik şartları ise; Nakkaş Ali Mescidi'nde imam olacak kişinin her sabah namazından sonra yüksek sesle, vâkıfın ruhuna Yasin Suresi'ni okumasını ve günde 1 akçe verilmesini, müezzinin Ayete'l-Kürsi ve 3 tane İhlas Suresi okuyup dua etmesini ve ayda 20 akçe verilmesini, mektepte her gün ikindi namazından sonra 15 kişinin birer cüz okumalarını, halifenin Hz. Muhammed'in ruhuna günde 1 cüz okumasını, Meydancık Mahallesi'ndeki mescidin imamına ayda 20, müezzine 15 akçe verilmesini istemiştir. Bunların dışında vakfın maliye işlerinden sorumlu olan câbiye, yazı işlerinden sorumlu kâtibe ve vakfın onarımını yapacak kişilerin her birine günde 1,5'ar akçe tayin etmiştir. Ayrıca Kemal Bey'in, zikredilen şartların karşılanmasından arta kalan meblağın evladı arasında dağıtılmasını istemesi, vakfın ailevî yönüdür. Hizmetlerinde bulunarak sultanlara yakın olan Kemal Bey'in, aynı zamanda

⁴³ Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1999, s. 146.

⁴⁴ Kepecioğlu, a.g.e., C.III, s. 110.

hayrâtıyla yaşadığı dönemde halk arasında da saygın bir yeri olduğu söylenebilir. Mühtedî olan⁴⁵ Kemal Bey'in vakfettiği Kur'an-ı Kerim'in kendi el yazması olması ise ilmî seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Ev vakfı yapan kayyımlar ise vakıflarından hayatta oldukları sürece kendilerinin, vefatlarından sonra ruhlarına Kur'an okuyacak kişilerin istifade etmelerini istemişlerdir. Hizmetleri karşılığında vakıflardan ücret alan müteveli ve kayyımların⁴⁶ aynı müessese içerisinde vakıf kurucusu da olabildikleri görülmektedir.

B. Reayâ Sınıfı

Osmanlı toplumunun alt kademesini oluşturan reayâ şehirliler, köylüler ve göçebelerden oluşuyordu. İncelenen vakfiyelerde ise genellikle şehirde oturan ve çeşitli mesleklerle iştigal eden kişilerin vakıfları yer almaktadır. Esas olarak toplumun sınıflandırılması işlevsel rollerine göre yapılmasına rağmen, vâkıfların isimlerindeki sıfatlar göz önünde bulundurularak, toplum hayatının biçimlenmesinde etkisi olan farklı gruplar da belirtilmiştir. Reayâ sınıfının sonunda ise statüleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan kişilerin vakıfları yer almaktadır.

1. Tüccar

Osmanlı Devleti'nde küçük yerleşim yerlerinde üretim ve ticaret esnaf tarafından, şehirler ve ülkeler arası ticaret ise tüccar tarafından yapılmaktaydı. "Hoca" sıfatı ile anılan tüccar, halkın ihtiyacı olan malları temin ederek toplumsal düzene katkıda bulunmakta, diğer taraftan üreticinin mallarını pazarlayarak ülkeler arası ticarete de pay sahibi olmaktadır. Devletin, bölgeler ve ülkeler arası ticarî faaliyetlerle ülke iktisadına da katkıda bulunan tüccara bazı imtiyazlar tanıdığı, ticarî girişimlerinin desteklendiği kaynaklarda belirtilmektedir⁴⁷.

16. yy.da, Osmanlı Devleti içerisinde, Bursa'nın ticarî konumuna bakıldığında gelişmiş bir ipekli sanayinin merkezi olduğu görülür. Avrupa ile Orta Asya, Hindistan ve Arabistan arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunması da dünya ticaretindeki önemini artırmaktaydı⁴⁸. Üretilen ipek, ülke sınırlarını aşarak dünya standardındaki

⁴⁵ Kepecioğlu, a.g.e., C.III, s. 110.

⁴⁶ B.Ş.S. A 201-249b; A 25-194b; A 30-83b; A 43-36a.

⁴⁷ Shaw, a.g.e., C.I, s. 223.; Ergenç, Özer, "18. yy.da Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Bellekten*, C.LII, sy. 203, Ankara 1988, s. 501.; Kunt, Metin v.d., "*Türkiye Tarihi II: Osmanlı Devleti 1300-1600*", "6. Basım", Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 149.

⁴⁸ İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I (1300-1600)*, çev. Halil Bertkay, ed. Halil İnalçık, Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 270-274.

kalitesiyle yabancı tüccarın da ilgisini çekmekteydi. İpekten başka baharat, demir, deri ve kereste ihracatı da önemli ticaret alanlarıydı⁴⁹.

Devletin ticarî temsilcisi olan tüccarın vakıf kurumunda da kendisini hissettirmesi toplumdaki itibarını artırmıştı.

Tablo 1.8: Tüccar vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıf	Mevkûfât	Kaza/Köy/Mahalle	Defter no
1	Hacı Hoca Abdullah b. Mustafa	10 bin dirhem	Poyraz	A 23-43b
2	Hacı Hoca Bayram b. Hoca Hasan	4 bin dirhem	Yeni Bezzaz	A 36-393a
3	Hacı Hoca Bedrettin b. Hızır	5 bin dirhem	Tefsirhan	A 34-182a
4	Hacı Hoca Hasan b. Hacı Kıyam	Bahçe, 4 mera	Balıklı Karyesi	A 33-375a
5	Hacı Hoca Hasan b. Hacı Kıyam	Mera	Balıklı Karyesi	A 19-94b
6	Hacı Hoca İsa b. Mehmet	15 bin dirhem	İmaret-i Sultan	A 23-311b
7	Hacı Hoca Pir Ahmet Çelebi b. Davut	Mektep, hücre, 27 bin dirhem	Dâye Hatun-Abdal Mehmet	A 43-40a
8	Hacı Hoca Sinan b. Abdullah	87.620 dirhem	-----	A 36-38a
9	Hacı Hoca Sinan b. Abdullah (Hür)	2 ev, 3 oda, 3 dükkan	Dâye Hatun	A 40-50a
10	Hoca Abdurrahman b. Hacı Mustafa	Bahçe	(...)	A 24-85a
11	Hoca Abdurrahman b. Mustafa	Ev	(...) Saray Karyesi	A 24-85a
12	Hoca Abdurrahman b. Mustafa	20 bin dirhem	Hacılar	A 24-45b
13	Hoca Ahmet b. Hoca Hasan	200 sultanî altın	Şeker Hoca	A 53-23b
14	Hoca Ali b. Hasan	Ev	Davut Dede Zaviyesi	A 201-95a
15	Hoca Ali Çelebi b. Hoca Ömer	6 bin dirhem	(...)	A 25-537b
16	Hoca Cemaleddin b. Hoca (...)	Ev	Baba Zakir	A 25-259a

⁴⁹ Shaw, a.g.e., C.I, s. 223; Ergenç, a.g.m., s. 504.; Gudiasvili, David, "XV- XVII. Yüzyıllarda Türkiye'de İpekli Kumaş Dokumacılığı", *Osmanlı*, Ankara 1999, C.III, s. 89.; Bu konudaki örnekler için bkz. İnalçık, a.g.e., s. 276-293; Yedi yıldız, M. Asım, *Ser'iyye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat*, Arasta Yayınları, Bursa 2003, s. 129-139.

17	Hoca Durmuş b. Veli	Ev, 4 bin dirhem	Hacı Sevindik	A 40-134a
18	Hoca Hüsamüddin b. Sinan	4 dükkan	İmaret-i Sultan Mehmet Han	A 40-14b
19	Hoca İsa b. Abdulhalil Kadri Bey	Ev	Alaca Mescid	A 30-54b
20	Hoca İsmail b. Bayezid	7 bin dirhem	İbn-i Sarayî	A 20-102a
21	Hoca Mahmut b. Abdullah(Attar-azatlı)	Ev, 3 bin dirhem	Zindankapı	A 21-89a
22	Hoca Mahmut b. Torodi	10 bin dirhem	Cemmalan	A 34-156a
23	Hoca Mahmut Çelebi b. Mehmet	1000 dirhem	Arap Mehmet	A 42-103b
24	Hoca Mehmet b. Hoca Mahmut	3 ev, su değirmeni	İbrahim Paşa	A 42-306a
25	Hoca Muslihiddin b. Seferşah	3 bin dirhem	Akminare, Yunus Hoca	A 40-80a
26	Hoca Pir Ahmet Çelebi b. Mahmut	36 cilt kitap	(...)	A 43-40a
27	Hoca Pîrî b. Musa	4 oda, 2 dükkan	Pazarcık Karyesi- Balık Pazarı	A 19-133b
28	Hoca Rüstem	Çeşme, 3016 akçe	Taşkun Hoca	A 40-11b
29	Hoca Safer b. Ramazan	Malının üçte biri	-----	A 53-126b
30	Hoca Seydi Ahmet b. Seydi Ali	Ev, 10 hücre, 7 dükkan	İbn-i Kazzaz	A 59-79a
31	Hoca Sinan b. Abdullah	Ev	İbrahim Paşa	A 42-236a
32	Hoca Sinan b. Abdullah(Azatlı)	36 bin dirhem	Manastır	A 30-259b
33	Tacir (...) b. Mahmut	100 eşrefî altın	Araplar	A 24-136a
34	Tacir Hacı Berdan b. Ahmet	150 altın efrenci	Zağferanlık	A 200-157b
35	Tacir Hacı İskender b. Abdullah(Hür)	12 bin dirhem	Veli Şemseddin	A 59-92a
36	Tacir Hacı Muslihiddin Mustafa b. Hızır	3 bin dirhem	Manavgat	A 23-31b
37	Tacir Mustafa b. İlyas	3 bin dirhem	Elmalık	A 36-387a
38	Tacir Mustafa b. Kemal	2200 dirhem	-----	A 35-484a
39	Tacir Mustafa b. Mehmet	Üzüm bağı, başka bir bağın yarı hissesi, 6 dükkanın yarı hissesi	Akşehir	A 30-411a

Yönetici sınıf içerisinde ilmiye sınıfının yerini reayâ içerisinde tüccarın aldığı söylenebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, devletin ticarî faaliyetleri desteklemesi, bunun yanı sıra vergilerde bazı muafiyetler tanınması tüccarın toplum içerisindeki itibarını artırmaktaydı.

Gelir düzeyleri diğer gruplara göre daha iyi olan tüccara ait vakfiyelerin oranı % 12'dir. Oluşturulan vakıfların çoğunluğu ise para vakıflarıdır. Vakfiyelerde tacir olarak anılanlar olmasına rağmen bir çoğunun isimlerinin başında "hoca" sıfatı bulunmaktadır.

Vâkıflardan Hoca Pir Ahmet Çelebi, Dâye Hatun Mahallesi'nde fakir çocukların Kur'an okumayı öğrenmeleri için bir mektep inşa ettirmiştir⁵⁰. Bu eğitim kurumuna 4 hücre ile 27 bin dirhem vakfederek, gelirinden mektepte muallim ve halife olacak kişilerin maaşları, mektebe odun ve hasır alınması ve onarımının yapılması, yetim öğrencilere kıyafet alınması için sarf edilmesini istemiştir. Muallimin salih, dindar, ahlâklı olmasını, tevliyet ve nezaret görevine Dâye Hatun Mahallesi'nden, eğer burada bulunamazsa Abdal Mehmet Mahallesi'nden, burada da bulunamazsa Hacı İlyas Mahallesi'nden liyakatli bir kişinin tayin edilmesini istemiştir. Vâkıfın, vakıftan sorumlu olacak kişiler için titizlik göstermesi, şartlarının değişikliğe uğramaksızın yerine getirilmesini ve vakıf işlerinin aksamasını önlemeye yönelik tedbirlerdir.

Ahmet Çelebi'nin yanı sıra Sinan b. Abdullah da malının üçte biriyle mektep inşa edilmesini ve giderlerinin karşılanmasını⁵¹, Seydi Ahmet b. Seydi Ali isimli bir kişi de vakfettiği evinin, Yer Kapı Mahallesi'nde⁵² inşa ettirdiği mektebin bakımı için tasarruf edilmesini istemiştir⁵³. Ahmet Çelebi b. Mahmut ise vakfettiği kitaplardan Dâye Hatun Mahallesi'nde bulunan mektepteki öğrencilerin istifade etmelerini şart kılmıştır. Eğitimin temel mekanı olan okulların inşası ve idamesi için tüccarın sağduyulu olduğu görülmektedir. Gerek görev yapacak muallimin tayini gerekse okulların ihtiyaçlarının giderilmesi, mekteplerin bağımsız vakıf üniteleri olduğunu göstermektedir.

Vakfiyelerde isimleri geçen kişilerin nisbeleri de dikkat çekmektedir. Bunlar arasında Şirvan, Kirman, Manavgat, Akşehir, Eğirdir ve İran yer almaktadır. Bu kişilerin farklı bölgelerden ticarî amaçlarla Bursa'ya gelip yerleştikleri ve vakıflar oluşturdukları düşünülebilir. Fakat bu isimlere sadece tüccarda değil diğer statülerde de rastlanmıştır. Bu durumda, Bursa'nın o dönemde göç alan bir şehir

⁵⁰ B.Ş.S. A 43-40a.

⁵¹ B.Ş.S. A 36-38a.

⁵² Hizlı, a.g.e., s. 126.

⁵³ B.Ş.S. A 59-79a.

olduğu söylenebilir. Tüccar için ticarî amaç ön planda olsa da, daha başka etkenlerin de olduğu göz ardı edilmemelidir.

36 tâcirten 2'sinin azatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak baba adlarına bakılırsa, Hacı Hoca Sinan b. Abdulah ve Hoca Sinan b. Abdullah'ın da azatlı oldukları düşünülebilir. Bu durumda azatlıların sayısı 4 olur. Bu kişilerden Attar Hoca Muhammed'in azatlısı Mahmut b. Abdullah ise, ticaretin yanı sıra efendisiyle aynı meslek grubuna mensuptur.

Vâkıflardan aynı isme sahip olanlar da bulunmaktadır. Bu kişilerin farklı kimseler mi oldukları, yoksa bir kişinin birden fazla vakfiye mi düzenlediği vakfiyelerdeki ifadeler incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. 3 vakfiyesi olan Hoca Abdurrahman b. Hacı Mustafa⁵⁴ ve 2 vakfiyesi olan Hacı Hoca Hasan b. Hacı Kıyam'ın⁵⁵ aynı kişiler oldukları görülmektedir.

MEVKÛFÂT		ÜNİTE SAYISI/ ADET/MİKTAR
GAYR-İ MENKUL	Dükkan	16
	Ev	13
	Hücre	11
	Oda	7
	Mera	5
	Bahçe	2
	Mektep	1
	Çeşme	1
	Değirmen	1
	MENKUL	Kitap
Para		255.820 dirhem, 200 sultanî altın, 150 altın efrenci 100 eşrefî altın, 3016 akçe

Tablo 1.9: Tüccarın vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller

Tüccarın gayr-i menkulden çok para vakfını tercih ettiği görülmektedir. Tabloda Bursa'da yapılan vakıflara yer verilmiştir. Manavgat ve Akşehir'deki vakıflar tablo 1.8'de belirtilmişti.

2. Esnaf

Osmanlı toplumunda şehirde oturanların bir kısmı esnaf olarak işlerini sağlıyordu. Bu gruba girenler kabiliyet veya sermayelerine göre farklı meslekler

⁵⁴ B.Ş.S. A 24-45b/ 85a.

⁵⁵ B.Ş.S. A 33-375a; A 19-94b.

edinmekte, bazen de baba mesleğini devam ettirerek toplumsal ihtiyaçları karşılamaktaydı. Farklı mesleklerle uğraşan esnaf, işlerini düzenlemek, kişisel ve toplumsal çıkarlarını korumak için "lonca" teşkilâtı içerisinde örgütlenmişti. Her meslek grubu ayrı bir lonca çevresinde toplanmıştı⁵⁶.

Usta-çırak ilişkisi çerçevesinde gelişen esnaf teşkilâtından, 16. yy.ın ilk yarısında, 74 kişinin vakıf kurduğu görülmektedir. Bu sayının vakfiyeler içerisindeki oranı ise % 22'dir. Bazıları daha önce incelenen gruplarda da yer aldıkları için tabloda isimleri belirtilmiş, ancak vakıfları miktarlara dahil edilmemiştir. Esnafın tüccara göre vakıf kurmada daha fazla orana sahip olması, sayılarının çok olmasından kaynaklanabileceği gibi lonca kurumunun etkisini de düşündürmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ahî Teşkilâtı'nın etkin rolü bilinmektedir. İlk dönemlerde canlılığını ve etkisini koruyan ahîlik anlayışı, 16. yy.ın başlarında yerini yavaş yavaş lonca teşkilâtına bırakmakla birlikte, Osmanlı esnafının benliğinde etkileri sürmekteydi. Üyelerinin ahlâkî ilkeler çerçevesinde üretim ve ticaret yapmalarını teşvik eden loncalar, toplumsal dayanışmayı sağlayıcı işlevleriyle tekkelere benzetilebilir. Bu durumda üyelerin hem dinî hem de sosyal bir görev olan vakıf oluşturmaya teşvik edilmiş olması da doğaldır. Aşağıdaki tablo esnafın oluşturduğu vakıfları içermektedir.

Tablo 1.10: Esnaf vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıf	Mesleği	Mevkûfât	Kaza/Köy/Mahalle	Defter no
1	-----	Macuncu	370 akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
2	(...) b. Hamza	Silahçı	7 bin dirhem	Elvan Bey	A 191-38a
3	Abdulaziz b. İbrahim	Kumaşçı	Ev, kârhane	Hacılar	A 34-180a
4	Ahmet b. Abdullah (Azatlı)	Boyacı	5 bin dirhem	Şeker Hoca	A 25-227a
5	Ahmet b. Abdullah(Hür)	Ekmekçi	1000 dirhem	Elmalık	A 30-241a
6	Ahmet b. Ali	Tellal	Ev	(...)	A 43-116b
7	Ahmet Çelebi b. Emir Ali	Kumaşçı	Ev	İbn-i Sarayî	A 59-72b
8	Alaaddin b. -----	Boyacı	Ev, 3 bin dirhem	Ali Paşa	A 30-443a
9	Ali b. Cemaletdin Şerif	Kumaşçı	Ev	İmaret-i Bayezid Han	A 23-172a
10	Ali b. Yusuf	Kuşakçı	1000 dirhem	İbn-i Konevî	A 23-239b

⁵⁶ Shaw, a.g.e., C.I, s. 221.; Daha fazla bilgi için bkz. Şen, Murat, "Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik Sistemi", *Türkler*, C.X, s. 514.; Tuş, Muhiddin, "Osmanlı Şehirlerinin Ticarî Potansiyelleri", *Osmanlı*, C.III, s. 481.

11	Bâli b. Hacı Ali	Yorgancı	Ev	Kazoğlu	A 25-132a
12	Bedrettin b. Ahmet	Terzi	Ev	Alaca Hırkalı	A 19-131b
13	Hacı Ahmet b. Ali	Kumaşçı	Bahçe	Şeyh Hacı Halife	A 201-220a
14	Hacı Ahmet b. Ali	Kumaşçı	Bahçe	Şeyh Hacı Halife	A 201-222b
15	Hacı Ahmet b. Hasan	Kumaşçı	2 ev, 1000 dirhem	Yeni Bezzaz	A 23-108a
16	Hacı Ahmet b. Mustafa	Ekmekçi	2 ev, fırın, sergi, elbise, 1000 dirhem	Selçuk Hatun	A 35-16b
17	Hacı Ali b. Hamza	Kumaşçı	Ev	Hacı İlyas	A 19-102a
18	Hacı Bayezid b. Ahmet	Kuşakçı	Ev, 3 bin dirhem	Altıparmak	A 30-217a
19	Hacı Bekir b. Abdurrahman	Kuşakçı	Ev, bahçe	Hoşkadem Makramevî	A 23-309b
20	Hacı Davut b. Abdullah	Kadifeci	4 bin dirhem	Kale içi	A 60-209b
21	Hacı Emre b. Hakkı	Attar	90 eşrefî dinar	Şeker Hoca	A 20-99a
22	Hacı Hayrettin b. Muhammed	Kadifeci	40 bin dirhem	Farklı mahalleler	A 30-369b
23	Hacı Hayrettin b. Musa	Cerrah	Dükkan	Balık Pazarı	A 33-17a
24	Hacı İskender b. Abdullah(Hür)	Bakkal	1000 dirhem	Şeker Hoca	A 25-241a
25	Hacı Kasım b. Abdullah (Azatlı)	Kumaşçı	3 bin dirhem	-----	A 25-220a
26	Hacı Mahmut b. Abdullah(Hür)	Hamamcı	1000 dirhem	İncirli	A 201-241a
27	Hacı Mehmet b. Hasan	Bakkal	6300 dirhem	Harirî	A 40-367b
28	Hacı Mehmet b. Resul	Koyuncu	3 dükkan, ahır	İmaret-i Kaplıca	A 25-217b
29	Hacı Muhammed b. Sinan	Keçeci	6 bin dirhem	Tekye Mescid	A 23-349a
30	Hacı Muslihiddin b. Hacı Süleyman	İpekçi	29 bin dirhem	Makramevî	A 33-306b
31	Hacı Ömer b. Resul	Terzi	55 eşrefî	İbn-i Saray	A 20-282b
32	Hacı Sinan b. Mehmet	Terzi	2 bahçe, hanın yarısı hissesi	Boyacılar Çarşısı	A 59-121a
33	Hacı Süleyman b. Hacı Tavşan	Kasap	70 bin dirhem	İsa Bey	A 23-61b
34	Hacı Şirmerd b. Abdullah	Boyacı	Ev	Hacılar	A 24-165b
35	Hacı Şirmerd b. Abdullah	Haccar	Ev, dükkan	Mantıcı	A 25-376b
36	Hacı Üveys b. Abdullah (Azatlı)	Kadifeci	Bahçe,4500 dirhem	(...) Karyesi	A 23-146b

37	Hacı Üveys b. Bektaş	Kumaşçı	3500 dirhem	Hacı İskender	A 23-352a
38	Hacı Veli Süleyman	Terzi	Ev	(...)	A 200-121b
39	Hacı Yakup Abdullah	Kadifeci	22 bin dirhem	Alaca Hırka	A 24-342a
40	Hacı Yusuf Abdullah(Azatlı)	Boyacı	8kazan, sandık, boya aletleri	Hacı Hasan	A 34-84b
41	Hamza b. Abdullah	Hamal	Ev	Bayezid Paşa	A 43-7a
42	Hamza b. Abdullah	Tellal	Mera	Balıklı Karyesi	A 23-60b
43	Hasan Abdullah(Hür)	-	3 ev, fırın	(...)	A 59-13b
44	Hoca Mahmut Abdullah (Azatlı)	Attar	Ev, 3 bin dirhem	Zindankapı	A 21-89a
45	Hüdaverdi Mehmet	Marangoz	Ev	Nizamoğlu	A 40-11a
46	Hüsam b. Ahmet	İnşaat Ustası	Arsa	Ebu Şahme	A 25-209a
47	İskender Abdullah	Boyacı	Ev, 9 bin dirhem	Ekmekçi Hamza	A 23-217a
48	İsmail b. Abdullah (Azatlı)	Kadifeci	Kârhane	(...)	A 19-12b
49	İvaz b. İsmail	Manav	Bahçe	Harrat	A 200-18b
50	Mahmut b. Abdullah (Azatlı)	İpekçi	4000 dirhem	Alaca Mescid	A 19-346b
51	Mahmut b. Ahmet	Terzi	Ev	Zindankapı	A 19-405a
52	Mahmut b. Halil	Macuncu	Ev	İbn-i Konyalı	A 19-226a
53	Mahmut b. Menteş	Debbağ	Ev, bodrum, kazan, 5 dükkan	Farklı mahalleler	A 43-37a
54	Mahmut b. Torodi	Kadifeci	3000 dirhem	-----	A 20-236a
55	Mehmet	Kazzaz	340 akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
56	Mehmet b. (...)	Tellal	Ev	Elmalık	A 59-79b
57	Mehmet b. İbrahim	Kadifeci	Ev	Musalla'l-iyd	A 35-136a
58	Mevlânâ Muslihiddin b. İsmail	Sahhaf	Ev, 100 flori efrenci	Çukur Mescid	A 34-215b
59	Musa b. Abdullah	Bakkal	Ev	Maksem	A 33-322a
60	Nasuh b. Abdullah (Azatlı)	Kadifeci	800 dirhem	Bayezid Paşa	A 30-237a
61	Pir Ali	Manav	300 akçe	Konevîzâde	A 60-224b
62	Pir b. Abdullah	Kadifeci	300 dirhem	Maksem	A 23-150a
63	Pir Mehmet b. Pir Ahmet	Hamamcı	2 hücre	Dâye Hatun	A 34-190a
64	Pîrî b. Mehmet	Kasap	Oda, 2 bin dirhem	Kaplıca	A 25-257b

65	Pîrî b. Muhammed	Ekmekçi	2 hücre, fırın	Ali Paşa	A 35-555a
66	Resul b. Durmuş	Yorgancı	1000 dirhem	-----	A 35-8b
67	Sinan b. Abdullah(Hür)	Boyacı	1000 dirhem	Hacı İlyas	A 36-206a
68	Sinan b. Hasan	Saraç	3 bin dirhem	Kavaklı Mescid	A 24-183a
69	Sinaneddin b. Satı	Kumaşçı	Ev	İbn-i Harrat	A 25-228b
70	Şemseddin Ahmet b. Abdullah (Azatlı)	Attar	200 eşrefî altın	Pınarbaşı	A 19-19a
71	Şemseddin Ahmet b. Hasan	Ayakkabıcı	Ev	İbrahim Paşa	A 24-425b
72	Veli b. Abdullah	Kadifeci	Ev	Kara Ağaç	A 19-218b
73	Yusuf b. Abdullah (Azatlı)	Şekerci	Ev	Hacı Halife	A 19-366b
74	Yusuf b. Abdullah(Azatlı)	İnşaat ustası	Ev	Maksem	A 23-212b
75	Yusuf b. Mesud	Tavukçu	Dükkan	Tavukçular Çarşısı	A 40-61b

Daha önce incelenen gruplarda belirtildiği gibi, vâkıfların genellikle hizmet alanlarına göre vakıflar oluşturdukları görülmektedir. Bu durum esnafta daha çok ortaya çıkmaktadır. Abdülaziz b. İbrahim'in Hacılar Mahallesi'nde kârhane⁵⁷, Ekmekçi Pîrî b. Muhammed'in fırın⁵⁸, Tavukçu Yusuf b. Mesud'un dükkan⁵⁹, Ekmekçi Ahmet b. Mustafa'nın fırın, sergi ve elbiselerini⁶⁰, Cerrah Hayrettin b. Musa'nın içindeki aletlerle birlikte muayenehanesini⁶¹, Yusuf b. Abdullah'ın boya kaynatmak için kazan, sandık ve boya aletleri⁶², Kadifeci İsmail b. Abdullah'ın kârhane⁶³ ve Debbağ Mahmut b. Menteş'in kazan ve dükkan vakıfları⁶⁴ bu konudaki örneklerdendir. Yine vakfiyesinde "Üstad" olarak belirtilen Hasan b. Abdullah'ın⁶⁵ fırın vakfetmesi ise ekmekçi olabileceğini düşündürmektedir. Vâkıfların bazıları vakıflarından sorumlu olacak kişileri de meslektaşları arasından seçmeyi tercih etmişlerdir⁶⁶. Vakıf yöneticilerini kişisel olarak tanımaları ve iş ahlâkını bilmeleri suiistimalin önlenmesi ve işlerin aksamaması için önemli etkenlerdir. Ayrıca bir imâlâthanenin, bir fırının, bir dükkanın veya boya kazanının işletilmesi ve kullanılmasının meslekî tecrübe ve ehliyet gerektirmesi de bu tercihin başka bir sebebi olabilir.

⁵⁷ Atölye anlamında kullanılan bir kelime.

⁵⁸ B.Ş.S. A 35-555a.

⁵⁹ B.Ş.S. A 40-61b.

⁶⁰ B.Ş.S. A 35-16b.

⁶¹ B.Ş.S. A 33-17a.

⁶² B.Ş.S. A 34-84b.

⁶³ B.Ş.S. A 19-12b.

⁶⁴ B.Ş.S. A 43-37a.

⁶⁵ B.Ş.S. A 59-13b.

⁶⁶ B.Ş.S. A 25-227a; A 23-217a.

Esnaftan 11 kişinin azatlı olduğu anlaşılmaktadır. Yine -vakfiyelerde belirtilmemesine rağmen- babalarının ismi "Abdullah" olan 10 kişinin de azatlı oldukları düşünülürse bu sayı 21'e çıkar. Vakıf kuran esnafın % 28'inin azatlı olmasının nedeni, köle sahibi zanaat erbabının, kölelerini kendi mesleklerinde yetiştirmeleridir. Böylece köle sahipleri, azad ettikleri ve mesleklerinde ehil insanlar haline getirdikleri kölelerini bu kez ayrı bir statüde yani azatlı olarak kendi tezgahlarının başına geçirmişlerdir. Ayrıca azatlıların ticaret yapmak yerine daha çok esnaf olmayı tercih etmeleri, ticaretin sermaye gerektiren bir meslek olması ve azatlıların mal varlıklarının ticaretle uğraşacak kadar çok olmamasından da kaynaklanabilir.

Vakfedilen meblağlar açısından tüccara göre genellikle daha küçük vakıflar oluşturan esnaf arasında büyük meblağlar vakfedenler de olmuştur. Bunlardan biri, 70 bin dirhemle uygun bir yerde mektep inşa edilmesini ve kalanından da mektebin ihtiyaçlarının giderilmesini isteyen Kasap Süleyman b. Hacı Tavşan'dır⁶⁷. Aşağıdaki tabloda esnaftan vakıf kuran kişilerin meslekleri ve yüzde oranları belirtilmiştir.

MESLEK	KİŞİ SAYISI	%
Kadifeci	10	13,5
Kumaşçı	9	12
Boyacı	6	8
Terzi	5	6,7
Ekmekçi	4	5,4
Kuşakçı	3	4
İpekçi	3	4
Bakkal	3	4
Attar	3	4
Tellal	3	4
Kasap	2	2,7
Macuncu	2	2,7
Hamamcı	2	2,7
Yorgancı	2	2,7
Manav	2	2,7
İnşaat ustası	2	2,7
Keçeci	1	1,4
Saraç	1	1,4
Debbağ	1	1,4
Hamal	1	1,4
Ayakkabıcı	1	1,4
Marangoz	1	1,4
Şekerci	1	1,4
Haccar	1	1,4

⁶⁷ B.Ş.S. A 23-61b.

Silahçı	1	1,4
Tavukçu	1	1,4
Sahhaf	1	1,4
Koyuncu	1	1,4
Cerrah	1	1,4

Tablo 1.11: Vâkıfların meslekleri

Tabloda yer alan meslek gruplarına göre vâkıfların % 45'i tekstil sektöründe çalışmaktadır. I. Selim'in ham ipek ticaretini yasaklayan ambargosuna rağmen, tekstil sanayisinin ileri düzeyde olduğu söylenebilir. Nitekim kaynaklarda Bursa'nın ipekli kumaş türleri ve desenleriyle dünya ticaretinde önemli yeri olduğu belirtilmektedir⁶⁸.

Rakamlar, kumaş ve kadife sanayi ve ticaretine rağbet edildiğini ve yine bu kumaşların boyama işinin de esnaf tarafından yapıldığını göstermektedir⁶⁹. Bu mesleklere temayülün fazlalılığı kazancının fazla olması ile açıklanabilir. Diğer meslek grupları ise halkın gündelik ihtiyaçlarının karşılanması bakımından önemlidir. Sonuçta bütün bunlar sosyal hayatın canlılığını yansıtmaktadır.

MEVKÛFÂT		ÜNİTESAYISI/ ADET/MİKTAR
GAYR-İ MENKUL	Ev	34
	Dükkan	11
	Bahçe	7
	Hücre	4
	Fırın	3
	Kârhane	2
	Bodrum	1
	Mera	1
	Ahır	1
	Oda	1
	Han	½
	Arsa	1
	MENKUL	Kazan
Sandık		1
Sergi		1
Elbise		1
Para		236.400 dirhem 1010 akçe 345 eşrefî altın

Tablo 1.12: Esnafın vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller

⁶⁸ Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi (1453-1559)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1974, C.II, s. 207-216; Gudiasvili, a.g.m., s. 89.

⁶⁹ Kumaş üretimi ve boyama için bkz. Yediyıldız, a.g.e., s. 109-113; Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi (1550-1650)*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, "4. Basım", T.V.Y. Yayınları, İstanbul 2004, s. 180-183.

Yukarıdaki tablo tüccarın vakfettiği menkul ve gayr-i menkul sayılarıyla karşılaştırıldığında, tüccarın sayısı az olmasına rağmen para vakfının esnafla neredeyse aynı miktarda olduğu görülmektedir. Ayrıca tüccarın dükkan vakfına, esnafın ise ev vakfına yöneldiği görülür. Daha önce de belirtildiği gibi bunlar, tüccarın gelir düzeyinin esnafa göre daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Mühtedîler

Vâkıfların toplumdaki işlevsel rollerine göre sınıflandırıldıkları belirtilmişti. Ancak vakfiyelerde "mühtedî" ve "atîk/atîka" olarak nitelendirilen kişilerin oluşturduğu vakıflar da toplum yapısının çeşitliliğini yansıtmaya açısından önemlidir. Bu yüzden ayrı kategoride değerlendirilmişlerdir. Mühtedîler iki gruba ayrılabilir. Birinci grubu hür mühtedîler, ikinci grubu ise azat edilen mühtedîler oluşturmaktadır.

a. Hürler

Vakfiyelerinde milletleri belirtilmeyen iki vâkıfe, ailevî vakıf oluşturmuştur. Hür mühtedîlerin oluşturdukları vakıflar tablo 1.13'te görülmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus, gerek hür gerekse azatlı mühtedîler genellikle "b./bt. Abdullah" olarak anılmaktadır⁷⁰. Ancak vâkıflardan biri esnaf diğeri tacir iki kişi "b. Torodi" olarak belirtilmişlerdir⁷¹. Hür oldukları anlaşılan bu kişiler babalarının isimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Sıra no	Vâkıfe	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Fatma bt. Abdullah	Ev	Yıldırım Han	A 30-455a
2	Fatma bt. Abdullah	Ev, 2 Kur'an-ı Kerim	Reyhan Paşa	A 30-436b

Tablo 1.13: Mühtedî vakıf kurucuları

b. Azatlılar

Savaşlarda ele geçirilen köle ve cariyelerin azat edilmeleri gerek Kur'an-ı Kerim'de⁷² gerekse hadislerde⁷³ tavsiye edilmektedir. 16. yy. Osmanlı toplumunda köle azadının yaygın bir uygulama olduğu elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır.

⁷⁰ Mühtedîler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, Osman , Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), T.T.K. Basımevi, Ankara 1994.

⁷¹ B.Ş.S. A 20-236a; A 34-156a.

⁷² Nûr, 33; Beled, 13.

⁷³ Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, "İtk", Sahih-i Buharî, Bab no:1, Beyrut t.y.; Müslim, İmam Ebî Hüseyin b. el-Haccac Kuşeyrî Nisaburî, "İtk", Sahih-i Müslim, Hadis no:22, Beyrut 1374/1955.

Efendileri tarafından hürriyetlerine kavuşturulanlarına verilen azatlı⁷⁴ sıfatı, vakfiyelerde "atık/ atıka" kelimeleriyle ifade edilmektedir. İncelenen dönemdeki vakfiyelerin % 40'ı azatlılar tarafından oluşturulmuştur. Bu kişiler babalarının isimlerini kullanmak yerine genellikle "b./bt. Abdullah" olarak anılmaktadırlar. Babalarının ismi "Abdullah" olanların ise azatlılarla karıştırılmamaları için isimlerinin sonuna "hür/ hürre" kelimeleri eklenmektedir. Ancak "b./bt. Abdullah" olmalarına rağmen bu iki sıfatı da almayan vâkıflar da vardır. O dönemde "Abdullah" ismi çok yaygın olmadığı için genellikle azatlılar bu şekilde anılıyordu ve özellikle hür olanlar belirtiliyordu. Diğer taraftan bu kişilerin isimleri de genellikle azatlıların taşıdığı adlardır. Bu yüzden azatlı veya hür oldukları belirtilmeyenler azatlılar kategorisinde değerlendirilmişlerdir. İlimiye, tüccar ve esnafta da bu durum göz önüne alınarak "b. Abdullah" olanlar azatlı kabul edilmiştir.

Tablo 1.14 ve 1.15'te oluşturdukları vakıflar hakkında bilgi verilen azatlıların bazılarının aynı ismi taşıdıkları görülmektedir. Aynı isme sahip olanların farklı kişiler olup olmadıklarının anlaşılması için parantez içerisinde kimin azatlısı oldukları belirtilmiştir. Efendi olarak nitelendirilen kişilerin tamamı Müslümandır, vakfiyeler içerisinde gayr-i Müslim köle sahibine rastlanmamıştır. Bu durumda, azatlı vâkif/vâkifelerin oranının yüksek olmasında efendilerinin de etkisi olduğu düşünülebilir.

Tablo 1.14: Vakıf kuran azat edilmiş kadınlar

Sıra no	Vâkife	Mevkûfât	Kaza/Köy/Mahalle	Defter no
1	(...) bt. Abdullah	Ev	Ali Paşa Köşkü	A 19-26b
2	(...) bt. Abdullah	Bahçe	Hacı İvaz Paşa Karyesi	A 30-397a
3	(...) Hatun bt. Abdullah	20 bin dirhem	-----	A 201-104a
4	Ayşe bt. Abdullah	60 eşrefî altın	Zağferanlık	A 21-87b
5	Bülbül bt. Abdullah	Ev	Çukur	A 19-275a
6	Bülbül bt. Abdullah	Ev	Şible	A 35-378b
7	Bülbül bt. Abdullah	Ev	Dâye Hatun	A 40-370a
8	Bülbül bt. Abdullah	Ev	İbn-i Kazzaz	A 36-306a
9	Bülbül bt. Abdullah	Ev	Şeyh Hamid	A 19-194b
10	Bülbül bt. Abdullah (Hacı Mahmut'un azatlısı)	Ev, 500 dirhem	İbn-i Yaniç	A 43-96a

⁷⁴ Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, "2. basım", M.E.B., İstanbul 1971, C.I, s. 131.

11	Bülbül bt. Abdullah (Mevlânâ Kara Hisarî'nin azatlısı)	2 altın bilezik	Mecnun Dede	A 30-449b
12	Bülbül Hatun bt. Abdullah	Ev	Maksem	A 53-13b
13	Cansuvar bt. Abdullah	Ev	Leben	A 200-78a
14	Çiçek Hatun bt. Abdullah	5 bin dirhem	İmaret-i Sultan	A 33-88b
15	Devlet bt. Abdullah	Ev	Hz. Emir	A 24-273b
16	Devlet bt. Abdullah	Ev, 500 dirhem	Yeni Bezzaz	A 60-123a
17	Devlet bt. Abdullah (Hacı Kemal'in azatlısı)	Ev	Kapan Musa	A 20-332b
18	Devlet bt. Abdullah (Hasan'ın azatlısı)	Ev	Bayezid Paşa	A 25-516b
19	Devlet bt. Abdullah (Murat'ın azatlısı)	Ev	Kamber	A 25-470b
20	Dilber bt. Abdullah	Arazi	Şehreküstü	A 60-101a
21	Dilber bt. Abdullah (Gülbahar'ın azatlısı)	Ev	Meydancık	A 20-60a
22	Dilber bt. Abdullah (Yusuf b. Abdullah'ın azatlısı)	Ev	İsa Bey	A 20-21a
23	Emine bt. Abdullah	3 bin dirhem	Baba Zakir	A 35-42a
24	Emine bt. Abdullah	1000 dirhem	(...)	A 24-131b
25	Endam bt. Abdullah	6 bin dirhem	İbn-i (...)	A 19-338a
26	Fatma bt. Abdullah	Ev	Baba Zakir	A 36-269b
27	Fatma bt. Abdullah	Ev	İbn-i Harirî	A 53-242a
28	Gülbadem bt. Abdullah	Ev	Kefen İğnesi	A 20-235a
29	Gülbadem bt. Abdullah	Ev	Hoca Ali	A 33-366a
30	Gülbahar bt. Abdullah (Hatice'nin azatlısı)	Ev	Tayyip Hoca	A 20-84b
31	Gülbahar bt. Abdullah (Kadifeci Hacı Ramazan'ın azatlısı)	Ev	Türbe-i Fenarî	A 23-163b
32	Gülbahar bt. Abdullah(Muhlise'nin azatlısı)	Ev	Ali Paşa	A 20-148b
33	Gülnar bt. Abdullah	4 bin dirhem	İmaret-i İsa Bey	A 23-273a
34	Gülnar bt. Abdullah	1000 dirhem	Hacı İskender Mescidi	A 53-74a
35	Gülse	Ev, 1000 dirhem	Şeyh Paşa	A 19-257b

36	Gülşah bt. Abdullah	3 bin dirhem	İbn-i Yaniç	A 25-81a
37	Gülşah bt. Abdullah (Abdi Çelebi b. Mahmut'un azatlısı)	3 bin dirhem	Debbağın	A 19-54b
38	Gülşah bt. Abdullah (Mevlânâ İsa'nın azatlısı)	Ev	İmaret-i Orhan	A 35-98b
39	Gülşah bt. Abdullah (Mezid'in azatlısı)	Ev	Kara Şeyh	A 19-37b
40	Gülşah bt. Abdullah (Mezid'in azatlısı)	Ev	Kara Şeyh	A 19-38a
41	Gülşah bt. Abdullah (Mezid'in azatlısı)	5 bin dirhem	Kara Şeyh	A 19-37b
42	Gülşen bt. Abdullah	Ev	Kaplıca	A 195-101a
43	Habibe bt. Abdullah	Ev, 500 dirhem	Sağrıçı Sungur	A 19-203a
44	Habibe bt. Abdullah (Ayşe Hatun'un azatlısı)	132 eşrefî altın	Abdal Mehmet	A 24-500b
45	Habibe bt. Abdullah (Emre Halife'nin azatlısı)	3200 dirhem	Karaca Muhiddin	A 43-17a
46	Habibe bt. Abdullah (Hoca Kemal'in azatlısı)	Ev	Merhum Ahmet Paşa Fenaî	A 43-77a
47	Hacı Gülbahar bt. Abdullah	Bahçe, su değirmeni	Koca Naib, Soğanlık Karyesi	A 25-309a
48	Hacı Nevbahar bt. Abdullah	Ev	(...)	A 21-182a
49	Hacı Selver bt. Abdullah (Seydi Mahmut'un azatlısı)	1000 dirhem	Hamza Bey	A 201-249b
50	Hacı Şehdâne bt. Abdullah	Su değirmeni	Tahta Kale	A 30-387a
51	Hacı Zeynep bt. Abdullah	2500 dirhem	-----	A 19-5b
52	Hacı Züleyha bt. Abdullah	Ev	Merhum Sultan Murat Han	A 53-149b
53	Hafsa bt. Abdullah	Ev	Emir Camii	A 20-350b
54	Hafsa Hatun bt. Abdullah	Ev	Kara (...)	A 201-100a
55	Hurşid bt. Abdullah (...)	Ev	Araplar	A 23-63a
56	Hurşid bt. Abdullah (Sitti Hatun'un azatlısı)	Ev, 600 dirhem	İmaret-i Kaplıca	A 20-348a
57	Hüsniye bt. Abdullah	Ev	İnebey	A 43-70a

58	İnci bt. Abdullah	Ev	Alaca Mescid	A 19-157b
59	İnci bt. Abdullah	Ev	Elmalık	A 53-76a
60	İncir bt. Abdullah	Ev	Hız. Emir	A 35-508a
61	Kadem bt. Abdullah	Ev, 1000 dirhem	Maksem	A 19-317b
62	Kadem bt. Abdullah (...)	Ev	İbn-i Tabib	A 34-39a
63	Kadem bt. Abdullah (Saadet Pula'nın azatlısı)	Ev, 1000 dirhem	-----	A 24-82a
64	Kumru bt. Abdullah	500 dirhem	Bekir Hoca	A 60-152a
65	Kumru bt. Abdullah (Melike'nin azatlısı)	Ev	Hacı Yakup	A 19-310b
66	Kumru bt. Abdullah (Mustafa Paşa'nın azatlısı)	5 bin dirhem	Sivasîler	A 23-291b
67	Kumru bt. Abdullah (Seydi Ali'nin azatlısı)	Ev, 1000 dirhem	İbn-i Na'al	A 30-77b
68	Kumru Hatun bt. Abdullah	3600 dirhem	Mücellidi	A 60-58a
69	Melike bt. Abdullah	Ev	Hız. Emir	A 19-412b
70	Nefise bt. Abdullah (Hafsa'nın azatlısı)	Ev	Bahadır Ağa	A 35-498b
71	Nefise bt. Abdullah (Halime Hatun'un azatlısı)	20 bin flori efrenci	-----	A 19-52b
72	Nefise bt. Abdullah (Mustafa'nın azatlısı)	Ev	Selçuk Hatun	A 34-26a
73	Nefise Hatun bt. Abdullah (İmam Bâli'nin azatlısı)	1000 dirhem	Elvan Bey Kızı	A 33-33a
74	Nevgöl bt. Abdullah	Ev	Kayan	A 30-197a
75	Pervin bt. Abdullah	1000 dirhem	-----	A 20-116b
76	Rüveyda bt. Abdullah	Kur'an-ı Kerim, 600 dirhem	Hamza Bey	A 34-47a
77	Selçuk bt. Abdullah	Ev	Ebu Şahme	A 33-20a
78	Selçuk bt. Abdullah (Mevlânâ Muslihiddin Kara Hisarî'nin azatlısı)	Ev	Mecnun Dede	A 25-177a
79	Selçuk bt. Abdullah (Mürüvvet'in azatlısı)	Ev	Maksem	A 23-224a
80	Selimeşah Hatun bt. Abdullah	3 bin dirhem	-----	A 19-268b
81	Selver bt. Abdullah	1000 dirhem	Şehabettin Paşa	A 23-148a

82	Selver bt. Abdullah (Balaban'ın azatlısı)	Ev	Hoşkadem	A 35-83a
83	Selver bt. Abdullah (Hacı Ahmet'in azatlısı)	Ev	Hamza Bey	A 30-448b
84	Selver bt. Abdullah (Hüsamüddin'in azatlısı)	5 bin dirhem	İmaret-i İsa Bey	A 24-403a
85	Selver bt. Abdullah (Seydi Mahmut'un azatlısı)	Kur'an-ı Kerim, 1000 dirhem	Kara Yakup	A 34-64b
86	Selver bt. Abdullah (Yahya'nın azatlısı)	Ev	Elvan Bey	A 25-182a
87	Server bt. Abdullah (Seydi Mahmut'un azatlısı)	1000 dirhem	Kara Yakup	A 23-55a
88	Şah Huban bt. Abdullah	2 ev, 8 bin dirhem	Hamza Bey, İbn-i Kazzaz	A 36-147b
89	Şami bt. Abdullah	2 ev	Hacı İskender	A 36-336b
90	Şami bt. Abdullah	Ev	Baba Zakir	A 35-502b
91	Şehdâne bt. Abdullah (...)Bey'in azatlısı)	Ev	Ulu Camii	A 20-109b
92	Şehdâne bt. Abdullah	Ev	Satı Fakih	A 30-83b
93	Şehdâne bt. Abdullah (Ali Çelebi'nin azatlısı)	Ev	Harrat	A 25-399a
94	Şehdâne bt. Abdullah (Balaban'ın azatlısı)	3500 dirhem	At Pazarı	A 34-111b
95	Şehdâne bt. Abdullah (Karagöz Bey'in azatlısı)	Ev	Satı Fakih	A 30-239a
96	Şehdâne bt. Abdullah (Nevruz'un azatlısı)	Ev, 1000 dirhem	Şiblezâde	A 34-20b
97	Şehrüz Hatun bt. Abdullah	3 bin dirhem	Şeyh Paşa	A 200-3a
98	Şirin bt. Abdullah (Mustafa Çelebi'nin azatlısı)	Ev, üzüm bağı, kazan, 4 küp	Zindankapı	A 20-356a
99	Şirin Hatun bt. Abdullah (Hoca Nizameddin'in azatlısı)	2 bin dirhem	Kızpınar	A 59-49a
100	Tuti bt. Abdullah	Ev	Galle Pazarı	A 21-23b
101	Tuti bt. Abdullah (Hacı Bekir ...) azatlısı)	Ev	Pınarbaşı	A 35-30a
102	Tuti bt. Abdullah (Hacı Timurtaş'ın azatlısı)	Ev	Kamber	A 35-244b
103	Tuti bt. Abdullah (Hoca Mustafa'nın azatlısı)	Ev	Bayezid Paşa	A 21-123b

104	Tuti bt. Abdullah (Kumaşçının azatlısı)	Ev, 1500 dirhem	Zağferanlık	A 30-224a
105	Zeynep bt. Abdullah	Ev	Taşkun Hoca	A 23-199a

Azatlıların çoğunluğunu kadınlar meydana getirmektedir. 105 vakfiyeye sahip kadın vâkıfların sayısı 101'dir. Bunlardan Mezdî'nin azatlısı Gülşah bt. Abdullah⁷⁵ ve Seydi Mahmut'un azatlısı Selver bt. Abdullah'ın⁷⁶ 3'er vakfiyeleri bulunmaktadır.

Vâkıfların tamamının babalarının isimlerinin "Abdullah" olarak belirtilmesi, bu kişilerin eski yaşantılarından sıyrılarak, yeni hayatlarına her yönden intibak etmek istemeleri şeklinde düşünülebilir. Azat edilen kadınların kullandıkları isimler incelendiğinde ise Bülbül, Devlet, Gülbahar, Gülşah, Kadem, Nefise, Selver, Şehdâne, Tuti adlarının yaygın olduğu görülmektedir.

Askerî sınıfa göre hayat standartları daha düşük olan reyâ sınıfının yaptıkları vakıflar da maddî imkanları nispetinde olmuştur. Mevlânâ Kara Hisarî'nin azatlısı Bülbül bt. Abdullah, bir çift altın bilezik vakfederek satılmasını, gelirinin de kendisinin ve eşinin ruhuna Kur'an okumaları şartıyla, Mecnun Dede Mahallesi'nde imam ve müezzin olacak kişilere verilmesini istemiştir⁷⁷. Bu mütevazi vakıfla hem kendisi için sadaka-i câriye oluşturmuş hem de 2 kişiye gelir sağlamıştır. Bu konudaki diğer bir örnek de Şirin bt. Abdullah'ın üzüm bağı ile birlikte üzüm kaynatmak için kazan ve saklamak için 4 küp vakfıdır⁷⁸. Tablo incelendiğinde bu örnekte olduğu gibi pek çok kişinin cüz'î miktarda vakıflar yaptıkları görülmektedir. Yönetici sınıfın oluşturduğu vakıflarda görülen cömertlik reyâyâya da yansımış, hayır yapma yarışına güçleri oranında katılmışlardır.

Tablo 1.15: Vakıf kuran azat edilmiş erkekler

Sıra no	Vâkıf	Mesleği	Mevkûfât	Kaza/Köy/Mahalle	Defter no
1	Abdurrahman b. Abdullah (İbn-i Veli Şemseddin'in azatlısı)	-	4 dükkan, 5 bin dirhem	Yer Kapı	A 20-103b
2	Abdurrahman b. Abdullah (İbn-i Veli Şemseddin'in azatlısı)	-	Ev, 15 bin dirhem	Hız. Emir	A 23-180a
3	Ahmet b. Abdullah	Boyacı	5 bin dirhem	Şeker Hoca	A 25-227a
4	Ali b. Abdullah	-	3 mezra, 1000 dirhem	Kaplıca Karyesi	A 35-545b

⁷⁵ B.Ş.S. A 19-37b/ 38a.

⁷⁶ B.Ş.S. A 23-55a; A34-64b; A 201-249b.

⁷⁷ B.Ş.S. A 30- 449b.

⁷⁸ B.Ş.S. A 20-356a.

5	Azer b. Abdullah	-	1000 dirhem	Alaca Hırkalı	A 25-540b
6	Cafer b. Abdullah	-	Ev, 20 bin dirhem	Koca Naib	A 35-183b
7	Hacı Ahmet b. Abdullah	-	Ev	Kara Şeyh	A 42-174b
8	Hacı Bahtiyar b. Abdullah	-	Ev, 2 dükkan, 40 eşrefî altın	Kaplıca	A 33-272b
9	Hacı Davut b. Abdullah	Kadifeci	4 bin dirhem	Kale içi	A 60-209b
10	Hacı Hasan b. Abdullah	-	Ev, dükkan	İbn-i Konevî	A 25-369b
11	Hacı Hoca Sinan b. Abdullah	-	87.620 dirhem	-----	A 36-38a
12	Hacı Hüseyin b. Abdullah	-	Ev, 1000 dirhem	Umur Bey Mescidi	A 30-208a
13	Hacı Hüseyin b. Abdullah	-	Ev	Şeker Hoca	A 20-48b
14	Hacı İbrahim b. Abdullah	-	Ev	Harirî	A 30-237a
15	Hacı Karagöz b. Abdullah	-	1000 dirhem	-----	A 21-78a
16	Hacı Karagöz b. Abdullah	-	2 hücre, 4 bin dirhem	Hoca Ali	A 35-438a
17	Hacı Kasım b. Abdullah	Kumaşçı	3 bin dirhem	-----	A 25-220a
18	Hacı Musa b. Abdullah	-	Ev, 5 bin dirhem	Tuz Pazarı	A 33-274a
19	Hacı Şirmerd b. Abdullah	-	Ev	İbrahim Paşa	A 19-288b
20	Hacı Şirmerd b. Abdullah	Boyacı	Ev	Hacılar	A 24-165b
21	Hacı Şirmerd b. Abdullah	Haccar	Ev, dükkan	Mantıcı	A 25-376b
22	Hacı Şüca' b. Abdullah	-	6 bin dirhem	Sivasîler	A 59-210a
23	Hacı Üveys b. Abdullah	Kadifeci	Bahçe, 4500 dirhem	(...) Karyesi	A 23-146b
24	Hacı Yakup b. Abdullah	Kadifeci	22 bin dirhem	Alaca Hırka	A 24-342a
25	Hacı Yusuf b. Abdullah	Boyacı	8 kazan, sandık, boya aletleri	Hacı Hasan	A 34-84b
26	Hamza b. Abdullah	-	Fırın	Gazi Timurtaş	A 20-17b
27	Hamza b. Abdullah	-	Ev	Merhum Bayezid Paşa	A 53-18b
28	Hamza b. Abdullah	-	2 han, bahçe, 3 mezra, ahır, 2 samanlık	Farklı yerler	A 30-118a
29	Hamza b. Abdullah	Hamal	Ev	Bayezid Paşa	A 43-7a

30	Hamza b. Abdullah	Tellal	Mera	Balıklı Karyesi	A 23-60b
31	Hasan b. Abdullah	Kayyım	Ev	Musalla'l-iyd	A 24-395b
32	Hızır b. Abdullah	-	5 bin dirhem	Satı Fakih	A 30-83b
33	Hızır b. Abdullah	-	Bahçe	Halhalcı Karyesi	A 30-144b
34	Hoca Sinan b. Abdullah	-	Ev	İbrahim Paşa	A 42-236a
35	İskender b. Abdullah	Boyacı	Ev, 9 bin dirhem	Ekmekçi Hamza	A 23-217a
36	İsmail b. Abdullah	Kadifeci	Kârhane	(...)	A 19-12b
37	Kasım Bey b. Abdullah	-	5 ev, 6 dükkan, 3 hücre, han, 25 bin dirhem	Farklı mahalleler	A 200-39b
38	Kemal b. Abdullah	-	Ev	İbn-i Kazzaz	A 21-105a
39	Kemal Bey b. Abdulhay	-	14 dükkan, 44 oda, odalar, 9 hane, hücre, mektep, mescid, 3 fırın, ahır, arsa, Kur'an-ı Kerim, 100 bin akçe	Farklı mahalleler	A 40-266b
40	Mahmut b. Abdullah	Attar-Tacir	Ev, 3 bin dirhem	Zindankapı	A 21-89a
41	Mahmut b. Abdullah	İpekçi	4 bin dirhem	Alaca Mescid	A 19-346b
42	Mevlânâ Davut b. Abdullah	Müezzin	Ev	Musalla'l-iyd	A 23-49b
43	Mevlânâ Hacı Cafer b. Abdullah	-	2 ev, mescid, su değirmeni, arazi	Hoca Naib	A 21-60a
44	Mevlânâ Seyyid Abdullatif b. Seyyid Abdullah	-	Ev	Karamazak	A 25-395a
45	Musa b. Abdullah	Bakkal	Ev	Maksem	A 33-322a
46	Musa Bey b. Abdullah	-	Ev	Manastır	A 24-277b
47	Nasuh b. Abdullah	Kadifeci	800 dirhem	Bayezid Paşa	A 30-237a
48	Pir b. Abdullah	Kadifeci	300 dirhem	Maksem	A 23-150a
49	Sinan b. Abdullah	Tacir	36 bin dirhem	Manastır	A 30-259b
50	Sinaneddin b. Abdullah (Ahmet Paşa'nın azatlısı)	-	Ev, 3 bin dirhem	Alaca Mescid	A 23-166a
51	Sinaneddin b. Abdulmenan (Ahmet Paşa'nın azatlısı)	-	1000 dirhem, 90 eşrefî altın	Alaca Mescid	A 24-4a
52	Süleyman b. Abdullah	-	Ev	Kara Şeyh	A 24-127a
53	Şadi b. Abdullah	-	Ev	Hz. Emir	A 21-127b
54	Şemseddin Ahmet b. Abdullah	Attar	200 eşrefî altın	Pınarbaşı	A 19-19a
55	Veli b. Abdullah	Kadifeci	Ev	Kara Ağaç	A 19-218b

56	Yusuf b. Abdullah	İnşaat ustası	Ev	Maksem	A 23-212b
57	Yusuf b. Abdullah	Şekerci	Ev	Hacı Halife	A 19-366b

Renkli bir tablo oluşturan 55 erkek azatlının 57 vakfiyesi vardır. İbn-i Veli Şemseddin'in azatlısı Abdurrahman b. Abdullah⁷⁹ ile Ahmet Paşa'nın azatlısı Sinaneddin b. Abdullah⁸⁰ 2'şer vakfiyesi olan vâkıflardır.

Azatlı erkeklerden 6'sı askerî sınıfa mensuptur. Yine erkek vakıf kurucuları arasında 4'ünün tacir, 21 kişinin de esnaf oldukları görülmektedir. Tüccardan biri ise aynı zamanda attar olarak esnaflık da yapmaktadır. Bu tablo Osmanlı toplumunda hem yatay hem de dikey hareketliliğin göstergesidir. Köle oldukları halde dinî tavsiyesiyle özgürlüklerine kavuşturulan bu insanlar, toplum içerisinde saygın kişiler için kullanılan "Bey" sıfatını almaya hak kazanmışlardır. Yeni statüleriyle toplumda kabul gören azatlıların kurduğu vakıflar, bu kabule karşı teşekkür mahiyetinde olabileceği gibi, daha önceden yapmış oldukları hatalarının ve günahlarının affı için telafi mekanizması olarak da düşünülebilir. Hangi niyetle olursa olsun, oluşturulan hayır müesseseleri, yüzlerce insana iş veya barınak imkanı sağlamış, sosyal tabakalaşma piramidinde orta sınıfın genişlemesine katkıda bulunmuştur.

Vakfiyesinden çiftçilik yaptığı anlaşılan Hamza b. Abdullah, Balıklı Köyü'nde ahır, samanlık ve ceviz ağaçları olan mezrasını önce evladına sonra Medine-i Şerif fukarasına vakfetmiştir. Bir çiftçinin geçim kaynağı olan hayvanlarını beslediği ahırını ve samanlığını Hz. Peygamber'in komşularının istifadesine sunması, yetiştirdiği meyvelerini onlara ebediyen ikram etmesi Hz. Muhammed'e duyulan muhabbetin, saygının ve asırlar geçmesine rağmen O'nun yakınları oldukları düşünülen kişilere hürmetin belirtisidir.

Azatlılar arasında yer alan esnaftan 7'si kadifeci, 4'ü boyacı, 2'si attar, diğerleri ise kumaşçı, ipekçi, şekerci, inşaat ustası, haccar, hamal, tellal ve bakkaldır. Vakfiyelerdeki ifadelerden -yukarıda da belirtildiği gibi- azatlıların genellikle efendileriyle aynı meslek grubundan oldukları anlaşılmaktadır. Efendileri vasıtasıyla meslek sahibi olan köleler azat edildiklerinde, efendilerinin kendilerine kazandırdığı sanatı icra etmekten çekinmemişlerdir. Böylece gerek toplumda yer edinmekte gerekse iaşelerini temin etmekte fazla sıkıntıya düşmedikleri, aynı zamanda bir çok mesleğin yok olmasının da bu şekilde önlenmiş olduğu söylenebilir.

⁷⁹ B.Ş.S. A 23-180a; A 20-103b.

⁸⁰ B.Ş.S. A 23-166a; A 24-4a. Vâkıflardan birinin ismi Sinaneddin b. Abdulmenan olarak zikredilmesine rağmen ikisinin aynı kişi olması ihtimali daha kuvvetlidir.

MEVKÛFÂT		VÂKIF		
		KADIN	ERKEK	
		Ünite sayısı/ adet/miktar		
GAYR-İ MENKUL	Ev	72	13	
	Dükkan	-	7	
	Mezra	-	6	
	Bahçe	1	2	
	Han	-	2	
	Değirmen	2	-	
	Hücre	-	2	
	Samanlık	-	2	
	Bağ	1	-	
	Ahır	-	1	
	Fırın	-	1	
	Arazi	1	-	
	MENKUL	Küp	4	-
		Kitap	2	-
Bilezik		2	-	
Kazan		1	-	
Para		105.500 dirhem 20 bin flori efrenci 192 eşrefî altın	68 bin dirhem 130 eşrefî altın	

Tablo 1.16: Azatlıların vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller

Tablo 1.16'ya göre kadınların vakfettiği gayr-i menkulün % 93'ünü ev vakıfları oluşturmaktadır. Vakfın geçerlilik şartlarından biri de vakfedilen malın vâkifin mülkü olmasıdır⁸¹. Nitekim vakfiyelerde de "kendi mülkü ve hakkı" ifadesiyle bu şart vurgulanmaktadır. Vakıf kuran azatlı kadınların % 69'unun kendi evlerinin bulunması, maddî refahlarının iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca mülkiyet hakları konusunda da bir sıkıntı yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Bu kadınlardan 3'ü ikişer ev vakfetmiştir. Erkek vâkıflardan esnaf ve tüccar olanların vakıfları yukarıda değerlendirildikleri için bu tabloda yer verilmemiştir.

Azatlıların % 16'sı "Hacı" unvanını taşımaktadır. Gerek vakıf kurumuna iştirakleri gerekse 16. yy. şartlarında hac vazifesini ifa etmiş olmaları, azatlıların mütedeyyin olduklarını gösterir.

⁸¹ Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s. 129.

4. Gayr-i müslimler

Osmanlı toplumunda azınlık statüsündeki gayr-i Müslimler de vakıf kurmuşlardır. Gayr-i Müslimler arasında Hıristiyanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. İncelenen belgelerde de "nasranî" olarak ifade edilen Hıristiyanların vakıfları yer almaktadır.

Sıra no	Vâkif/Vâkife	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Kirane bt. Yani	Ev	Şeyh Paşa	A 20-202a
2	Marakle bt. Bağdekî	Ev	Balık Pazarı	A 24-235a
3	Papa (...) b. Kaliyan	Ev	Şeyh Paşa	A 21-296b
4	Yorgi b. Kaliyan	Ev	Balık Pazarı	A 21-138a

Tablo 1.17: Gayr-i Müslim vakıf kurucuları

Hıristiyanların, vakıflarını buldukları mahallelerdeki kiliselere vakfederek dinî vakıflar oluşturmaları, Hıristiyan azınlıkların Müslümanlar'ın vakıf anlayışından etkilendiklerini göstermektedir. Kaldı ki Hıristiyanlar, Osmanlı mahkemelerine vakıf kurmak için başvurduklarında, onlar için de cârî olan İslâm vakıf hukuku uygulanıyordu⁸².

Balık Pazarı'nın Hıristiyanların yoğun olarak yaşadığı mekanlardan olduğu bilinmektedir. Ancak diğer iki vakfın Şeyh Paşa Mahallesi'nde yapılmış olması burada da gayr-i Müslimlerin yaşadığını düşündürmektedir. Ayrıca vakfedilen mülklerin kiliseye bağışlanması kiliselerin faal olduğunu, dolayısıyla gayr-i Müslimlerin ibadetlerinde kısıtlama olmadığını göstermektedir. Bu durum, günümüzdeki soykırım iddialarının aksine, Osmanlı toplumundaki inanç hürriyetinin de resmî belgesidir.

5. Çelebi

İlk dönemlerde şehzâdeler için kullanılan çelebi unvanı, daha sonraları okuma yazma bilen, asil ailelere mensup saygın kişiler⁸³ için kullanılmıştır. Farklı dönemlerde değişik manalarda kullanılan "çelebi" unvanını alanlar, incelenen dönemde belli bir grubu temsil etmedikleri için ayrı kategoride değerlendirilmişlerdir. Vâkıflar içerisinde bu unvanı taşıyanlar sadece aşağıdaki tabloda yer alanlarla sınırlı değildir. Statüleri daha belirgin olanlar diğer gruplarda yer almaktadır.

⁸² Akgündüz, a.g.e., s. 240.

⁸³ Pakalın, a.g.e., C.I, s. 343., İpşirli, "Çelebi", T.D.V.İ.A., İstanbul 1993., C.VIII, s. 259.

Tablo 1.18: "Çelebi" unvanını taşıyan vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıf	Mevkûfât	Mahalle	Defter no
1	Ahmet Çelebi b. Hoca Bâli	5 hücre, 35 bin dirhem, 2 Kur'an-ı Kerim	Alaca Mescid	A 23-89b
2	Ahmet Çelebi b. Hoca Mustafa	200 eşrefî	İbn-i Sarayî	A 25-270b
3	Ahmet Çelebi b. Hoca Ömer	Ev, 10 bin dirhem	Kuru Çeşme	A 42-306a
4	Ali Çelebi b. Yusuf	Ev, hamam	Elvan Bey	A 33-41a
5	Hüseyin Çelebi b. Ali	4 bin dirhem	Kurşunlu	A 56-24b
6	Kasım Çelebi b. Hoca Mustafa	3500 dirhem	İbn-i Habib	A 19-41a
7	Mehmet Çelebi b. Ali	Ev	Akminare	A 43-73a
8	Mehmet Çelebi b. Hacı Bayram	Ev, 1700 dirhem	Umur Bey	A 30-385b
9	Mehmet Çelebi b. Hacı Timurtaş	20 bin dirhem	-----	A 23-315a
10	Mehmet Çelebi b. Mustafa Çelebi	6500 dirhem	Hacılar	A 30-432b
11	Muhammed Çelebi b. Pir Muhammed Çelebi	20 bin dirhem	İsa Bey	A 35-531b
12	Muslihiddin Çelebi b. Hoca Nasuh	3 bin dirhem	-----	A 40-58a
13	Recep Çelebi b. (...) Sinan	12 bin dirhem	Kavaklı Mescid	A 36-99a

Tamamını erkeklerin oluşturduğu tabloda, vakfedilen miktarlara göre çelebi unvanı ile anılan kişilerin maddî refahlarının iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Vâkıfların babalarının % 38'i tüccardır. O halde babalarının sosyal statülerinin de bu sıfatın verilmesinde etken olduğu düşünülebilir.

6. Statüsü belli olmayanlar

Reayâ sınıfının son grubunu, vakfiyelerde statüleri konusunda herhangi bir bilgi bulunmayan kişiler oluşturmaktadır. Vakfiyelerin % 43'ü statüsü belli olmayan kişilere aittir. Bazılarının babaları yukarıda incelenen gruplardan olmasına rağmen, esas unsur vâkıflar olduğu için bu durum göz önünde bulundurulmamıştır. Ayrıca vakfiyesinde mesleği belirtilen fakat oluşturulan kategoriler içerisinde değerlendirilemediğinden 1 bekçi de aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.19: Statüleri belli olmayan vakıf kurucuları

Sıra no	Vâkıf/Vâkıfe	Mevkûfât	Kaza/Köy/Mahalle	Defter no
1	(...) b. Abdullah(Hür)	Ev	Debbağın	A 40-232a
2	(...) b. Hızır	Ev	Seyyidler	A 25-179a
3	(...) b. İvaz	Bahçe	Akseki	A 40-216b
4	(...) b. Mehmet	Ev	Kademerî	A 53-229a
5	(...) bt. Abdi	1000 dirhem	İbn-i Nizam	A 25-308b
6	(...) bt. Canpaşa	Ev	İbn-i Yiğit Cedid	A 59-259b
7	(...) bt. Hacı Şirmerd	Ev	Türbe-i Fenarî	A 43-55b
8	(...) bt. Hüseyin	Ev	Zağferanlık	A 53-49b
9	(...) bt. Mevlânâ Yusuf	Ev, 500 dirhem	Musa Baba	A 201-245a
10	(...) bt. Şirmerd	Ev, 8 bin dirhem	İbn-i Nizam	A 35-28a
11	(...) Hatun	Ev	Çukur Mescid	A 40-24a
12	(...) Hatun bt. Hacı Mehmet	Bahçe	(...)	A 40-10b
13	(...) Paşa bt. İvaz	Kur'an-ı Kerim, 1000 dirhem	Selçuk Hatun	A 19-304a
14	(...) Pula bt. Mahmut	Ev	(...)	A 59-204b
15	----- (kadın)	6500 dirhem	-----	A 56-49a
16	Ahmet b. Abdi	Ev	Çukur Mescid	A 20-27b
17	Ahmet b. Yusuf	Ev	Kızılcahayır	A 53-256b
18	Ali b. Ahmet Çelebi	Bekarhane, 4 bin dirhem	İbn-i Sarayî	A 194-61a
19	Ali b. İsmail	Ev, 600 dirhem	Enbiyaoğlu	A 53-186b
20	Ali Bâli b. Hacı Sinan	Ev	Orhan Hüdavendigâr İmaretî	A 20-137b
21	Amine bt. Hayrettin	Kur'an-ı Kerim	İmaret-i Sultan	A 75-28a
22	Ayşe bt. Abdullah(Hür)	Hücre	Hoşkadem	A 59-79a
23	Ayşe bt. Ahmet	7272 dirhem	Mantıcı	A 35-431b
24	Ayşe bt. Cüneyd	7 bin dirhem	Kavaklı	A 53-34a
25	Ayşe bt. Hacı Hayrettin	15 bin dirhem	İmaret-i İsa Bey	A 30-445b

26	Ayşe bt. Kasap Ahmet	Ev	Tayyip Hoca	A 20-279a
27	Ayşe bt. Mustafa	5 bin dirhem	(...)	A 21-2a
28	Ayşe bt. Mustafa	5 bin dirhem	(...)	A 34-197a
29	Ayşe bt. Süleyman	800 dirhem	Baba Zakir	A 35-575a
30	Ayşe bt. Üveys	3 bin dirhem	Mevlânâ Fenarî	A 30-297a
31	Ayşe Hatun bt. Attar Kasım	2 ev	Yer Kapı Atik Evliya Hatun	A 34-60b
32	Ayşe Pula bt. Hamza	1000 dirhem	Çukur Mescid	A 20-139b
33	Bayram b. Ramazan	Ev, 1000 dirhem	İbn-i Yiğit Cedid	A 60-247b
34	Bülbül bt. Abdullah(Hür)	Ev	Kasap Hüseyin	A 35-151a
35	Bülbül Hatun bt. Abdullah(Hür)	Ev	Arap Mehmet	A 59-172b
36	Cennet bt. Mustafa	Ev	İmaret-i İsa Bey	A 60-15a
37	Devlet Melek bt. Zeyneddin	Ev	İmaret-i Sultan	A 20-372a
38	Dildar bt. Abdullah(Hür)	Ev	Koca Naib	A 36-166b
39	Emine bt. Ahmet	3 bin dirhem	Kavaklı	A 53-33b
40	Emine ve Münire bt. Mevlânâ	3 bin dirhem	(...)	A 43-185a
41	Eslime bt. Hacı Yahya	Ev, 7 bin dirhem	Araplar	A 59-135a
42	Fatma bt. Baba Hüsam	12 bin dirhem	(...)	A 20-187a
43	Fatma bt. Hamza	1500 dirhem	Kavaklı	A 30-324a
44	Fatma bt. Hamza	Ev, 1000 dirhem	Mesud Makramevî	A 23-117a
45	Fatma bt. Hücre	Hücre	Alaca Hırka	A 59-38a
46	Fatma bt. İskender	Ev	Elvan Bey	A 40-303b
47	Fatma bt. Mehmet	1000 dirhem	İnebey	A 36-152b
48	Fatma bt. Mustafa	3 bin dirhem	Ekmekçi Hamza	A 34-197b
49	Fatma bt. Pîrî	4500 dirhem	Debbağın	A 19-317a
50	Fatma bt. Yusuf	Kur'an-ı Kerim	-----	A 40-325b
51	Fatma bt. Yusuf	Ev	Mücellidi	A 43-80b

52	Fatma Hatun bt. Hoca Ahmet	5 bin dirhem	-----	A 30-456b
53	Fatma Hatun bt. İbrahim	Ev	Şeker Hoca	A 40-312a
54	Fatma Hatun bt. Seyyid Hüseyin	Ev, 1500 dirhem	Hız. Emir Mehmet Buharî	A 30-394b
55	Güllü bt. Mustafa	Dükkan, 2 oda, 1000 dirhem	Kazzazoğlu	A 40-365b
56	Gülpaşa Hatun bt. Hacı İnebey	Ev	Veli Şemseddin	A 35-93a
57	Gülşah bt. Abdullah(Hür)	Ev	Hamza Bey	A 36-150b
58	Gülşah Hatun bt. Abdullah(Hür)	3 bin dirhem	Yaniçoğlu	A 25-104a
59	Gülşirin bt. Abdullah(Hür)	Ev	İmaret-i İsa Bey	A 36-357a
60	Habibe bt. Ahmet	Ev	Mantıcı	A 53-29b
61	Hacı (...) b. Ali	Ev	Zağnos Paşa	A 34-152b
62	Hacı (...) b. Hamza	Ev, dükkan, 500 dirhem	Hoca Mehmet Karamanî	A 200-94b
63	Hacı (...) b. İbrahim	1500 dirhem	Altıparmak	A 42-276b
64	Hacı (...)cihan bt. İbrahim	Ev	Hasan Paşa	A 30-284a
65	Hacı Ahmet b. Hacı Mustafa	Ev, 20 bin dirhem	Hacı İskender	A 25-472a
66	Hacı Ahmet b. Mustafa	Ev	İmaret-i Merhum Hamza Bey	A 30-216a
67	Hacı Ali b. (...)	Ev	Mecnun Dede	A 40-327a
68	Hacı Ali b. Eyüp	4 bin dirhem	-----	A 19-17a
69	Hacı Ali b. İsmail	Ev	(...)	A 33-71b
70	Hacı Ayşe bt. Hacı Mehmet	Ev	İmaret-i Sultan	A 30-382a
71	Hacı Ayşe bt. Mahmut	Ev	İbn-i Kirbasî	A 53-197b
72	Hacı Bayram b. Musa	500 dirhem	Hacı Hoşkadem Makramevî	A 53-97a
73	Hacı Bedrettin b. Hızır	1000 dirhem	-----	A 34-126a
74	Hacı Davut	Ev	Pınarbaşı	A 21-162b
75	Hacı Dercihan	Ev	Hasan Paşa	A 34-75a
76	Hacı Fatma bt. Veli	Ev	Ebu Şahme	A 40-260b

77	Hacı Fatma bt. Veli	3 bin dirhem	Ebu Şahme	A 40-260b
78	Hacı Halise bt. Aydın	Oda	Ahmet Dâî	A 21-266b
79	Hacı Halise bt. Aydın	Ev	Ahmet Dâî	A 33-363a
80	Hacı Hamza b. Abdullah(Hür)	Bahçe	Ulgarlar	A 201-150b
81	Hacı Hamza b. Yahşi	10 bin dirhem, 80 eşrefî, bahçe	Tekye Mescidi, Hisar mevkii	A 25-176b
82	Hacı Hayrettin b. Üstad Musa	Dükkan	Balık Pazarı	A 44-527b
83	Hacı Hayrettin b. Yusuf	Ev	Zağferanlık	A 25-425a
84	Hacı Hızır b. Elvan	Ev	Mücellidi	A 60-26a
85	Hacı Hüseyin	Odalar,1000 akçe	Kale içi	A 53-293b
86	Hacı İnesi b. Hamza	4 bin dirhem	Dudaklı Karyesi	A 60-40a
87	Hacı İskender b. Abdullah(Hür)	Ev	Kavaklı Mescid	A 36-191b
88	Hacı İvaz b. Mustafa	3 bin dirhem	Bilecikler	A 23-306a
89	Hacı Kasım b. Davut	3 bin dirhem	-----	A 19-311b
90	Hacı Kemal b. Abdullah(Hür)	Ev	Ahmet Dâî	A 201-162a
91	Hacı Mehmet b. Nasuh	Ev, 21 bin dirhem	Sultan Mehmet Han	A 40-100b
92	Hacı Mehmet b. Timurtaş	Ev, 20 bin akçe	(...)	A 32-41b
93	Hacı Muhyiddin b. Muhammed	Ev, 520 eşrefî altın	Tefsirhan	A 24-17a
94	Hacı Mustafa b. (...)	Tuzla	Akköy	A 19-82a
95	Hacı Mustafa b. İlyas	Ev	Ali Paşa	A 30-416a
96	Hacı Mustafa b. Yakup	Ev	Kazzaz Hoca	A 201-42b
97	Hacı Pir Ahmet b. Mustafa	Su değirmeni	-----	A 40-290a
98	Hacı Salih b. İlaldı	3 bin dirhem	Tahta Mescid	A 40-367b

99	Hacı Selçuk bt. Aslıhan	Ev	Tefsirhan	A 19-125a
100	Hacı Sinan b. Ramazan	Ev, bahçe	Samanlı Karyesi	A 200-161b
101	Hacı Süleyman b. Mahmut	3 bin dirhem	Mücellidi	A 40-127a
102	Hacı Süleyman b. Mehmet	Ev, 10 bin dirhem	Umur Bey	A 42-68a
103	Hacı Torasi b. Sungur	Ev	Manastır	A 19-337b
104	Hacı Veli b. İbrahim	1000 akçe	Kazzazoğlu	A 40-321a
105	Hacı Yahşi b. Paşa Yiğit	Han, 6 dükkan	Akhisar	A 30-438b
106	Hacı Yakup b. Abdi	Ev	Hacı (...)	A 24-331a
107	Hafsa Hatun bt. Hamza	Ev, 1000 dirhem	Ulu Camii	A 36-186b
108	Halil b. Mustafa	1000 dirhem	Elvan Bey Kızı	A 33-33b
109	Halil b. Mustafa	Ev	Elvan Bey Kızı	A 33-33b
110	Halime bt. Musa	Ev, 500 dirhem	Karamazak	A 60-158b
111	Hanende bt. Şah Ali	3 bin dirhem	Reyhan	A 53-85b
112	Hanife bt. Hacı İsmail	Ev, 1000 dirhem	Ali Paşa Köşkü	A 19-31b
113	Hasan b. Ali	Ev, bahçe	Musa Bey Karyesi	A 33-51b
114	Hatice bt. Abdullah(Hür)	Ev	Hacı İlyas	A 59-238a
115	Hatice bt. Ahmet	1000 dirhem, kazan	Karagözlü	A 23-146a
116	Hatice bt. Durmuş	Ev	İmaret-i İsa Bey	A 34-218b
117	Hatice bt. Hacı Üveys	Kolye	-----	A 23-163a
118	Hatice bt. İsmail	Evinin bir odasını	Tekye Mescid	A 33-100a
119	Hatice bt. Mehmet	Ev, 1500 dirhem	Hacı İlyas Mescidi	A 53-165b
120	Hatice bt. Musa	Kur'an-ı Kerim, 1500 dirhem	-----	A 20-195a
121	Hatice bt. Saraç (...)	Ev	Yazlıca	A 24-143a

122	Hatice bt. Veli	1000 dirhem	-----	A 30-291a
123	Hatice bt. Yusuf	Ev	Merhum Hacı Halife Zaviyesi	A 43-7a
124	Hatice Hatun bt. Hoca Ahmet	2 ev	Veli Şemseddin	A 33-83a
125	Hatice Hatun bt. Hoca Ali	Ev	İmaret-i Sultan	A 34-117b
126	Hatice Hatun bt. Hoca Şemseddin	Ev, 20 bin dirhem	Veli Şemseddin	A 34-82b
127	Hatice Hatun bt. Mustafa	Bahçe, 3 oda	Samanlı Köyü	A 33-234b
128	Hatun Paşa bt. İshak	Ev	Hz. Emir	A 20-111b
129	Hayrettin b. Mahmut	Ev	Kara Yakup	A 30-244a
130	Hayrettin b. Musa	1000 dirhem	(...)	A 24-484b
131	Hayrettin b. Yusuf	Ev	Kavaklı Mescid	A 23-196b
132	Hayrünnisa Hatun bt. Abdulkerim	3 dükkan	Hz. Emir	A 23-97a
133	Hızır b. Aslan	Ev	İmaret-i Sultan	A 34-4b
134	Hisar Bey b. Süleyman	200 (...)	Balıkesir	A 43-25b
135	Hoca Yahya'nın Validesi	5 bin akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
136	Hundi bt. Mustafa	Ev	Maksem	A 36-182b
137	Hüsam b. Yusuf	Ev	Mücellidi	A 59-244a
138	Hüsna bt. Seydi	Ev, 1500 dirhem	Umur Bey	A 200-149b
139	İbrahim	400 akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
140	İbrahim b. Abdi	4 bin dirhem	(...) Karyesi	A 24-387b
141	İbrahim b. Ali	Ev	(...)	A 200-112b
142	İbrahim b. Hacı Murat	Ev	Altıparmak	A 34-12b
143	İbrahim b. Süleyman	Ev	Bahadır Ağa	A 59-45a
144	İbrahim b. Yahşi	2 ev, 11.500 dirhem	Bevvabzâde	A 42-121a

145	İskender b. Abdullah(Hür)	1000 dirhem	Alaca Hırka	A 201-36b
146	İsmet bt. Abdullah(Hür)	2500 dirhem	-----	A 36-155b
147	Kemal b. Resul	11 bin dirhem	Debbağın	A 19-317a
148	Kumru bt. Mustafa Bey	Odalar	Duhter-i Şerif	A 60-212a
149	Kutlu (...) bt. Abdullah(Hür)	100 eşrefî altın	Maksem	A 23-190b
150	Mahdume bt. ---- -	Ev	Yeni Mescid	A 34-210b
151	Mahdume bt. Ahmet	2 bin dirhem	İbn-i Nizam	A 33-110b
152	Mahmut b. Ali	Ev, 5 bin dirhem	Hacılar	A 33-286b
153	Mahmut b. Hamza	Ev	Murat Bey	A 53-164a
154	Mahmut b. Pîrî	Ev	Musa Baba	A 24-393a
155	Mahmut b. Pîrî	3 bin dirhem	-----	A 194-60b
156	Masume bt. Abdullah(Hür)	5 bin dirhem	Hoşkadem	A 30-429a
157	Masume Hatun	505 akçe	Hoşkadem	A 53-287b
158	Mehmet	1000 akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
159	Mehmet b. Ahmet	130 bin dirhem	Reyhan Paşa	A 53-221b
160	Mehmet b. Hüseyin	Ev	Şehzâde Hatun	A 35-526b
161	Mehmet b. Mustafa	1000 altın flori	-----	A 43-36a
162	Melek bt. Tunahan	Ev	Şiblezâde	A 60-105b
163	Melike bt. İbrahim	Ev, 500 dirhem	(...)	A 200-51a
164	Melike bt. Yusuf	Ev	Koca Naib	A 34-31b
165	Meryem bt. Abdullah(Hür)	Ev	İbn-i Na'al	A 59-273b
166	Mihriban bt. Hacı Sinan	Ev	Kaplıca	A 41-156b
167	Muhlise Hatun	10 bin akçe	Hacı Seyfeddin	A 19-354a
168	Murat b. Hamza	1000 dirhem	(...)	A 25-194b
169	Musa b. Mehmet	Ev	Şehreküstü	A 24-372b
170	Muslihiddin b. Mehmet	300 dirhem	Yeni Mescit	A 53-292b

171	Mustafa Ahmet	b.	4 bin dirhem	Umur Bey	A 21-116a
172	Mustafa Bâligöz	b.	300 dirhem	Ahmet Paşa Fenarî	A 20-145a
173	Mustafa Pervazî	b. Gazi	Ev	Kızılcahayır	A 20-334a
174	Mustafa İbrahim	b.	Ev	Şeker Hoca	A 24-124a
175	Mustafa Muhyiddin	b.	Ev	Kara Yakup	A 25-299a
176	Mustafa b. Yusuf		Bahçe	Hız. Emir	A 42-94a
177	Münevver Hamza	bt.	Ev	Elvan Bey	A 190-110b
178	Müslime Mahmut	bt. Hacı	1000 dirhem	-----	A 200-121a
179	Nebi Seydi	b.	Ev, 2 üzüm bağı	Şemsi Şerif	A 53-12a
180	Nefise bt. Halife		Ev	Şeyh Paşa	A 36-248a
181	Nefise bt. Hızır		Ev	Eşrefiler	A 25-288b
182	Nefise Mehmet Şerif	bt.	Ev	Yiğit Cedid	A 60-157b
183	Nefise Hatun		1000 akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
184	Nefise Hatun İsmail	bt.	5 bin dirhem	Yıldırım Han	A 191-42a
185	Nefise Hatun Mevlânâ Yusuf	bt.	4 bin dirhem	-----	A 20-94b
186	Nefise Hatun Muzaffer	bt.	1000 dirhem	-----	A 40-372a
187	Nergiz Abdullah(Hür)	bt.	500 dirhem	Hacı Sevindik	A 60-146b
188	Nevbahar Abdullah(Hür)	bt.	Ev	Veledin	A 59-162a
189	Paşa Mehmet Bey	(...) bt.	Ev	Hacı Yakup	A 201-153b
190	Paşa Hatun Mehmet	bt.	Ev	Alaca Mescid	A 60-37a
191	Paşa Hatun Mehmet	bt.	Ev	Alaca Mescid	A 59-284b
192	Pir Ahmet Sinan	b.	2.800 dirhem	(...) Karyesi	A 36-382a
193	Rabia İnesi	bt.	Ev	Hoşkadem	A 53-172a
194	Rabia Mehmet	bt.	Ev	Sultan Murat Han	A 36-23a
195	Rabia Yusuf	bt.	Ev	Alaca Mescid	A 25-215b

196	Rabia Hatun bt. Mehmet	Ev	(...)	A 42-287a
197	Ramazan b. Bâli	Ev	Hoca Yunus	A 60-107b
198	Ramazan b. Hacı Süleyman	5 bin dirhem	Şehabettin Paşa	A 23-148a
199	Safiye bt. Abdullah(Hür)	Ev	Hacılar	A 60-187b
200	Selime bt. Tur Ali	Dükkan	İbn-i Kurd	A 35-251a
201	Selimeşah Hatun bt. Davut	20 bin dirhem	-----	A 30-100a
202	Selver bt. Abdullah (Hür)	Ev	Merhum Hayrettin Paşa	A 42-273a
203	Selver Hatun	1000 akçe	Konevîzâde Mescidi	A 60-224b
204	Seydi Ahmet b. İsmail	Ev	Umur Bey	A 40-393b
205	Seydihan b. (...)	4 bin dirhem	Şeker Hoca	A 25-241a
206	Seyyid Mehmet b. Seyyid Alaaddin	Ev	Yıldırım Han	A 59-55a
207	Sinan Bey b. Abdullah(Hür)	Mezra	(...)	A 35-240a
208	Sitti bt. Hüseyin	Ev	İsa Bey	A 42-251b
209	Sitti Fatma bt. Seydi Hasan	Kur'an-ı Kerim	-----	A 53-257a
210	Sitti Hatun bt. (...)	Ev	Merhum Yıldırım Han	A 35-239a
211	Sitti Hatun bt. Abdullah(Hür)	2 bahçe, tuzla	(...)	A 35-125b
212	Sitti Hatun bt. Mehmet	Ev	Reyhan	A 42-214b
213	Sitti Hatun bt. Mevlânâ (...)	Ev	Hocazâde	A 20-364b
214	Sitti Hatun bt. Mevlânâ Lütfü Halife	Ev	Hz. Emir	A 34-92a
215	Sitti Nefise bt. Seyyid Ali Şerif	Dükkan, 2 kazan, tencere	Hz. Emir	A 23-143b
216	Sittişah bt. Hacı Mustafa	4 bin dirhem	Tavtas Karyesi	A 23-199b
217	Sultan Hatun bt. Kazzaz Mahmut	Ev, 12 bin dirhem	Alaca Mescid	A 53-83b
218	Şah Paşa bt. Aslıhan	Ev	Ahmet Dâî	A 33-224a

219	Tarafşah Hoca Yunus	bt.	15 bin dirhem	Karamanî	A 19-254b
220	Teslime Hamza	bt.	8 dükkan	Farklı mahalleler	A 23-364b
221	Tur Ali b. Hasan		Ev	Merhum Bayezid Paşa	A 60-82b
222	Turpaşa Ahmet	bt.	Ev	Şeyh Paşa	A 33-366b
223	Turpaşa Tuğrul	bt.	Ev	Şerafettin	A 33-332a
224	Tuti Abdullah(Hür)	bt.	2 ev	Karaoğlu	A 35-478a
225	Tuti Hatun		Ev	Yeni	A 60-95b
226	Ümmü Mahmut	bt.	Ev, 500 dirhem	İbn-i Şible	A 53-56b
227	Ümmü Mehmet	bt.	Ev	Umur Bey	A 60-109a
228	Ümmü bt. Üveys		Ev, 3 dükkan	İmaret-i Merhum Sultan Murat Han	A 42-285b
229	Ümmü Hatun Yusuf	bt.	4 bin dirhem	Çardak	A 56-17b
230	Ümmühan Hacı Hasan	bt.	3 bin dirhem	İbn-i (...)	A 40-353a
231	Üveys b. İvaz		Ev	Hz. Emir Buharî	A 56-58b
232	Veli b. Mustafa (Bekçi)		Bahçe, (...)	At Pazarı	A 20-202b
233	Yadigâr b. Musa		Üzüm bağı, bahçe	(...) Karyesi	A 34-86b
234	Yakup b. İshak		Ev, üzüm bağı	Hz. Emir	A 200-49a
235	Yakup b. Nasuh		2 Bahçe	Mürseller Karyesi	A 20-110a
236	Zeynep Abdullah(Hür)	bt.	Ev	İbn-i Habib	A 40-218b
237	Zeynep bt. Bâli		Ev	Emin Efendi Camii	A 43-88a
238	Zeynep bt. Hacı Mehmet		Ev	Alaca Mescid	A 19-32b
239	Zeynep Hüseyin	bt.	300 dirhem	Ali Paşa	A 53-230b
240	Zeynep Hatun Hacı Mehmet	bt.	Ev	Alaca Mescid	A 24-386a
241	Züleyha bt. (...)		Ev	Timurtaş	A 19-102b

Diğer kategorilere göre kalabalık bir tablo oluşturan, sade vatandaş olarak da nitelendirebileceğimiz kişilerin vakfettikleri miktarlar 300 ile 30 bin dirhem arasında değişmekte, diğer taraftan evinin bir odasını vakfeden ile han vakfedenler aynı tabloda yer almaktadır. Mevkûfât arasındaki bu fark, vakfın limit olmaksızın herkesin gücü nispetinde oluşturabileceği bir kurum olduğunu da göstermektedir. Ayrıca bu kişilerin statülerinin belli olmaması maddî refahlarının iyi olmadığı anlamına gelmez, bilakis bazılarının zengin ailelere mensup oldukları söylenebilir.

Kadın vâkıfların sayısı erkeklerden daha fazladır. Bu kategoride 144 kadın ve 94 erkek vakıf kurmuşlardır. Yer aldıkları diğer kategorilerde de kadınların sayısının erkeklerden fazla olması toplumun geneli açısından düşünülürse, kadın nüfusun daha çok olmasından kaynaklanabilir. Nitekim erkeklerin savaflara katılmaları nüfuslarının azalmasında etken olmuştur. Diğer taraftan bu durum kadınların hayır işlerine erkeklerden daha düşkün olduklarını da gösterebilir. Ayrıca mühtediye kadınların çocuk sahibi olup olmamaları da göz ardı edilmemelidir. Çocuksuz kişilerin mal varlıklarını vakfetmiş olabileceklerini düşünmek gerekir.

Bazı vakfiyelerde vâkıf tek kişi değildir. Mesela A 23-148a'da bir kadının bin dirhem, oğlunun ise 5 bin dirhem vakfederek birlikte vakıf oluşturdukları görülmektedir. Yine A 43-185a nolu vakfiyede 2 bayan vâkıf konumundadır. A 60-224b nolu vakfiyede ise 8 vâkıf yaşadıkları mahalledeki mescidin ihtiyaçları için farklı miktarlarda vakıflar yapmışlardır. Bunlardan 3'ü esnaf kategorisinde bulunduğu için daha önce belirtilmişti⁸⁴. Diğerlerinin ise 3'ü kadın, 2'si erkektir. Bu vakfiyede vâkıfların vakfettikleri meblağlar ayrı ayrı belirtilmiştir.

Diğer gruplarda olduğu gibi burada da birden fazla vakfiye düzenleyenler olmuştur. Fatma bt. Veli isimli kadın bir vakfiyesinde ev, diğerinde 3 bin dirhem vakfetmiştir⁸⁵. Samanlı köyünde Sinan b. Ramazan'ın ev ve bahçe⁸⁶, Halil b. Mustafa'nın ev ve para vakıfları⁸⁷ da örnek olarak verilebilir.

Mevkûfât ile vakfedilen yerler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise bağ, bahçe yada mezra vakfedilen yerlerin köylerde olduğu görülür. O halde statüsü belli olmayan bu grup sadece şehirde yaşayanları değil, reayâdan olan köylüleri de kapsamaktadır. Köyler vakfiyelerde, bağlı oldukları kazalara göre belirtilmiştir.

⁸⁴ Bkz. Tablo 1.10.

⁸⁵ B.Ş.S. A 40- 260b.

⁸⁶ B.Ş.S. A 200- 161b.

⁸⁷ B.Ş.S. A 33-33b.

Mahallelere verilen isimlerin bazen şehir adı olması, yukarıda da belirtildiği gibi, Bursa'nın göç aldığı göstermektedir. Bu konuda sanayinin ilerlemiş olması etken olabileceği gibi, insanların savaşlardan dolayı göç etmiş olmaları da ihtimal dahilindedir. Araplar, Karamanî, Ulgarlar, Sivasîler, İbn-i Konyalı örnek olarak verilebilir. Aşağıdaki tablo erkek ve kadınların vakfettikleri mülkleri göstermektedir.

MEVKÛFÂT		VÂKIF	
		KADIN	ERKEK
		ÜNİTE SAYISI/ADET/MİKTAR	
GAYR-İ MENKUL	Ev	86	58
	Dükkan	17	2
	Bahçe	4	9
	Oda	6+odalar	Odalar
	Mezra	-	1
	Bağ	-	4
	Hücre	2	-
	Tuzla	1	1
	Bekârhane	-	1
	Su değirmeni	-	1
MENKUL	Kitap	5	-
	Tencere-kazan	4	-
	Kolye	1	-
	Para	222.972 dirhem 17.505 akçe 100 eşrefî altın	281 bin dirhem 23.400 akçe 600 eşrefî altın 1000 flori

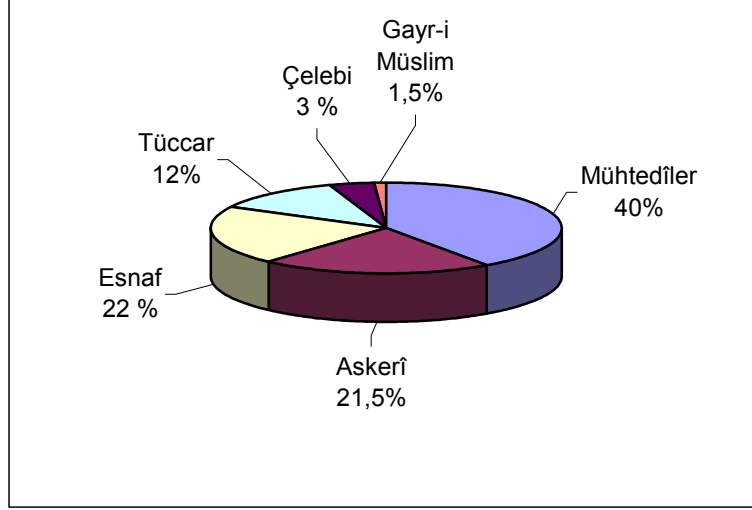
Tablo 1.20: Statüsü belli olmayan kişilerin vakfettiği menkul ve gayr-i menkuller

Mevkûfâtın, vâkıflarla doğru orantılı olduğu görülmektedir. Bayanların % 58,5'inin, erkeklerin ise % 60'ının ev vakfı yapmaları toplumun geneline göre değerlendirilirse, Bursa'da yaşayan halkın yaklaşık % 60'ının kendi evleri olduğu kanısı oluşmaktadır. Diğer taraftan ev vakfının bu kadar yaygın olmasının nedenleri vakfiyelerdeki şartlar incelenerek anlaşılabilir. Bu konuya III. Bölümde değinilecektir.

Tuzla vakıflarından biri Sitti Hatun bt. Abdullah isimli kadına aittir⁸⁸. Sitti Hatun tuzlanın mültezimi olabileceği gibi, vekaletle onun adına işletiliyor da olabilir. Bu örnek, Osmanlı toplumunda kadının çalışma sahasının çeşitliliğini

⁸⁸ B.Ş.S. A 35-125b.

göstermektedir. Aşağıdaki grafikte vâkıfların sosyal statülerine göre oranları belirtilmiştir.



Grafik 1.1: Vâkıfların sosyal statülerine göre vakfiye oranları

Grafikteki oranlar, Osmanlı toplumunda gerek Müslümanlardan etkilenecek gerekse yeni dinlerdeki samimiyetlerinin ifadesi olarak azatlıların çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Kaldı ki esnaf ve tüccar içerisinde de azatlı vâkıflar bulunmaktadır. Tüccarın % 10'u, esnafın % 28'i, askerîlerin ise % 8,5'i azatlıdır. Askerî sınıf ve esnaf ise aynı oranda vakfa iştirak etmişlerdir. Ancak bu tablo bize düzenlenen vakfiye oranlarını bildirmektedir. Bazen bir kişinin birkaç vakfın toplamından daha büyük vakıf oluşturduğu göz ardı edilmemelidir. Yine de vakıf yapmak için belirli bir hayat standardına erişmeyi beklemeyen, genellikle dar gelirli kişilerin vakıflarıyla oluşan bu tablo, Osmanlı toplumunda vakıf anlayışının günümüzdekinden farklı olduğunu, belirli zümrelerin iştirakleriyle sınırlı olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

II. CİNSİYETLERİ AÇISINDAN VAKIF KURUCULARI

Vâkıflar sosyal konumlarına göre incelendikten sonra bu başlık altında cinsiyetlerine göre tasnif edileceklerdir. Bazı kategorilerde kadın vakıflarına rastlanmamıştır. İlmiye, esnaf, tüccar örnek olarak verilebilir. Ancak bu gruplarda kadınların yer almaması, bu statülere sahip olmadıkları anlamına gelmez⁸⁹. Mesela vakfiyelerde belirtilen şeyh, derviş gibi ifadeler tarikatın önde gelen kişilerine

⁸⁹ Bkz. Maydaer, Saadet, Şer'iyye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın (1575-1600), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2002, s. 52.

dolayısıyla erkeklere verilen sıfatlar olduğu için kadınlar, vakıf kuran tarikat mensupları tablosunda yer almamaktadırlar. Fakat kadınların da tasavvufa ilgi duydukları bilinen bir husustur. Vakıflarını belirli tarikatlara şart kılanlar bu konuda örnek olarak verilebilir⁹⁰. Belirtilmesi gereken husus, Osmanlı toplumu ataerkil karakterde olduğu için genellikle erkekler öne çıkmaktadır. Burada ise bütün vakfiyeler göz önüne alınarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

VÂKIF		
STATÜSÜ	CİNSİYETİ	
	KADIN	ERKEK
İlmiye	-	37
Seyfiye	-	4
Saray mensubu	12	-
Tarikat ehli	-	6
Vakıf çalışanları	-	5
Tüccar	-	36
Esnaf	-	74
Hür	2	-
Azatlı	101	25
Gayr-i Müslim	2	2
Çelebi	-	13
Statüsü belli olmayanlar	144	94
Toplam	261	296
%	47	53

Tablo 1.21: Cinsiyetlerine göre vâkıflar

Kadınların düzenlediği 271 vakfiyede 261 kadın vâkıf konumundadır. Rakamlardaki farklılığın nedenleri yukarıda belirtilmişti. Vakıf kuran kadınlar arasında devletin en üst kademesinde bulunan padişahların eşleri, anneleri veya kızları olduğu gibi bir tencere yada kolye vakfedebilenler de bulunmaktadır. Amaç Allah'a yaklaşmak, rızasını kazanmak olduğu için kişilerin ne statülerine ne de mal varlıklarına göre bir sınırlama getirilmemiş, bilakis yöneticiler cömert davranarak halkı bu konuda teşvik etmişlerdir.

Kadınların aksine erkekler bütün kategorilerde yer almaktadır. 296 erkek vakıf kurucusu 302 vakfiye oluşturmuştur. Böylece incelenen dönemde erkeklerin vakıf yapmada kadınlardan daha aktif oldukları görülmektedir. Ancak 16. yy. Osmanlı toplumunda kadınların konumları düşünüldüğünde, ortaya çıkan sonuç

⁹⁰ Bu konudaki örnekler için III. Bölüme bakınız.

küçümsenemez. Erkek egemen bir toplumda kadınlar % 47 oranına ulaşmışlardır. Bu egemenlik kadını eve hapseden, dış dünyayla ilişkisi olmayan bir varlık konumuna getirmemiştir. Ekonomik özgürlüğe ve güce sahip olan bu kadınların büyük kısmının çalışan kadınlar oldukları düşünülebilir. Bu durum onların toplum içindeki konumlarını güçlendiren bir etkidir. Nitekim vâkıfeler arasında, vakıflarına kendilerini mütevellî tayin edenlerin sayısı az değildir. Veya eşleri tarafından bu görev kendilerine verilmektedir. Bu durum gerek kendilerine gerekse eşlerinin ve toplumun onlara olan güvenini göstermektedir. Çünkü mütevellî vakfın bütün idarî işlerinden sorumludur ve tevliyet de bu işleri yapabilecek kapasitede olan kişiye verilir. Kadınların, din ve hayır işlerine erkeklere göre daha düşkün oldukları incelenen vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Bu durum, onların, mütevellî olmaları halinde, vakıf işlerinin yürütülmesinde daha titiz davranacaklarını, hileye ve yolsuzluklara meydan vermeyeceklerini, böylece vakıfların herhangi bir sıkıntıya uğramadan daha uzun süre yaşama imkanı bulabileceklerini düşündürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVKÛFÂTA GÖRE VAKIFLAR

Vakfiye muhteviyâtında, vâkıftan sonra ikinci önemli unsur vakfedilen mülktür. İslâm hukukuna göre mevkûfun belirli olması, vâkının mülkü olması, yararlanılabilir olması gibi bazı özellikleri taşıması gerekir¹. Bu bölümde, vakfedilen mülkler menkul ve gayr-i menkul olmalarına göre kategorize edilmiştir. Vâkıfların, gayr-i menkulün yanı sıra –özellikle para vakfı olmak üzere- tartışmalara neden olan çeşitli menkuller de vakfettikleri görülmektedir.

I. GAYR-İ MENKUL VAKIFLAR

Vakfedilen gayr-i menkuller işlevlerine göre konutlar, iktisadî kuruluşlar, eğitim ve dinî hizmetlere yönelik kuruluşlar ve tarım işletmeleri olarak sınıflandırılmıştır. Gayr-i menkullerden binalar için müsakkafât, tarım arazileri için ise müstegillât terimleri kullanılmaktadır². Ayrıca vakıflardan bir kısmı kiraya verilerek gelir temin edilmekte, cami, mektep gibi hayır kurumlarından ise doğrudan istifade edilmektedir. Kiralama yoluyla gelir sağlanan konutlar, gayr-i menkuller içerisinde önemli paya sahiptir.

A. Konutlar

Gayr-i menkullerin % 67'sini oluşturan konutlar ev, hücre, oda, hane ve bekârhaneden oluşmaktadır. Vakfiyelerde, konutun bulunduğu mahallenin adı, sınır komşuları ve konutun vasıfları ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Özellikle evlerle ilgili bilgiler dönemin mimarisi hakkında fikir verebilir. Diğer konutlara göre daha büyük olan evler, genellikle iki katlı ve bahçelidir. Alt ve üst katta odalar, odalar arasında geçişi sağlayan sofa, mutfak, tuvalet ve su kuyusu evlerde bulunan bölümlerdir. Vakfedilen evlerin % 71'inde su kuyusu yada çeşmeden bahsedilmektedir. Suyunu komşusu ile müşterek kullananlar da vardır. Bazı evlerin özellikleri vakfiyelerde belirtilmemiştir. Dolayısıyla bunlarda da çeşme yada su kuyusu olma ihtimali dikkate alınırsa bu oran daha da artacaktır. Uludağ'da bulunan su kaynaklarından

¹ Berki, A. Himmet, "Vakıflar", "2. basım", Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946, s. 52; Akgündüz, a.g.e., s. 126.

² Akgündüz, a.g.e., s. 214.

getirilen ve çoğu vakıf olan sular, genellikle bir evden diğerine akıtılmış ve evlerin bahçelerine bu sular için havuzlar yapılmıştır. Vakfiyelerde havuzlar için "habiye-i mâ-i câri" ifadesi kullanılır ki "akarsu havuzu" demektir. Bu sular ortak bir şehir şebekesine bağlı olmamakla birlikte, pek çok evin suyu veya kuyusu vardır. Bu durumu tespit eden Evliya Çelebi haklı olarak "el-hasıl Bursa demek, sudan ibaret kelimdir" demiştir³.

Vakfiyelerde evlerin "gurfe" olarak isimlendirilen bir bölümünden de bahsedilmektedir. Gurfe odaların, avlunun yada sofanın üzerinde olan ve bazen de içerisinde ocak bulunan bir yer olarak tasvir edilmektedir. Günümüzdeki karşılığı net olarak anlaşılamadığından gurfe olarak terceme edilmiştir⁴. Ayrıca evlerin büyüklüğüne göre bazılarında kiler, fırın, yazlık ve kışlık odalar, bekârhane, hücre, havuz, ambar, bodrum, çardak veya ahır da bulunmaktadır. Bu tarzdaki evler, zengin ve kalabalık ailelerin oturduğu konaklardır.

Vakfedilen konut tiplerinin ikinci kategorisini, evlerden daha küçük ve tek katlı olan⁵ haneler, odalar, hücreler ve bekârhaneler oluşturmaktadır. Dar gelirli yada çekirdek ailelerin yaşadıkları bu yapılar, genellikle birbirine bitişik olarak inşa edilmiş minyatür sitelerdir. Bahçeler içerisinde inşa edilen odalarda⁶ ise tarımla meşgul olanlar yaşamaktadır⁷.

Vakfedilen konutların % 22'si mukataalıdır. Mukataa bedelleri konutların büyüklüklerine göre değişmektedir. İncelenen belgelerdeki en düşük mukataa yılda 2 dirhem⁸ en yüksek olan ise 300 dirhemdir⁹. Vâkıflar, konutların kiraya verilmesini istemişler fakat şeklini belirtmemişlerdir. Bu durumda mütevellî, icare-i vahide¹⁰, mukataa¹¹ veya icareteyn¹² şekillerinden vakıf için en faydalı olanı tercih edecek ve vakfî emsaline kıyasla işletecektir¹³.

³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı 304 Yazmasının Transkripsiyonu, 2. kitap, haz. Zekeriyâ Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Y.K.Y.(Yapı Kredi Yayınları), İstanbul 1999, s. 16.

⁴ Şemseddin Sami gurfeyi cumba, çıkıntılı pencere olarak tanımlamıştır. Bkz. Sami, a.g.e., s. 965.

⁵ Yediyıldız, Bahaeddin, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", V.D., sy. 18, Ankara 1984, s. 10.

⁶ B.Ş.S. A 43-87b; A 33-234b; A 25-239a.

⁷ Yediyıldız, a.g.m., s. 10.

⁸ B.Ş.S. A 19-218b.

⁹ B.Ş.S. A 33-83a.

¹⁰ Vakfın aylık veya senelik olarak kiraya verilmesidir. Ev, işyeri ve dükkan gibi vakıf akarlarının bir yıl, tarım alanlarının ise en çok 3 yıl süreyle kiraya verilmesi uygun görülmüştür. Ancak vakıf için yararlı olacaksa hakimî izniyle bu sürenin uzatılması caizdir.

¹¹ Arsa vakfa ait olup üzerindeki bina veya ağaç gibi sonradan yapılan şeyler mülk olan ve mülkünü sahibinden yıllık olarak alınan kiradır.

¹² Vakfın yöneticisinin, önce icare-i muaccele adıyla vakfın değerine yakın peşin para, sonra ise yıllık olarak icare-i müeccele adıyla cüz'î bir miktar karşılığında vakıf malı kiralamasıdır. Mukataalı vakıfta yalnız arsa vakfa ait iken, icareteynli vakıfta hem arsa hem de üzerindeki binalar vakfın mülküdür.

¹³ Bilmen, Ö. Nasuhi, "Hukuk-ı İslâmiye ve İstilahât-ı Fikhiyye Kamusu", Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969, C.V, s. 23.

KONUT TÜRÜ	VÂKIF		TOPLAM (Ünite Sayısı)	%
	KADIN	ERKEK		
Ev	164	167	331	67,2
Hücre	2	87	89	18
Oda	8	53	61	12,4
Hane	-	9	9	1,9
Bekârhane	-	2	2	0,5
TOPLAM	174	318	492	100

Tablo 2.1: Vakfedilen konutlar

Kadınların ev vakfını tercih etmeleri, diğer konutların genellikle ticarî amaçlar için kullanılmasından kaynaklanmaktadır¹⁴.

B. Tarım İşletmeleri

Osmanlı Devleti'nde reayâ, kullanım hakkına ve rakabesine sahip olduğu mülk topraklarda, istediği şekilde tasarrufta bulunabiliyordu. Toprağını işleyebiliyor, satabiliyor veya vakıf haline getirebiliyordu. İncelenen dönemde reayânın, toprak vakfı konusunda duyarlı olduğu görülmektedir. Çoğunluğunu köylerde oturanların vakfettiği tarım alanları, gayr-i menkullerin % 9'unu oluşturmaktadır. Vakfedilen tarım işletmeleri bahçe, bağ, mera, mezra ve arazilerdir. Bahçelerde genellikle nar, ceviz, dut ve armut ağaçları bulunmakta, arazilerde ise pirinç yetiştirilmektedir. Vakfedilen tarım alanlarından bir kısmının mukataalı olması, vâkifin, arsanın değil üzerindeki mahsulün sahibi olduğunu gösterir. En düşük mukataa bedeli 5 dirhem¹⁵, en fazla olan ise, Abdulkadir Efendi'nin Timurtaş Mahallesi'nde vakfettiği bahçe için ödenen 1160 dirhemdir¹⁶. Kira miktarları arazinin verimliliğine, büyüklüğüne ve konumuna bağlı olarak değişmektedir.

Tarım işletmelerinin gelirleri vâkifin ruhuna cüz okunması, fukaraya yemek dağıtılması, camii ihtiyaçlarının karşılanması gibi dinî ve sosyal amaçlarla yada ailevî olarak vakfedilmişlerdir. Sosyal amaca yönelik vakıflardan biri, Ulgarlar Mahallesi'nden Hacı Hamza b. Abdullah'ın vakfidir. Hacı Hamza, vakfettiği bahçenin gelirinin, mahalledeki Müslüman kabristanının bakımına sarf edilmesini istemiştir¹⁷.

¹⁴ Kadınların mülk edinmesi konusunda bkz. Maydaer, a.g.t., s. 60.

¹⁵ B.Ş.S. A 38-50b; A 30-144b; A 200-49a.

¹⁶ B.Ş.S. A 43-62b.

¹⁷ B.Ş.S. A 201-150b.

Vakfın böyle bir amaca tahsis edilmesi, o dönemde mezarlıkların şehir içinde olması, dolayısıyla çevre düzenine uyum sağlaması ve kabirlere saygının ifadesi olarak düşünülebilir.

İŞLETME TÜRÜ	VÂKIF		TOPLAM (Ünite Sayısı)	%
	KADIN	ERKEK		
Bahçe	6	31	37	55,2
Bağ	2	7	9	13,4
Mezra	2	7	9	13,4
Mera	-	6	6	9
Arazi/arsa	2	4	6	9
TOPLAM	12	55	67	100

Tablo 2.2: Vakfedilen tarım alanları

Sürekliliği bakımından tarım alanlarının vakfı önemlidir. Bu tür vakıflar arasında meyve bahçelerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, tarım işletmeleri arasında bağ ve bahçelerin daha fazla gelir getirmesi olmalıdır. Aynı zamanda meyve üretiminin Bursa'da eskiden de revaçta olduğu düşünülebilir. Kuşkusuz bunun sebebi, sarayın meyve ihtiyacının Bursa'dan karşılanmasıdır¹⁸. Meyve kadar olmasa da pirinç yetiştiriciliği de tarım sektöründe önemli paya sahiptir.

C. İktisadî Kuruluşlar

Bursa'nın ticaret ve sanayi şehri olması, iktisadî kuruluşların vakıflar içerisinde yer almasında etkili olmuştur. Mevkûfât arasında, gelirleri açısından ilk sırada yer alan iktisadî kuruluşlar gayr-i menkullerin % 22'sini oluşturmaktadır. Vakfedilen iktisadî kuruluşlar, ticaret ve sanayi kuruluşları olarak 2 kategoriye ayrılabilir.

1. Ticarî kuruluşlar

Ülke içerisindeki önemli merkezlerden Bursa'nın imarında, ticarî faaliyetlerin etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Esnaf ve tüccarın iş sahalarını oluşturan, başta dükkanlar olmak üzere han, hamam, samanlık, ahır, ambar, fırın ve mahzen ticarî amaçlarla inşa edilip vakfedilen mülklere aittir. Mahallelerde vakfedilenler dışında Balık Pazarı, Galle Pazarı, Ayakkabıcılar, Attarın ve Harratın dükkanlarının bulunduğu çarşılarından bazılarıdır. Çarşıların esnaf gruplarına göre isimlendirilmeleri lonca

¹⁸ Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Müesseseler ve Teşkilâtına Işık Tutan Bursa Şer'iyeye Sicillerinden Örnekler", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, "2. basım", T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s. 94.

teşkilâtının etkisini düşündürmektedir. Bu uygulama günümüzde de devam etmektedir. Vakfedilen dükkanlar çoğunlukla başçı, kasap, ayakkabıcı, sabuncu, bakkal ve taşçı dükkanlarıdır. Bir doktor muayenehanesi de mevkûfât arasında yer almıştır.

Üretim ve ticaretin yapıldığı hanlar, şehir içinde, özellikle ticaretin yoğun olduğu mekanlarda inşa edilmiştir. Nitekim Bursa'daki hanların genellikle Ulu Camii çevresinde toplanması, bu bölgenin şehrin merkezi, dolayısıyla ticarî faaliyetlerin yoğunlaştığı yer olmasından kaynaklanmaktadır. Genellikle 2 katlı olan hanların¹⁹ üst katında tüccarın konaklaması için odalar, alt katında ise hayvanları için ahır, malları için ambar ve depolar yer almaktadır. Kare yada dikdörtgen biçimli avlularında ise şadırvan ve mescid bulunur. Hanlar o dönemde, sadece yabancı tüccarın konakladığı yerler değil, şehirli esnaf ve tüccarın da iş sahalarıdır²⁰. Hanlardan 2'si Kamber Çarşısı'nda²¹, biri At Pazarı Mahallesi'ndedir²². Boyacılar Çarşısı'nda da bir hanın yarı hissesi vakfedilmiştir²³. Ayrıca Gülruh Hatun Aydın'da²⁴, Hacı Yahşi b. Paşa Yiğit Akhisar Kasabası'nda 1 han²⁵ vakfetmiştir.

İŞLETME TÜRÜ	VÂKIF		TOPLAM (Ünite Sayısı)	%
	KADIN	ERKEK		
Dükkan	30	78	108	79,5
Ambar	-	8	8	5,8
Ahır	-	6	6	4,2
Fırın	-	6	6	4,2
Han	-	3	3	2,1
Hamam	2	1	3	2,1
Samanlık	-	2	2	1,4
Mahzen	-	1	1	0,7
TOPLAM	32	105	137	100

Tablo 2.3: Vakfedilen ticarî kuruluşlar

Dükkan vakıflarının % 27,5'ini kadınlar vakfetmiştir ve bu kategoride sadece dükkan ve hamam vakfi yapmışlardır. Kadınların vakfettiği dükkanların %40'ı

¹⁹ Akalın, Şebnem, "Kervansaray", T.D.V.İ.A., Ankara 2002, C.XXV, s. 301.

²⁰ Bkz. Kepecioğlu, "Bursa Hanları", Bursa Halkevi Yayınları, Bursa 1935; Tarihte Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), V.G.M. (Vakıflar Genel Müdürlüğü) Yayınları, Ankara 1982.

²¹ B.Ş.S. A 30-118a.

²² B.Ş.S. A 200-39b.

²³ B.Ş.S. A 59-121a.

²⁴ B.Ş.S. A 25-412b.

²⁵ B.Ş.S. A 30-438b.

Hanzâde Hatun'a aittir²⁶. Diğerleri ise statüleri belli olmayan kadınlar tarafından vakfedilmiştir. Bunlardan Sitti Nefise bt. Seyyid Ali Şerif revvas/başçı dükkanı ile birlikte revvas için kazan ve yağ için tava vakfetmiştir²⁷. Kadınların ticaret ve zanaatla iştigal etmedikleri halde bu alanlarda mülk sahibi olmaları, genellikle miras veya hibe ile ilgilidir. Babaları veya eşlerinden miras yoluyla mülk sahibi olan kadınlar olduğu gibi özellikle eşlerinin hediye ettiği gayr-i menkul sahibi kadınların sayısı da azımsanamaz. Dolayısıyla kadınların bu mülklerini vakfetmeleri onların hayır yapma ve halka yararlı olma arzularını ortaya koymaktadır.

Fırın vakfedenlerden ikisi ekmekçidir²⁸. Bunlardan Pîrî b. Muhammed, Ali Paşa Mahallesi'ndeki fırınla birlikte 2 hücre vakfetmiştir. Vakfiyesinin devamında fırın ve hücrelerin harap olduğu, onarımları yapılmadığı için hakimın 1900 dirheme satılmasına karar verdiği ve meblağın vakfiyesindeki şarta uyularak ruhuna cüz okunması için sarf edildiği belirtilmiştir²⁹. Vakıf işlevini yerine getiremez hale gelmesine rağmen "vâkıfın şartı şâriin nassı gibi"³⁰ kabul edilerek ve toplumun maslahatı göz önünde bulundurularak vakıf, nitelik değiştirmiş fakat hizmet vermeye devam etmiştir.

Ticarî faaliyetlerin devlete maddî destek sağlaması ve toplumsal refahı artırmasının, devletin tüccara imtiyaz tanımada etken olduğu belirtilmiştir. Nitekim ticarî sahadaki vakıflar, devletin, tüccarı himaye altına almakla kalmadığını, alt yapı yatırımları için de destek olduğunu ve teşvik ettiğini göstermektedir.

2. Sanayi kuruluşları

Vakfedilen gayr-i menkullerin bir bölümünü de sanayi kuruluşları oluşturmaktadır. Vakıflar içerisindeki değirmenler, tuzlalar ve kârhaneler bu grupta değerlendirilmiştir.

Günlük hayatta tüketilmesinin yanı sıra gıdaların muhafaza edilmesinde ve deri tabaklamasında da ihtiyaç duyulan bir madde olan tuz, üretiminden dağıtımına kadar devlet kontrolü altındaydı. Tuzun üretimi, nakliyatı ve ticareti bir çok kişiye iş imkanı sağlıyordu. Ayrıca devletin gelir kaynakları içerisinde de önemli bir yere sahipti³¹. Tuzlaların mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte³² bazı küçük tuzlaların

²⁶ B.Ş.S. A 35-579b.

²⁷ B.Ş.S. A 23-143b.

²⁸ B.Ş.S. A 35-555a; A 59-13b.

²⁹ B.Ş.S. A 35-555a.

³⁰ Akgündüz, a.g.e., s. 197.

³¹ Güçer, Lütfi, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", İ.Ü.İ.F.M. (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası), sy. 1-2, İstanbul 1963, C.XIII, s. 97.

şahıslar tarafından işletilmesine izin verilerek girişimciler teşvik ediliyordu³³. Tuzlalar 3 yıllık devreler halinde ihâle ile işletmeye veriliyordu. Bu süre zarfında mültezim, elde edilen kârdan devlete belli bir miktar ödemek zorundaydı³⁴.

Deniz veya büyük göllerin çevresinde bulunan tuzlalar, tarım işletmeleriyle birlikte en uzun ömürlü olan vakıf gelirlerindedir³⁵. Vakfedilen tuzlaların 10' u Gemlik yakınlarında Engürücük Karyesi'ndedir³⁶. Buradaki tuzlalar Umur Bey'in oğlu Mehmet Çelebi tarafından vakfedilmiştir. Mukataaları 170 ile 280 dirhem arasında değişen tuzlaların gelirleri, sosyal hizmetlere yöneliktir. Vakfedilen diğer tuzlaların gelirleri ise, vâkıfların ruhuna Kur'an okuyanlara şart kılınmıştır³⁷. Tuzla vakıfları geniş istihdam alanları oluşturmakla birlikte sosyal ve dinî amaçlarla da hizmet vermektedir. Mehmet Çelebi'nin 2 de su değirmeni vakfı vardır. Biri Gemlikte diğeri Gürle'de bulunan değirmenlerin gelirleri tuzlalarla aynı yerlere sarf edilmiştir.

Toplumun önemli besin kaynaklarından unun elde edildiği değirmenler, üzerinde buldukları akarsuyun gücü nispetinde çalışmaktaydılar. İklimin kurak olduğu dönemlerde suyun gücü değirmeni çalıştırmakta yetersiz kalmaktaydı. Kış mevsimi ise değirmenlerin en verimli olduğu dönemdi³⁸. Kiralama yoluyla işletilen değirmenler, vakıflar için önemli gelir kaynaklarındandı³⁹. Aşağıdaki tabloya göre, erkeklerin çalışma alanı olmasına rağmen, toplumun genelini ilgilendiren sanayi kuruluşlarının vakfına kadınlar da iştirak etmişlerdir.

İŞLETME TÜRÜ	VÂKIF		TOPLAM (Ünite Sayısı)	%
	KADIN	ERKEK		
Tuzla	1	11	12	52,2
Değirmen	4	5	9	39,1
Kârhane	-	2	2	8,7
TOPLAM	5	18	23	100

Tablo 2.4: Vakfedilen sanayi kuruluşları

³² Güçer, a.g.m., s. 98.

³³ İnalçık, a.g.e., C.I, s. 98.

³⁴ Güçer, a.g.m., s. 108.

³⁵ Ergenç, a.g.m., s. 531.

³⁶ B.Ş.S. A 52-76b; A 19-216a.

³⁷ B.Ş.S. A 35-125b; A 19-82a.

³⁸ Koç, Ümit, "Klasik Dönem Anadolu Sanayi Üzerine Bir Değerlendirme (1500-1605)", Türkler, C.X, s. 777.

³⁹ Çetin, "Bursa(Fethi, Etnik Yapısı, Müslim-Gayr-i Müslim Münasebetlerine Kısa Bir Bakış), Osmanlı, C.IV, s. 275.

Vakfedilen değirmenlerden 7'si su, 2'si ise el değirmenidir. Ayrıca Abdulkadir Efendi İstanbul'da bir at değirmeni⁴⁰, Gülrüh Hatun Aydın'da 3 su değirmeni⁴¹ ve Hanzâde Hatun Edirne'de, Tunca Nehri üzerinde 9 su değirmeni⁴² vakfetmiştir. Ekmeğe duyulan ihtiyaç değirmenlerin sayısını ve çalışma potansiyelini, dolayısıyla vakıfların gelir kaynaklarını artırmaktadır.

D. Eğitim ve Dinî Hizmet Amaçlı Kurumlar

Gayri menkullerin son kategorisini, toplumun eğitiminde ve dinî görevlerin ifâsında rol oynayan kurumlar oluşturmaktadır. Bu kategorideki vakıflar gelir sağlama amacı taşımayıp, zengin ve fakirlerin doğrudan vakfın kendisinden yararlanabileceği hayır kurumlarıdır.

HAYIR MÜESSESESİNİN TÜRÜ	VÂKIF		TOPLAM (Ünite Sayısı)	%
	KADIN	ERKEK		
Mektep	1	4	5	55,5
Mescid	-	2	2	22,2
Zaviye	1	-	1	11,1
Kalenderhane	-	1	1	11,1
TOPLAM	2	7	9	100

Tablo 2.5: Vakfedilen eğitim ve dinî hizmet amaçlı kurumlar

Eğitimin ilk aşamasını oluşturan mektepler, medreseler kadar teşkilâtli olmasalar da okuma-yazmanın ve dinî bilgilerin öğretildiği temel mekanlardır⁴³. İncelenen vakfiyelerde Nakkaş Ali⁴⁴, Pınarbaşı⁴⁵, Dâye Hatun⁴⁶, İbn-i Naal⁴⁷ ve İmaret-i Bayezid Hüdavendigâr⁴⁸ Mahalleleri'nde sıbyan mektepleri vakfedilmiştir. Eğitim programları gibi, mimarî olarak da medreselerden daha basit yapılar olan sıbyan mekteplerinin, vakfiyelerdeki tasvirinden evlere benzedikleri anlaşılmaktadır.

⁴⁰ B.Ş.S. A 43-62b.

⁴¹ B.Ş.S. A 25-412b.

⁴² B.Ş.S. A 35-579b.

⁴³ İhsanoğlu, Ekmelüddin, "Osmanlı Eğitim Müesseseleri", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.II, s. 231.

⁴⁴ B.Ş.S. A 40-266b.

⁴⁵ B.Ş.S. A 53-253a.

⁴⁶ B.Ş.S. A 43-40a.

⁴⁷ B.Ş.S. A 30-419a.

⁴⁸ B.Ş.S. A 200-19b.

Resmî olmasa da toplumun eğitiminde rol oynayan kurumlardan biri de zaviyelerdir. Zaviyelerde yaşayan tasavvuf erbabının dinî-içtimaî etkilerine I.Bölümde değinilmişti. Zaviyeler genellikle dinî hüviyetleri ile ön plana çıkmalarına rağmen, yolcuların konakladığı misafirhaneler olarak da kullanılmaktadırlar⁴⁹. Nitekim Kale içinde bir bahçede zaviye inşa ettiren Gülçiçek Hatun, zaviyenin gelirinden yolcuların da istifade etmelerini, hatta müteveli gözetiminde yolculara yemek verilmesini, kıyafet alınmasını ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir. Zaviyenin içerisinde türbe⁵⁰, mutfak ve odalar bulunmaktadır⁵¹. Kalenderhane vakfı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Dinî-tasavvufî eğitimin verildiği ve yaşandığı tekke ve zaviyeler, medrese eğitimi almış aydın kesimin ulaşamadığı yerlerde, toplumun manevî duygularının tatmininde rol oynayan mistik okullar olarak düşünülebilir.

Müessesât-ı hayriyyeden olan mescidler de mevkûfât arasındadır. Karşı görüşler de olmasına rağmen, mescid vakfının Kâbe ile başladığı inancı, Müslümanları bu konuda teşvik edici bir unsur olmuştur⁵². İncelenen vakfiyelerde yer alan mescidler, ilmiyeye mensup vâkıflar tarafından vakfedilmiştir. Mescidlerden biri Hoca Naib Mahallesi'nde⁵³ diğeri Meydancık Mahallesi'ndedir⁵⁴. Mevlânâ Hacı Cafer b. Abdullah, mescidde görev yapacak imam ve müezzinin ücretlerinin ödenmesi ve mescidin hasır, mum ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için 2 ev, değirmen ve arazi vakfetmiştir. Mescidlerden gelir temin edilmediği için vâkıflar, bakım ve onarım masraflarının vakfettikleri menkul ve gayr-i menkullerle giderilmesini istemişlerdir. Böylece sadakalarının devamını sağlamışlardır.

Yukarıdaki kategorilere dahil olmayan toplumsal ihtiyaçlardan çeşme, su ve köy vakfına da rastlamaktayız. Canlılar için hayat kaynağı olan su, evlerde, değirmenlerin çalışmasında ve tarım arazilerinin sulanmasında kullanılarak, vakıf gelirlerinin de artmasına neden olmaktadır. Kale içinde bulunan, daha sonra 5 kola ayrılan suyun dışında Gülçiçek Hatun, Sulu Köyü'nde ve Kirazlık'ta da piriç yetiştirilmesinde istifade edilen sular vakfetmiştir⁵⁵. Ayrıca yine piriç yetiştirilmesi için elverişli topraklara sahip Kavak Köyü'nü, içerisindeki hayvanlarla birlikte vakfetmiştir. Osmanlı Devleti'nde mîrî toprak kategorisinde yer alan köyler, irsadî

⁴⁹ Ocak, A. Yaşar, "Zaviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)", V.D., sy. 12, Ankara 1978, s. 258.

⁵⁰ Vakfiyede, türbede medfun olanların ruhlarına Kur'an okunması istenmiştir. Burada bir tarikat şeyhinin kabrinin bulunması olasıdır.

⁵¹ B.Ş.S. A 25-239a.

⁵² Bilmen, a.g.e., C.IV, s. 304; Pakalın, C.III, s. 578.

⁵³ B.Ş.S. A 21-60a.

⁵⁴ B.Ş.S. A 40-266b.

⁵⁵ B.Ş.S. A 25-239a.

vakıflardır⁵⁶. Devlet erkanının bu tür vakıfları, toplumu vakıf yapmaya teşvik etmesi açısından önemlidir. Diğer taraftan Taşkun Hoca Mahallesi'nde Hoca Rüstem adlı bir kişinin yaptırdığı çeşmenin onarımı için mahalle sakinleri 3016 akçe vakfetmişlerdir⁵⁷.

5 kategoride ele alınan gayr-i menkuller içerisinde barınma, gıda, iş imkanı, ibadet, eğitim ve bayındırlık hizmetleri gibi toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda vakıflar yapıldığı görülmektedir. Vakıfların oluşturulması ve sürekliliği hayır severler tarafından gerçekleştirilmektedir. Toplumun, imkanı ölçüsünde ihtiyaçlarını karşılaması, devleti de üzerine düşen görevi yapmaya teşvik etmektedir. Nitekim incelenen dönem, devlet kurumlarının aksamadan işlediği, toplumsal refahın büyük ölçüde sağlandığı "Klasik Çağ" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde vakıflar, yapılanmalarında ve yönetimlerinde özerk kurumlardır.

II. MENKUL VAKIFLAR

Vakfın geçerli olması için mevkûfun ihtiva etmesi gereken özelliklerden biri de, mülkün ebedî olmasıdır. Menkul malların bu sıfatı taşımaması, vakf edilemeyeceklerini düşündürmüştü fakat daha sonraları bazı şartlarla, menkul vakfının caiz olduğuna karar verilmiştir. Hakkında nass bulunması, gayr-i menkule tâbi olması ve vakfı konusunda teâmülün olması menkul vakfının geçerli olması için aranan şartlardır⁵⁸. Aksi takdirde vakıf kurumunun sınırları oldukça daraltılmış ve ömürleri de kısaltılmış olacaktır.

A. Para Vakıfları

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 15. yy.da, para vakıflarıyla ilgili risaleler yazılmaya başlanmıştır. Fakat para vakıflarının ne zaman ortaya çıktığına dair yeterli bilgiler henüz mevcut değildir. Para vakıflarının 16. yy.da yaygınlaşması, bu konudaki tartışmaların da artmasına neden olmuştur. 1545-1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi, para vakıflarının işletilmesinde faiz uygulandığını, bu yüzden de caiz olmadığını iddia ederek padişahın yasaklanmasını istemiştir. Bir süre yasaklanan para vakıfları, devrin ileri gelen ilim adamlarının tartışmaları ve karşılıklı reddiyeleri sonucunda, 1548'de, Ebussuud Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde tekrar serbest bırakılmıştır⁵⁹. Burada

⁵⁶ Bilmen, a.g.e., C.V, s. 5.

⁵⁷ B.Ş.S. A 40-11b.

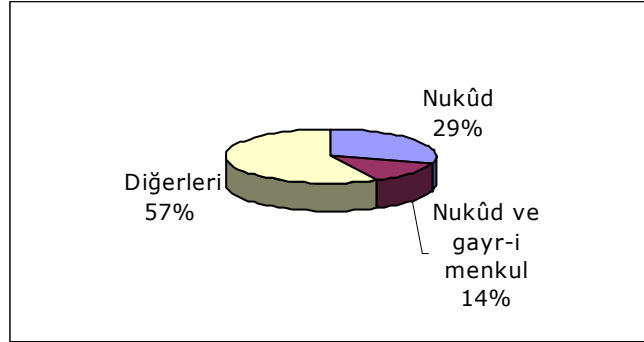
⁵⁸ Berki, a.g.e., s. 54; Döndüren, Hamdi, "Günümüzde Vakıf Meseleleri", Erkam Yayınları, İstanbul 1988, s. 41.

⁵⁹ Para vakıfları ile ilgili tartışmalar için bkz. Şimşek, Mehmet "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", A.Ü.İ.F.D. (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), Ankara 1985, C.XXVII.; Özcan, Tahsin, "Osmanlı Para Vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği", T.T.K. Basımevi,

tartışmaların ayrıntılarına yer verilmeyecektir fakat, ulemâ arasındaki polemiklerin incelenen dönemin sonuna doğru yoğunlaşması, Bursa halkının bu durumdan ne derecede etkilendiğini düşündürmektedir.

İncelenen dönemde 243 para vakfı oluşturulmuştur. Bunların 79'unda para ile birlikte gayr-i menkul de vakfedilmiştir. Kadınların oluşturduğu para vakıflarının sayısı 104, erkeklerin oluşturduklarının ise 136'dır. 2 vakfiyede ise kadınlar ile erkeklerin birlikte vakıf yaptıkları görülmektedir. Ayrıca Hoca Safer b. Ramazan isimli bir kişi de malının üçte birini vakfettiğini belirtmiş ancak vakfiyede daha fazla bilgi verilmemiştir⁶⁰.

Aşağıdaki grafik menkul ve gayr-i menkuller içerisinde para vakıflarının oranını göstermektedir.



Grafik 2.1: Vakfiyeler içerisinde para vakıflarının oranı

16. yy. in ilk yarısında Bursa'da oluşturulan vakıfların % 43'ünü para vakıfları meydana getirmektedir. Toplumun para vakıflarına ilgisi, gayr-i menkullere gelir sağlamanın yanı sıra gayr-i menkul vakfedecek gücü olmayan kişilerin para vakfetmeleri şeklinde açıklanabilir. Bu durumda Bâli Efendi'ye hak vermek işten bile değildir. Sofyalı bir bilgin olan Bâli Efendi (v. 960/1552) Çivizâde'ye yazdığı risalede şu ifadelerle yer vermektedir;

"...iyi gidiyor iken âlemi karıştırma, ızdırıp verme, fitneye bâis olma!... Ümmet-i Muhammed'in dünya ve ahireti mamur olmasına sebeptir. Erkân-ı İslam'ın rükn-ü azamından birini hedim eyleme, dine harac ve muzayaka verme... Mümin kardeş Rumeli'nin bazı imaretleri ve bazı medâris ve mesâcidi ve ekseri camileri evkâfı, nukûddur. Cümlesi at ahır olmak mukarrer oldu, minbaad mamur olmak müyesser olmaz. Ve şehirler ve kasabâtın suları evkâfı, nukûddur, kurumak mukarrer oldu, minbaad yeniden imaret mümkün değildir. İmarât, mesâcid ve medâris dahi bunların emsali hayrâtтан ne kim var, gayet az vâki olur. Ve dahi nice yerler ola ki ne din, ne iman, ömürleri

Ankara 2003; Okur, K. Hamdi, Çorumlu Bir Fakih Olarak Ebussuud Efendi ve Para Vakıflarına Yaklaşımı, " Osmanlı Döneminde Çorum" Sempozyumu, 1-3 Ekim 2004- Çorum, Yayınlanmamış tebliğ.

⁶⁰ B.Ş.S. A 53-126b.

behayim gibi gele geçe. Vakf-ı nukûdu men etmekten hasıl budur. Bilmiş olasin ki, anları bunca sevaptan mahrum korsun...⁶¹

Hakkındaki tartışmalara rağmen, azımsanmayacak orana sahip para vakıflarının yasaklanması, şehirlerin imarına engel olacağı gibi insanların hayır ve iyilik yapma isteklerine de ket vurabilir. Zekat veremeyen veya alan bir çok kişi belki, kendilerini vakıf müessesesi sayesinde tatmin imkanı buluyorlar ve hissedebilecekleri ezikliği bu şekilde gideriyorlardı. Nitekim I. Bölümde verilen tablolar incelendiğinde, gerek sosyal gerekse dinî amaçlar için, cüz'î miktarlarla oluşturulan vakıfların sayısının az olmadığı görülmektedir. Vakıfların hizmet alanlarının inceleneceği III. bölümde ise, para vakıflarının fonksiyonları ve ifa ettiği hizmetler ayrıntılı olarak belirtilecek ve faydaları daha iyi anlaşılacaktır⁶².

Para vakıflarının oluşturulmasında ve tescilinde resmî prosedür izlenmektedir. Ancak para vakıflarında kullanılan tabirler ve ifade ettikleri manalar konusunda da tartışmalar yapılmıştır⁶³.

Vâkıflar, vakfettikleri miktarın işletilmesini istedikleri oranları vakfiyelerinde belirtmişlerdir. Bu oranlar % 10 ile 15 arasında değişmektedir. Vâkıflardan bir kişi ise vakfettiği meblağın yılda % 20 oranında murabaha olunmasını istemiştir⁶⁴. Aşağıdaki grafik vakıf paraların işletilme oranlarını göstermektedir.

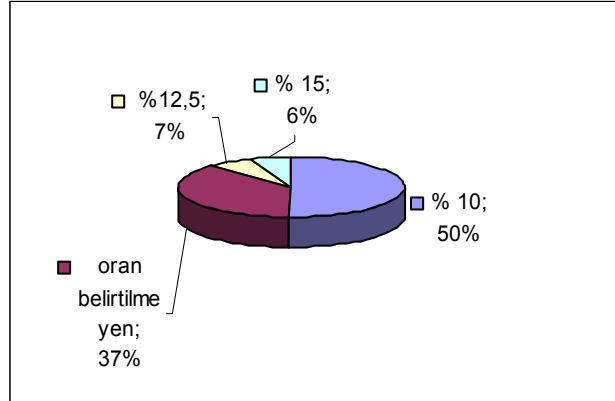
⁶¹ Keskiöğlü, Osman, "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâli Efendi'nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu", V.D., sy. 9, Ankara 1971, s.92.

⁶² Para vakıflarının sosyal fonksiyonları için bkz. Çizakça, Murat, "Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823", Journal of the Economic and Social History of the Orient, C. XXXVIII, sy. 3, Leiden 1995, s. 337-346.

⁶³ Para vakıfları ile ilgili bazı terimler şunlardır:

- İstiğlal : Gelir getirtmek.
İstirbah : Kâr getirmesi için paranın işletmeye verilmesi.
Kefil-i melî : Kefil olan kişinin, gerektiğinde borcu ödeyecek mali güce sahip olması.
Muamele-i şer'iyye : Şer'î hükümlere uygun olarak yapılan ticaret. Döndüren, a.g.e., s. 101. Hamdi Döndüren muamele teriminin XI. ve XII. yy.da mudarabe ile eş anlamlı olduğunu, fakat daha sonraları şer'iyye ifadesi eklenip, vakfiyelerde îne satışının(bir malı peşin alıp daha fazla miktar ile vadeli satmak) meşru şeklini de içine alacak şekilde İslâmî ölçüler düşünülerek kullanıldığını, zamanla mütevellilerin îne satışına hız vermeleri yüzünden nakit para vakıflarının bir finansman kurumu şeklini alamadığını belirtmiştir. Bu konudaki görüşleri için bkz. Çizakça, Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993, s. 29. "Muamele-i şer'iyyesiz alınan bir ribh mutlaka haramı mahzdır." Bilmen, a.g.e., C.V, s. 471.
Murabaha : Malın satış fiyatı veya maliyeti üzerine bir miktar kâr eklenerek yapılan satış.
Murabaha-i mer'iyye : Ticarete devletin belirlediği ve uyulması gereken kâr haddi.
Rehn-i kavî : Teminat. Borç karşılığında rehin alınan mülkün borçlunun malı olması.
Ribh : Kâr. Kavramlar için bkz. Özcan, a.g.e., s. 288; Akgündüz, a.g.e., s. 160. Ayrıca "teban lil akar, la yüzadü ve la yürabihu" ve vakfiyenin sonunda tescil etmek için "dinar ve dirhem vakfını caiz gören müçtehidlerin görüşlerine binaen" ifadeleri de para vakıflarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

⁶⁴ B.Ş.S. A 40-321a.



Grafik 2.2: Vakıf paraların istirbah oranları

Vakfiyelerin yarısında paranın % 10 ile işletilmesi istenirken, % 37'sinde ise oran belirtilmeyerek "muamele-i şer'iyeye ve murabaha-i mer'iyeye ile istirbah ve istiğlal edilmesini" gibi ifadeler kullanılmıştır. O halde mütevelliler, bu kelimelerin ifade ettiği manalar çerçevesinde ve devletin belirlediği oranlarda vakıf paraları işletmektedirler. Bahaeddin Yediyıldız, düşük oranlarla vakıf paraların işletilmesinin ve ihtiyacı olanlara kredi sağlanmasının, bazen % 100 faiz uygulayan tefecileri engellediğini belirtmektedir⁶⁵.

Para vakıfları konusundaki en hararetli tartışmalar da bu nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu şartlarla vakıf paraların işletilmesinin faiz olduğunu ileri sürenlerin yanı sıra Osmanlı Devleti'ndeki uygulamanın kaynaklarda belirtilen işletme usullerine uygun olduğunu, dolayısıyla faizden söz edilemeyeceğini iddia edenler de bulunmaktadır. Ancak vakfiyelerdeki ifadeler konunun teori kısmıdır. Uygulamadaki yansımaları için vakıf muhasebe defterleri ile mahkeme sicillerinde konu ile ilgili kayıtların incelenmesi gerekmektedir⁶⁶.

I. Bölümde belirtildiği gibi vâkıflar, Osmanlı Devleti'nde geçerli olan farklı para birimleriyle vakıflar yapmışlardır. Resmî para birimi akçe olmasına rağmen, fethedilen bölgelerde kullanılan paralar da zamanla devlet içerisinde yaygın hale gelmiştir. Kaynaklarda akçe cinsinden değerleri verilmesine rağmen gerek II. Mehmet döneminde yapılan tağşişler gerekse konunun 3 padişah dönemini içine alması, dolayısıyla her birinin döneminde farklı kriterler kullanılması, paraların tek

⁶⁵ Yediyıldız, a.g.m., s. 25.

⁶⁶ Bu konudaki görüşler için bkz. Döndüren, a.g.e.; Çizakça, a.g.e.; "Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823", s. 331; *İslâm Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*", çev. Şehnaz Layikel, T.V.Y. Yayınları, İstanbul 1999; Özcan, a.g.e.

birim altında toplanmasını engellemektedir⁶⁷. Diğer taraftan vakıf paralar günümüz değerleriyle de net olarak ifade edilememektedir. Kesin olmamakla birlikte, vakfedilen miktarlar hakkında fikir vermesi açısından, şer'iyeye sicillerindeki ev alım-satım işlemleri incelenmiştir. Tabii burada da bazı sıkıntılar olmaktadır. Şöyle ki 16. yy. Bursası'nda halkın rağbet ettiği semtler ile şimdi değerli olan semtler aynı olmayacaktır. Bu yüzden farklı mahallelerdeki ve büyüklükteki ev fiyatları göz önünde bulundurularak tahmini değerler alınmıştır. Kadın ve erkek vâkıfların vakfettikleri meblağlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

VÂKIF	MEVKÛFÂT				
	ALTIN			GÜMÜŞ (Dirhem)	AKÇE
	Efrenç/Flori	Eşrefî	Sultanî		
KADIN	20 bin	292	-	830.872	17.505
ERKEK	2450	1375	200	1.666.520	127.426
TOPLAM	22.450	1667	200	2.497.392	144.931

Tablo 2.6: Vakıf paraların miktarları

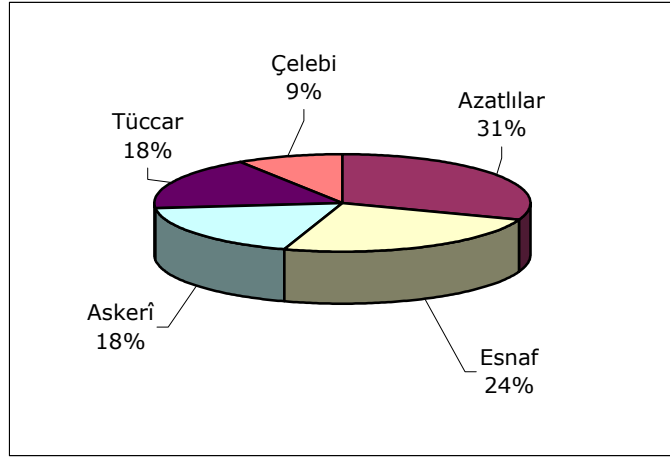
Altın paraların farklı birimlerde olmasının nedeni, fethedilen veya ticaret yapılan ülkelerin paralarının zamanla Osmanlı toplumunca da kullanılabilir hale gelmesidir.

Sicil defterlerinde konak tipindeki evlerin fiyatı 4 bin ile 7500 dirhem, daha küçük olanların ise 1000 ile 2500 dirhem arasındadır. Vakfedilen paraların yıllık gelirleri ise yaklaşık 150 bin dirhemdir. O halde nukûd vakıflarından elde edilen gelirler 100 küçük ev veya yaklaşık 25 konak fiyatına denktir. Veya vakfiyelerde belirtilen miktarlar göz önünde bulundurulursa, bir imamın bir günlük ücreti ortalama 2 dirhemdir. Vakıf paraların bir yıllık geliri ile 20 imamın 10 yıllık ücreti ödenmektedir. Bu vakıfların ömürleri ortalama 100 yıl olarak düşünülürse, sadece bu dönemde oluşturulan vakıflarla dahi bir çok kişinin yaşesi karşılanabilir.

16. yy. ortalarında yoğunlaşan para vakıfları konusundaki tartışmalar, Bursa halkını ne derecede etkilemiştir? Önceki yıllara göre azalma söz konusu mudur? Para vakıflarının % 8,3'ü (20 vakfiye) tartışmaların yoğunlaştığı 1545-1550 yılları arasında oluşturulmuştur. Araştırmanın 50 yıllık dönemi kapsadığı göz önüne alındığında, toplumun, devletin zirvesindeki tartışmalardan etkilenmediği

⁶⁷ Para değerleri hakkında bkz. Pakalın, a.g.e., C.I, s. 32; Sahillioğlu, Halil, "Akçe", T.D.V.İ.A., İstanbul 1989, C.II, s. 226; Öztürk, Mustafa, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", Türkler, C.X; Pamuk, Şevket, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi", "3.basım", T.V.Y. Yayınları, İstanbul 2003.

söylenbilir. Aşağıdaki grafikte Osmanlı toplumunda para vakfı oluşturanların toplumdaki statülerine göre oranları görülebilir.



Grafik 2.3: Nukûd vakfı yapanların statülerine göre oranları

Grafikteki oranlar mevkûfâtın geneliyle karşılaştırıldığında, iştirak oranlarında küçük değişimler olsa da sıralama değişmemektedir. Para vakıflarında 3. sırada bulunan askerî sınıf mensupları, genel içerisinde esnafla ikinci sırayı paylaşmaktadır. Diğer gruplarda vakıflara iştirak oranlarında her hangi bir değişiklik olmamıştır. Genellikle dar gelirlili veya orta halli kişilerin –dinî yönü göz ardı edilmeksizin daha çok- toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla hayır kurumları oluşturdukları görülmektedir.

B. Kitap Vakıfları

Topluma eğitim ve kültür hizmeti sunan kurumlar arasında kütüphanelerin önemi yadsınamaz. Genellikle vakıflar yoluyla sağlanan eğitim hizmetlerinde, vakıf kütüphanelerinin de katkıları olmuştur. İncelenen dönemde 17 vakfiyede kitap vakfı yapılmıştır. Kitap vakıfları teâmül olduğu sürece, istifade edilmek üzere vakfı caiz görülen menkullerdendir⁶⁸. Kitapların % 59,5'i ilmiye içerisinde yer alan vâkıflar tarafından vakfedilmiştir. Vâkıflar fıkıh, tefsir, hadis, akaid, kelam, tarih, tıp, Arapça ve mantık gibi dinî ve aklî ilimlere yönelik kitaplar vakfetmişlerdir. Bir çoğunun yazarı, istinsah yeri, dili, konusu ve cilt rengi gibi özellikleri belirtilmiştir.

Kitaplar içerisinde kadınlar 9, erkekler ise 10 Kur'an-ı Kerim vakfetmişlerdir. Mushaflar'dan biri vâkıfın kendi el yazmasıdır⁶⁹. Vâkıflar, ruhlarına Kur'an

⁶⁸ Berki, a.g.e., s. 54.

⁶⁹ B.Ş.S. A 40-266b.

okuyanlara verilmek üzere bir miktar para⁷⁰ veya ev⁷¹ de vakfetmişlerdir. Kur'an'ın tecvid ve tertil üzere ve düzgün bir kıraatle okunmasını istemişlerdir.

Vâkıflardan Hoca Pir Ahmet Çelebi, vakfettiği kitaplardan, Dâye Hatun Mahallesi'ndeki mektepte okuyan öğrencilerin istifade etmelerini istemiştir⁷². İlimiye zümresinden olmayan kişilerin okul ve kitap vakıfları, eğitim sektörünün belirli kesimlerin hegemonyası altında olmadığını göstermektedir. Ayrıca bu vakıflar eğitim hizmetlerinin finansmanına da destek sağlamaktadır.

Diğer taraftan vakfedilen kitaplardan bir çoğu günümüzde de ilmî araştırmalarda istifade edilen kitaplardır. İçerisinde Arapça olduğu gibi Türkçe yazılmış kitaplar da bulunmaktadır. Sıbyan mekteplerinde ve medreselerde okutulan kitapların bilinmesi, eğitimin kalitesini göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

VÂKIF	MEVKÛFÂT	
	Kitap Sayısı	Cilt Sayısı
Kadın	12	12
Erkek	136	113
TOPLAM	148	125

Tablo 2.7: Vakfedilen kitap sayıları

Vakfedilen kitapların cilt sayısı 125 olmasına rağmen, vakfiyelerde zikredilen kitap ismi daha fazladır. Çünkü vâkıflar, bazen kitapları mecmualar halinde vakfetmişlerdir. Bu durumda kitapların sayısı 148 olmaktadır. 2 vakfiyede ise kitapların isimleri ve sayıları belirtilmemiştir⁷³.

C. Hayvan Vakıfları

Menkul vakfının bir diğer kategorisini hayvan vakfı oluşturmaktadır. Hayvan vakfı iki vakfiyede vardır. Bunlardan biri, Umur Bey'in oğlu Mehmet Çelebi'nin, Umur Bey Köyü'ndeki vakıflarının içerisinde 1000 koyun ve 50 manda vakfetmesidir⁷⁴. Gülçiçek Hatun ise Kavak Köyü'nü içindeki hayvanlarla birlikte vakfetmiştir. Ancak hayvanların cinsi ve sayısı belirtilmemiştir⁷⁵.

Vakıf hayvanların etinden, sütünden, derisinden ve gücünden istifade edilebilir. Vâkıfın şartı ile veya vakfın devamını sağlamak için hakim kararı ile

⁷⁰ B.Ş.S. A 20-195a; A 19-304a; A 34-47a; A 34-64a.

⁷¹ B.Ş.S. A 30-436a.

⁷² B.Ş.S. A 43-40a.

⁷³ B.Ş.S. A 19-232a; A 23-207b.

⁷⁴ B.Ş.S. A 38-50b.

⁷⁵ B.Ş.S. A 25-239a.

satılarak parasının kullanılması da söz konusudur. Nitekim Mehmet Çelebi de mübarek gecelerde koyun etinden yemek pişirilmesini istemiştir.

D. Akara Tâbi Menkuller

Vakıflardan bazıları ise gayr-i menkullere tâbi olarak vakfedilen menkullerden oluşmaktadır. Bu grup içerisinde kisveler, boya aletleri, sandık, elbise, sergi ve kazan bulunmaktadır.

Derviş Baba Ahmet b. Pir Gayb, kalenderhane ile birlikte tarikat mensuplarının kullanmaları için kalenderî kisveleri vakfetmiştir⁷⁶. Ekmekçi Hacı Ahmet b. Mustafa ise Selçuk Hatun Mahallesi'ndeki fırın ile birlikte fırında kullandığı sergi ve elbisesini⁷⁷, Boyacı Hacı Yusuf b. Abdullah, boyacı dükkanını içindeki boya aletleri, boya kaynatmak için 8 kazan ve 1 sandık ile birlikte⁷⁸, Sitti Nefise bt. Seyyid Ali Şerif, Balık Pazarı Mahallesi'nde revvas dükkanını içindeki kazan ve tava ile birlikte⁷⁹, Cerrah Hacı Hayrettin b. Musa da yine Balık Pazarı Mahallesi'ndeki muayenehanesini aletleri ile birlikte⁸⁰, Şirin bt. Abdullah Doğançı Köyü'ndeki üzüm bağı ile birlikte kazan ve 4 tane de küp vakfettiğini belirtmiştir⁸¹. Akara tâbi olarak vakfedilen menkuller, vakıf mülkün işlevini yerine getirmesinde kolaylık sağlamaktadır.

E. Diğerleri

Yukarıdaki gruplara dahil olmayan menkuller bu başlık altında değerlendirilmişlerdir. II. Bayezid'in eşlerinden Bülbül Hatun, oğlu Şehzâde Ahmet'in kabrine konmak üzere rahle ve seccade vakfetmiş⁸², Sultan Bayezid'in diğer eşi Gülruh Hatun ise altın bir kolye vakfederek satılmasını ve akar alınmasını istemiştir⁸³. Ayrıca azatlılardan Bülbül bt. Abdullah bir çift altın bilezik⁸⁴, Hatice bt. Hacı Üveys de kolyesini vakfetmiştir⁸⁵. Kadınların, ziynet eşyalarını hayır kurumlarına bağışlamaları, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen müjdeye mazhar olma yolundaki adımları olarak düşünülebilir⁸⁶.

⁷⁶ B.Ş.S. A 19-232a.

⁷⁷ B.Ş.S. A 35-16b.

⁷⁸ B.Ş.S. A 34-84b.

⁷⁹ B.Ş.S. A 23-143b.

⁸⁰ B.Ş.S. A 33-17a.

⁸¹ B.Ş.S. A 20-356a.

⁸² B.Ş.S. A 23-207b.

⁸³ B.Ş.S. A 25-412b.

⁸⁴ B.Ş.S. A 30-449b.

⁸⁵ B.Ş.S. A 23-163a.

⁸⁶ "Siz sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe nail olamazsınız. Sadaka namına ne verirseniz şüphesiz Allah onu çok iyi bilir", Âl-i İmrân, 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİZMET AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR

I. ve II. Bölümde, incelenen vakfiyelerdeki vâkıflar ve mevkûfât hakkında bilgi verilmişti. Bu bölümde ise vakfedilen mülklerin hangi yönlere ve hangi şartlarla vakfedildiği incelenecektir. Ancak burada karşımıza bazı zorluklar çıkmaktadır. Vâkıflardan bazıları birden fazla kategoride yer alabildiği gibi, vakfedilen mülklerin hizmet alanları da sadece bir yöne şart kılınmamış, farklı alanlarda hizmet etmeleri istenmiştir. Bu yüzden grafiklerde vâkıfların veya mevkûfâtın oranlarının belirtilmesi mümkün olmadığından, bölümler kendi içerisinde tasnif edilmiştir. Mesela dinî hizmet amacıyla oluşturulan vakıfların diğer vakıflar içerisindeki oranının belirtilmesi mümkün değildir. Çünkü dinî hizmet amacıyla kurulan bir vakıf aynı zamanda ailevî, eğitim veya sosyal hizmet amacı da taşımaktadır. Konu içerisinde bu bilgilere ayrıntılı olarak yer verilecektir. Bazı vâkıflar ise, vakıflarının sarf edilmesini istedikleri yönleri belirtmemişlerdir. İncelenen vakfiyelerin 9'unda vakfın hizmet amacına dair şart bulunmamaktadır. Bu durumda vakıf teamüle göre işletilecektir¹.

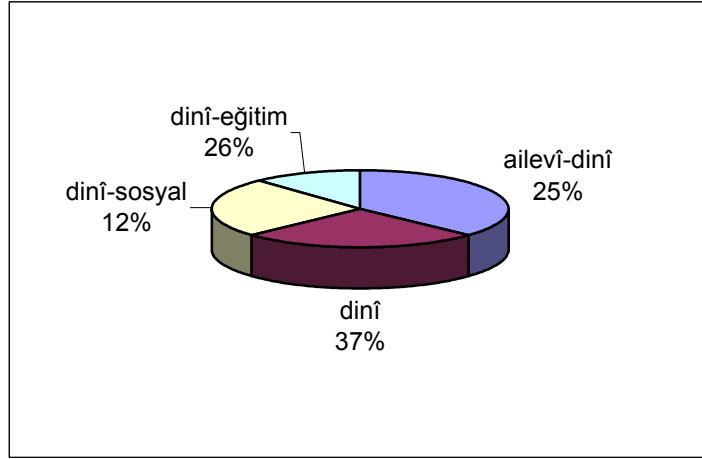
I. DİNÎ HİZMETLER

Mescidlerin aydınlatılması, hasır ve temizlik ihtiyacının giderilmesi, onarımının yapılması, imam, müezzin ve diğer din görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi, zaviyelerin ihtiyaçları, vâkıfın, ailesinin, peygamberlerin, ashabın veya ulemânın ruhuna Kur'an okunması, vâkıfın hac ve namaz ıskatı için yapılan vakıflar dinî hizmet amaçlı vakıflar olarak değerlendirilmiştir. İslâm toplumunda mescidlerin sosyal rolü de olmasına rağmen, dinî fonksiyonları daha belirgin olduğu için bu yöne yapılan vakıflar, dinî hizmetler içerisinde belirtilmiştir. Gayr-i Müslimler'in kiliselere yaptıkları vakıflar da bu kategoride yer almaktadır.

Vakıflar, küçük bir bölümü dışında birkaç amaca yönelik olarak şart kılınmıştır. Sınıflandırma yapılırken bu durum dikkate alınarak, kategoriler kendi içlerinde tekrar bölümlere ayrılmıştır. Vakfiyelerde birden fazla ünitenin bulunması,

¹ Berki, a.g.e., s. 85; Döndüren, a.g.e., 288.

dolayısıyla vâkıfların, her vakıf için farklı şartlar koymaları da hizmet alanlarının çeşitliliğinde etkili olmuştur. Ayrıca vakfiyelerde sadece vâkıfların şartlarının yer alması, ancak uygulamadaki tezahürlerinin bilinmemesi de bu durumda etkili olmuş ve bazı vakıfların tekrarı söz konusu olmuştur. Aşağıdaki grafik, dinî hizmet amacıyla oluşturulan vakıfların, kendi içinde sınıflandırılması sonucunda elde edilen oranları göstermektedir.



Grafik 3.1: Dinî hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar

Dinî amaca yönelik vakıfların % 63'ü aynı zamanda sosyal, ailevî ve eğitim hizmeti amacı da taşımaktadır. Bu bölümde vakfedilen gayr-i menkullerin büyük kısmını konutlar oluşturmaktadır. Gayr-i menkuller genellikle nesilleri kesilene kadar vâkıfın ailesine, daha sonra ise ruhuna Kur'an okuyan kişilere veya mahalle mescidinin ihtiyaçlarına vakfedilmiştir². Vâkıflar bazen de evlerinin bir bölümünü dinî hizmet amaçlı, bir bölümünü ise ailevî olarak vakfetmişlerdir³.

Dinî amaçlı vakıfların büyük kısmını para vakıfları oluşturmaktadır. Gerek mescidlerin ihtiyaçlarının gerekse Kur'an okuyanların ücretlerinin, para vakıflarından elde edilecek gelirlerle karşılanması istenmiştir. Geliri, Kur'an okuyan kişiye şart kılınan vakıfların % 87'si para vakıfidir. Sadece dinî hizmet amaçlı vakıfların oranının diğerlerine göre fazla olmasında da para vakıfları etkili olmuştur.

Vâkıflar, azatlılarına hatta azatlılarının çocuklarına ve torunlarına da vakıflar yapmışlardır. Bu tür vakıflar, ailevî olarak değerlendirilmiştir. Ailevî-dinî vakıfların % 20'sini, vâkıfların azatlılarına yaptıkları vakıflar oluşturmaktadır. Bu durum da ailevî-dinî vakıfların oranını artırmıştır.

² B.Ş.S. A 25-299a; A 23-49b; A 40-393b.

³ B.Ş.S. A 19-288b; A 36-306a; A 60-187b.

I. Bölümde vâkıfların statüleri incelenirken, bazılarının isimlerindeki sıfatlara göre tekke mensubu oldukları belirtilmişti. Ancak isimlerinde niteleme olmasa dahi, bazı vakıfların hizmet alanları, vâkıflarının tarikat ehli olduğunu veya sempati duyduklarını düşündürmektedir. (...) bt. Şirmerd, İbn-i Nizam Mahallesi'nde vakfettiği evini mahalledeki zaviyede şeyh olacak kişiye şart kılmıştır. Yine vakfettiği 8 bin dirhem kârından ruhuna her gün 1 cüz Kur'an okuyacak kişiye verilmesini, bu cüzü ise şeyh olacak kişinin okumasını istemiştir⁴. Kasım Bey b. Abdullah'ın, Ali Paşa İmareti yakınındaki hankâhta, Zeynüddin Hâfî silsilesinden şeyh olacak kişiye günde 15 dirhem verilmesini, günde 10 cüz okuyanlara 20'şer dirhem verilmesini ve bunu hankâhta oturanların okumalarını istemesi⁵, Mevlânâ Mustafa Çelebi'nin evini, Mevlânâ Şeyh Alaaddin b. (...)’in talebelerine vakfetmesi⁶, Ali b. Ahmet Çelebi'nin İbn-i Sarayî Mahallesi'ndeki bekarhaneyi, Zeynîler Zaviyesi'nde şeyh olacak kişiye Yasin Suresi'ni okuması şartıyla vakfetmesi⁷, İmam Mevlânâ Davut b. (...)’in Saray Mahallesi'ndeki evini, Nakşibendi Tarikatı'ndan birine, onlardan bulunmazsa Zeyniyye'den birine vakfetmesi⁸, Mevlânâ Hüseyin Çelebi b. Mevlânâ Hayrettin'in vakfettiği 3 evden birini Nakşibendi Tarikatı mensuplarına tahsis etmesi⁹ bu konudaki örneklerden bazılarıdır¹⁰. Tarikat mensubu olan veya sempati duyan bu kişilerin vakıfları, sûfî çevrenin faaliyetlerini yaygınlaştırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu tablo, XVI. yy.'da Bursa'daki tasavvufî hayatın canlılığını da yansıtmaktadır.

Vakıf gelirlerinin bir kısmının dinî amaçlara bir kısmının ise kandillerde, bayramlarda yoksullara yemek dağıtılması için sarf edilmesi, dinî-sosyal vakıfları oluşturmuştur¹¹. Bu kategorideki vakıflardan biri Gülruh Hatun'a aittir. Gülruh Hatun'un 2 vakfiyesi de dinî-sosyal hizmet amaçlı şartlar ihtiva etmektedir. Vakıf gelirlerinin bir kısmının kızının ve oğlunun ruhlarına Kur'an okunması, bir kısmının ise bayramlarda ve kandillerde fukaraya yemek dağıtılması için sarf edilmesini istemiştir¹². Umur Bey'in oğlu Mehmet Çelebi'nin vakfiyesi de benzer şartlar ihtiva etmektedir. Mehmet Çelebi, vakıflarının gelirinden kendisinin ve Müslüman ervahın ruhuna günde 5 cüz Kur'an okunmasını, Kurban ve Ramazan Bayramları ile Regaib, Berat ve Kadir Geceleri'nde ruhuna 2 hatim yapılmasını, hatmi yapanların her birine

⁴ B.Ş.S. A 35-28a.

⁵ B.Ş.S. A 200-39b.

⁶ B.Ş.S. A 35-419b.

⁷ B.Ş.S. A 194-61a.

⁸ B.Ş.S. A 30-239b.

⁹ B.Ş.S. A 53-146b.

¹⁰ Bu konudaki örnekler için bkz. B.Ş.S. A 59-55a; A 23-309b; A 19-19a; A 24-45b; A 20-341b.

¹¹ B.Ş.S. A 200-161b; A 33-234b.

¹² B.Ş.S. A 25-412b; 483b.

100'er dirhem verilmesini istemiştir. Ayrıca bu gecelerde yemek pişirilmesi, fukaraya dağıtılması ve bu uygulamaların bırakılmaması da şartlarındandır¹³.

Dinî-eğitim amaçlı vakıflar ise dinî hizmetlerin yanı sıra mektep inşa edilmesini veya mahalle mekteplerindeki hoca ve talebelerin ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadır¹⁴.

Dinî hizmet amaçlı vakıfların bazısında, vâkıfın ruhuna Kur'an okuyan kişiye ücret verilmesi istenmiştir. Bu kişilere cüz-hân denilmektedir. Cüz-hânların genellikle vâkıfın ailesinden seçilmesi, bu vakıfların bir bakıma ailevî olduğunu gösterir. Diğer taraftan Kur'an'ın vâkıfın veya ailesinin ruhuna okunması da aynı şekilde değerlendirilebilir. Nitekim vakıfların % 75'inde vâkıf, kendisinin veya ailesinin ruhuna Kur'an okunmasını istemiştir. Bu vakıfların bazılarında hatim yapılması istenirken, bazısında ise ayrıntılı olarak okunması istenilen sureler ve zaman belirtilmiştir. Mesela Kite Kazası (...) Karyesi'nde bir bağ vakfeden Mevlânâ Ahmet b. Paşa Çelebi, vakfının gelirinden Ulu Camii'de sabah namazından sonra Yasin ve Nasr, ikinci namazından sonra ise Nebe ve Nasr Sureleri'nin okunmasını istemiştir¹⁵. Mevlânâ Muhyiddin Mehmet b. Mevlânâ Arap (Molla Arap), Molla Arap Camii'nde müezzin olacak kişinin her gün sabah namazından sonra Yasin ve her namazdan sonra Ayete'l-Kürsi'yi okumasını ve günde 2 dirhem verilmesini¹⁶, Mevlânâ Mustafa Çelebi, ruhuna günde 10 adet İhlas Suresi'nin okunmasını istemiştir¹⁷. Hatim yapılmasını isteyen vâkıflar da hatimlerin ruhlarına bağışlanmasını istedikleri kişileri vakfiyelerinde belirtmişlerdir. Hoca Abdullah b. Mustafa 10 hatim yapılmasını, bunların ikisinin Hz. Muhammed'in, birinin babasının, birinin annesinin, ikisinin kardeşleri Muhammed ve Ayşe'nin, birinin eşinin, üçünün de oğulları Kasım, Mustafa ve Yusuf'un ruhlarına bağışlanmasını istemiştir¹⁸. Kur'an-ı Kerimler'in genellikle camii'de okunması istenmesine rağmen¹⁹, evinde okunmasını isteyenler de vardır²⁰. Küçük vakıflar dahi olsa, vâkıfların isteklerini ayrıntılı olarak belirtmeleri, vakıflarına verdikleri önemi ve dinî hassasiyetlerini göstermektedir.

¹³ B.Ş.S. A 38-50b; A 52-76b.

¹⁴ B.Ş.S. A 40-20a; 59-79a.

¹⁵ B.Ş.S. A 43-62a.

¹⁶ B.Ş.S. A 43-87b.

¹⁷ B.Ş.S. A 35-419b.

¹⁸ B.Ş.S. A 23-43b.

¹⁹ Vâkıflar genellikle kendi mahallelerindeki camiileri tercih etmişlerdir. Ancak Ayşe Hatun bt. Muhyiddin Efendi öğle ve ikinci namazlarından sonra Ayasofya Camii'nde aşr okunmasını istemiştir. Bkz. B.Ş.S. A 53-243a.

²⁰ B.Ş.S. A 21-2a.

Okunan hatimlerin, surelerin dualanması duâ-gûyânca yapılmaktadır. Vâkıflar duâ-gûyân için de ücret tayin etmişlerdir²¹. Duâ-gûyân sadece hatimlerin dualanması için değil, dinin ve devletin devamı ve selameti için de dua etmektedir²². Muslihiddin Çelebi b. Hoca Nasuh isimli bir kişi vakfından Ulu Camii'de meddah olacak kişiye ayda 25 dirhem verilmesini istemiştir²³.

Vâkıfların taşıdıkları unvanlardan biri de "el-Hac" dır. Vâkıfların % 19'u "Hacı" olarak anılmaktadır. Bu oran, 16. yy.daki ulaşım şartlarının yetersizliğine rağmen, Müslümanların hac vazifesini ifa etmekteki gayretlerini ve hac ibadetine verdikleri önemi göstermektedir. Diğer taraftan maddî durumlarının yetersizliği veya sağlık problemleri nedeniyle bir çok kişi de bu görevi yerine getirememektedir. Hac vazifesini yerine getiremeyen bu kişilerden bazıları, vakıflarını kendileri adına hac yapacak olanlara şart kılmışlardır²⁴.

Vakfiyelerdeki ifadeler vâkıfların niyetlerini ve duygularını yansıtır mahiyettedir. Vakfiyenin başında genellikle "mal ve evladın fayda vermeyeceği günün elim azabından sakınmak için, Allah rızası için" gibi ifadeler kullanılmıştır. Dinî hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar, bir taraftan vâkıfların bu duygularını tatmin etmelerini sağlarken diğer taraftan toplumsal ihtiyaçları karşılamaktadır. Mescidlerin aydınlatılması, temizlenmesi her gün camiiye giden Müslümanlar'ın ibadetlerini rahat yapabilmelerini sağlamaktadır. Toplumsal ve dinî içerikli kurumlardan tekke ve zaviyelerin ihtiyaçları da mensuplarınca karşılanmıştır.

II. SOSYAL HİZMETLER

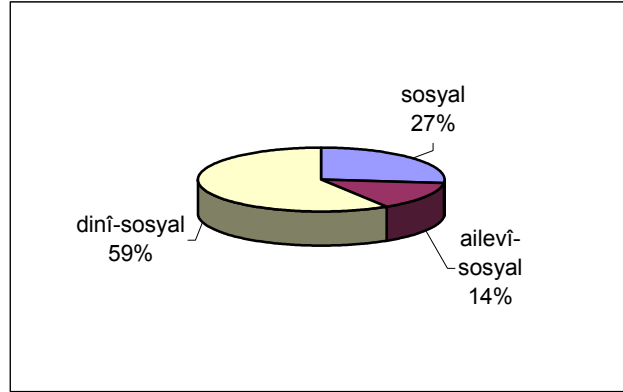
Her ne kadar dinî içerikli vakıfların sosyal yönlerinin olduğu ifade edilse de, incelenen vakıflar arasında doğrudan sosyal hizmet amacı taşıyan vakıflar da bulunmaktadır. Fakirlerin gıda, barınak, giyecek ihtiyacının karşılanması, yol, çeşme veya mahalledeki hayrâtın onarımı, kabristan bakımı için kurulan vakıflar, sosyal hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar içerisinde değerlendirilmiştir. Dinî hizmet amacı taşıyan vakıflarda olduğu gibi sosyal hizmet sağlayan vakıflar da, birden fazla amaca yönelik olabilmektedirler. Aşağıdaki grafikte bu hizmet alanlarının oranları görülmektedir.

²¹ B.Ş.S. A 23-43b. Duâ-gûların ve cüz-hânların vakıflardan bir bakıma sadaka olarak aldıkları ücretlere fodla denir. Bkz. Akgündüz, a.g.e., s. 275.

²² B.Ş.S. A 53-253a.

²³ B.Ş.S. A 40-58a.

²⁴ B.Ş.S. A 20-241a; A 53-83b.



Grafik 3.2: Sosyal hizmet amacıyla oluşturulan vakıflar

Grafikte % 59 oranında paya sahip olan dinî-sosyal amaçlı vakıfların, dinî vakıflar içerisindeki oranı % 12 idi. O halde vâkıfların, sosyal hizmetler konusunda fazla aktif olmadıkları söylenebilir. Bu alanda 59 vakıf faaliyet göstermiştir.

Sosyal amaçlı vakıflarda, yemeklerin genellikle kandiller, bayramlar veya aşure gibi, Müslümanlar için önemli olan günlerde dağıtılması istenmiştir. Bazı vakfiyelerde ise yemeklerin türleri ve miktarları da belirtilmiştir. Genellikle pilav, zerde, et yemekleri, bal ve ekmeğe tercih edilmiştir²⁵. Fakirlere yemek dağıtılması amacıyla oluşturulan sosyal yönlü vakıflar için Bahaeddin Yediyıldız, Türklerdeki şölen adetinin devamı niteliğinde olduğunu düşünmektedir²⁶. Bu tür vakıflar yoluyla yapılan yardımlar, kişisel yardımlarla ihtiyaç sahiplerinin rencide olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Bu kategorideki ilgi çekici örneklerden biri, vakfettiği evini hayatta iken kendisine, vefatından sonra ise ruhuna Kur'an okuyacak kişiye vakf eden (...) bt. Hacı Şirmerd'e aittir. Vâkıfe bahçesindeki elmaların satılmasını, gelirin bir kısmıyla mukataanın ödenmesini bir kısmının ise Kadir Geceleri'nde yemek pişirilerek fukaraya dağıtılmasını istemiştir²⁷. Vakfettiği 520 eşrefinin gelirinden kabrinin onarımına, temizliğine ve düzenine sarf edilmesini ayrıca kabrine nezaret edecek 2 kişiye birer dirhem verilmesini isteyen Hacı Muhyiddin b. Muhammed'in vakfı da yine sosyal hizmet amacı taşımaktadır²⁸.

Su yollarının ve çeşmelerin onarımına şart kılınan vakıflar, belediyeçilik teşkilâtının olmadığı zamanlarda bu görevi yerine getirmiştir.

²⁵ B.Ş.S. A 43-62b/ 37a; A 52-76b.

²⁶ Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf" , *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985, C.XII, s. 4550.

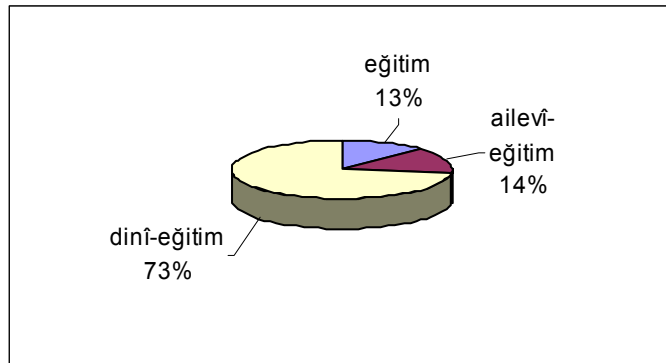
²⁷ B.Ş.S. A 43-55b.

²⁸ B.Ş.S. A 24-17a.

Vakfiyelerde barınak ve giyecek ihtiyacı olanların özellikle yetimlerden seçilmesi istenmiştir. Yetimlere yardım edilmesi ayet²⁹ ve hadislerde³⁰ tavsiye edilmekle birlikte, savaşlar ve salgın hastalıklardan dolayı toplumda yetimlerin sayısının artması ve vâkıfların da vefa borcu olarak yetimlere yardım etmek istemeleri de bu tür vakıfların oluşmasında etkili olmuştur. Vakfiyelerin bazısında özellikle belirtilen bir başka unsur ise yardımların Müslüman fukaraya yapılmasıdır. Bu şartı taşımayan vakıflardan ise, İslâm hukukuna göre, Gayr-i Müslimler de istifade edebilir³¹.

III. EĞİTİM HİZMETLERİ

Vâkıflar, eğitim kalitesini yükseltmek, evladının daha iyi koşullarda eğitim almasını sağlamak için de vakıflar yapmışlardır. Bu düşüncelerle mektep inşa ettirmişler, okul giderlerinin ve öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması, okulda çalışan personelin ücretlerinin ödenmesi için bazı akarlar vakfetmişlerdir. Bu vakıflar sadece ilmiyeye mensup vâkıflarca değil, diğer kategorilerdeki vâkıflar tarafından da oluşturulmuştur. Eğitim amaçlı vakıfların oranları grafikte belirtilmiştir.



Grafik 3.3: Eğitim hizmeti amacıyla oluşturulan vakıflar

Dinî-eğitim amaçlı vakıfların oranı, dinî vakıflarda da fazla olmasına rağmen bu kategoride % 73'e yükselmiştir. Bu durum, sosyal amaçlı vakıflar gibi eğitim hizmetleri için de, diğer kategorilere göre, az sayıda vakıf yapıldığını göstermektedir.

Büyük meblağlar vakfeden kişiler, bu paralarla mektep inşa edilmesini istemişler, öğretmen olacak kişileri tayin etmeseler dahi vasıflarını belirtmişlerdir. Hoca Sinan b. Abdullah muallim olacak kişinin âlim, iffetli, muttakî, işinin ehli

²⁹ Bakara, 220; Nisa, 5.

³⁰ Müslim, Zühd ve'r-Rekâik, Hadis no: 42.

³¹ Akgündüz, a.g.e., s. 173.

olmasını³², Hoca Pir Ahmet Çelebi b. Davut ise salih, mütedeyyin ve ahlâklı olmasını istemiştir³³. Vakfiyelerde, mektepte görev yapacak kişilerin ücretleri de belirtilmiştir. Muallim için ortalama günde 3, halife için ise 1 dirhem verilmesi istenmiştir³⁴. İncelenen belgelerde medrese vakfı olmamasına rağmen, bazı vakfiyeler mevcut medreselerin ihtiyaçları veya müderrisleri için de şartlar ihtiva etmektedir³⁵.

Mektep inşa edecek maddi güce sahip olmayan vâkıflar ise evlerinin okul olarak kullanılmasını isteyerek, eğitime destek vermişlerdir. Mesela Hacı Mehmet b. Timurtaş, evinin bir odasının mektep olarak kullanılmasını istemiş, diğer bölümlerini ise ailesine vakfetmiştir³⁶. Bu vakıfta dikkat çeken diğer bir husus ise evinin ailevî olarak vakfettiği bölümlerinin bir kısmını eşi Hacı Ayşe'ye, bir kısmını ise diğer eşi Mükrimе Hatun'a şart kıldığını belirtmesidir. Vâkıflar içerisinde eşlerine vakıf yapan bir çok kişi olmasına rağmen, iki eşine vakfeden sadece bir kişiye rastlanmıştır. Bu durum da Osmanlı toplumunda iki eşliliğin yaygın bir durum olmadığını göstermektedir³⁷. (...) b. Mehmet, Kademeri Mahallesi'ndeki evini çocuklarına vakfetmiş, nesilleri kesildiğinde ise ilimle iştigal edenlerin istifadesini istemiştir³⁸. Bu gruba giren vakıflardan biri de Mevlânâ Ömer Halife b. Nasuh'un vakfidir ki, kitaplarını önce nefesine daha sonra ihtiyacı olan öğrencilere vakfetmiştir³⁹.

Vakfiyelerde mekteplerin odun ve hasır ihtiyaçlarının giderilmesi, onarımının yapılması, temizlenmesi, kapısının açılıp-kapatılması için de şartlar bulunmaktadır. İlmî yeterlik ve ihtisas gerektirmeyen bu görevlerin yerine getirilmesi için de görevliler tayin edilmiştir.

Mektep ve medreselerde eğitim gören öğrencilere, vâkıflarca burs verilmektedir. Abdulkadir Efendi müderris için günde 30, öğrenciler için ise 1,5 dirhem⁴⁰, Ayşe Hatun bt. Muhyiddin Efendi ise muallim olacak kişiye günde 4, öğrencilere ise 2 dirhem verilmesini istemiştir⁴¹. Müderrislerin ücretlerinin, muallimlerin ve diğer personelin ücretlerinden yüksek olmasının nedeni, ilmî seviyelerinden kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin aldıkları bursların onların eğitim-öğretim giderlerini karşılayabileceği rahatlıkla söylenebilir. Bu burslara ek olarak

³² B.Ş.S. A 36-38a.

³³ B.Ş.S. A 43-40a.

³⁴ B.Ş.S. A 23-61b; A 53-221b; A 30-419a; A 36-38a.

³⁵ B.Ş.S. A 43-62b; A 53-253a; A 40-20a.

³⁶ B.Ş.S. A 32-41b.

³⁷ Bkz. Maydaer, a.g.t., s. 23.

³⁸ B.Ş.S. A 53-229a.

³⁹ B.Ş.S. A 60-144a.

⁴⁰ B.Ş.S. A 43-62b.

⁴¹ B.Ş.S. A 53-253a.

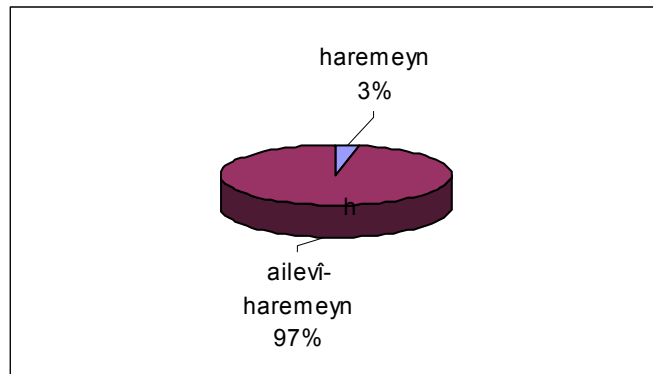
öğrenciler, yemeklerini imaretlerden ücretsiz yemekte, medrese hücrelerinde ücretsiz barınmakta ve kıyafetleri de vakıflar yoluyla temin edilmektedir⁴².

Hocalara ve öğrencilere yapılan yardımlar bunlarla sınırlı değildir. Vâkıflar Kur'an okumaları karşılığında da hoca ve öğrencilere ek ücret tayin etmişlerdir⁴³. Müderrisler için gayr-i menkul vakfedenler de olmuştur. Mevlânâ Abdi Çelebi b. Sinan, Sofular Mahallesi'nde vakfettiği evini önce nefesine, vefatından sonra sınır komşusu olduğu, aynı zamanda vakfiyede II. Selim'in hocası olduğu belirtilen, Mevlânâ Şemseddin Efendi'ye ve nesline vakfetmiştir⁴⁴.

Toplumun eğitime gösterdiği ilgi ve verdiği destek, gerek öğrencilerin gerekse hocaların maddî sıkıntılarla zihinlerini meşgul etmeksizin, ilmî çalışmalarını yapmalarını ve verimin artmasını sağlamıştır. Ayrıca bu durum eğitim sektörünün bağımsızlığını göstermesi açısından da önemi haizdir.

IV. HAREMEYN VAKIFLARI

Haremeyn, Mekke ve Medine şehirlerine verilen isimdir. Haremeyn Vakıfları ise bu iki kutsal şehre yapılan vakıflar için kullanılan bir tabirdir. Müslümanların manevî dünyasında ayrı yeri olan Haremeyn hizmetleri devlet düzeyinde kalmamış, toplum da üzerine düşen görevi yerine getirmek için çaba sarf etmiştir. Müslümanlar'ın, Peygamber'e ve yaşadığı yere gösterdikleri saygının nişanesi olan bu vakıflar, devlet tarafından desteklenmiştir. Surre alayları bunun en güzel örneğidir. Bu konu ayrıca incelenecek kadar geniş ve önemlidir. Konunun bizi ilgilendiren yönü ise, 16. yy.da Bursa'da oluşturulan Haremeyn vakıflarıdır. Grafikte görüldüğü gibi vakıflar tek amaca yönelik olmasa da, vakfiyelerin % 19'u Haremeyn hizmetleri için şartlar ihtiva etmektedir.



Grafik 3.4: Haremeyn vakıfları

⁴² B.Ş.S. A 53-221b; A 43-40a.

⁴³ B.Ş.S. A 43-40a/ 62b; A 59-79a.

⁴⁴ B.Ş.S. A 43-89b.

Haremeyn vakıflarının tamamı gayr-i menkullerden oluşmaktadır. Vâkıflar mülklerinden hayatta oldukları sürece kendilerinin ve evladının istifade etmesini, nesilleri kesilince de gelirinin Haremeyn'e ait olmasını istemişlerdir. Ailevî vakıflarda sıkça kullanılan "neslin inkırazi" ifadesi, günümüzde uzun bir süreyi ifade etse de ve bu durumda vakfın başka bir yöne hizmet etmesi ihtimali olmasa da, vakıfların oluşturulduğu asırlar göz önüne alındığında durum farklı olacaktır. Bir aileden bir veya daha fazla ferdin savaflara katıldığı, salgın hastalıklar veya başka öldürücü sebeplerin olduğu düşünülürse, bir ailenin yüzyıllar boyu neslinin devam etmesi pek mümkün görünmemektedir⁴⁵. Vâkıfların % 97'sinin ailevî-Haremeyn amaçlı vakıf kurmaları da bu bağlamda değerlendirilebilir. Aşağıda görüleceği üzere bu oran ailevî-dinî vakıflarla doğru orantılıdır. Nitekim Haremeyn vakıfları da dinî vakıflardır. Ancak konu Osmanlı Tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olduğu için ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Sadece Haremeyn için ise 3 kadın ve 1 erkek tarafından 4 ev vakfedilmiştir.

Haremeyn vakıflarının gelirleri, surre alayları ile hizmet sahalarına ulaştırılıyordu. Osmanlı Devleti'nde Haremeyn vakıflarının en üst idarecisi 1586'ya kadar Kapı Ağaları idi. Bu tarihten itibaren ise Darü's-saade Ağaları olmuştur. Haremeyn'e ulaşan vakıflar ise şeyhülislâm ve Mekke ve Medine'deki idarecilerin kontrolündeydi⁴⁶.

Vakfiyelerde Haremeyn vakıfları için genellikle Medine-i Münevvere, Medine-i Şerif, Medine-i Mutahhara, Ravza-i Nebi ve Mekke-i Şerif ifadeleri kullanılmıştır. Ancak vâkıflardan sadece Devlet Melek bt. Zeynüddin isimli bir kadın Mekke'ye vakıf yapmıştır⁴⁷. Diğer vakıflar Medine şehri için yapılmıştır. Vakıfların Medine üzerinde yoğunlaşmasının nedeni, Mekke halkının ticaretle, Medine'nin ise sınırlı alanlarda ziraatla geçimlerini sağlaması olarak düşünülebilir. Nitekim Medine'ye Mekke'den daha fazla vakıf yapılması, sadece incelenen dönem için söz konusu değildir⁴⁸.

Özellikle ev vakfı yapan vâkıflardan bir kısmı vakıflarını, Medine-i Münevvere fukarasına vakfetmişlerdir. Ayrıca vakfiyelerinde, burada oturmalarını ve onarımlarını yaptırılmalarını istemişlerdir. O halde devlet, sadece Haremeyn'e hizmet götürmekle kalmamış, kutsal topraklar dışında, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde

⁴⁵ Güler, Mustafa, Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları: XVI-XVII. yy.lar, Tatav (Tarih ve Tabiat Vakfı) Yayınları, İstanbul 2002, s. 149.

⁴⁶ Atalar, Münir, Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları, D.İ.B. (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yayınları, Ankara 1999, s. 237.; Güler, a.g.e., s. 101.

⁴⁷ B.Ş.S. A 20-372a.

⁴⁸ Güler, a.g.e., s. 111-115.; Tuncer, Yakup, Mahkeme Sicillerine Göre XV. yy. Bursa Vakıfları, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1992, s. 83.

yaşayan Mekke ve Medineliler'e de yardımda bulunmuştur⁴⁹. Vâkıflar bu şekilde Hz. Peygamber'in hatırasına da sahip çıkmak istemişlerdir.

V. AİLEVÎ VAKIFLAR

Vâkıfın mülkünü kendine, ailesine veya nesline vakfetmesi yoluyla gerçekleştirilen vakıflar, ailevî vakıfları oluşturur. Hakkında farklı görüşler belirtilen zürri vakıfların incelenen dönemde de yaygın olduğu görülmektedir. Vakfiyelerde nefis, evladü evlad, batnen bade batnin, neslen bade neslin ehli vakıflar için kullanılan ifadelerdir⁵⁰.

Ailevî vakıflarda hayır niyetinin sembolik olduğu, bu tür vakıfların esas amacının -özellikle üst düzey devlet yöneticileri için- kişinin malını müsadereye kurtarmak⁵¹, mülkün vârisler arasında parçalanmasını önlemek ve bütünlüğünü muhafaza etmek⁵², vakfiyeye koyacağı şartlarla kız veya erkek çocuğunu mirastan mahrum bırakmak⁵³ olduğuna dair görüşler mevcuttur. Colin Imber, zürri vakıflar konusundaki görüşlerini şu ifadelerle belirtmiştir:

"...Vakfın bir türü İslâm'a yada Müslüman topluma fayda sağlamıyordu. Bu aile vakfıdır. Tipik bir aile vakfında kurucu gelirin önce kendisine ve daha sonra ebediyen soyundan gelenlere gitmesini şart koşar. Bu kuruluşlar bir vakfın sadaka şeklindeki temel tanımıyla çelişir, çünkü zengin torunlar da fakir olanları kadar bu kuruluşların gelirlerinden yararlanmaya yetkilidirler... Bir aile vakfı kurmanın geleneksel amacının yoksullarla ilgisi yoktur, aksine amaç miras kurallarını aşmaktır... Şer'i mirasçı olarak erkeklerin yarısı kadar pay alacak olan kadınların, vakif kurucusu başka türlü şart koşmadığı sürece, mirastan eşit olarak yararlanmasını sağlayabilecek bir miras hukuku hilesiydi."⁵⁴

Zürri vakıflar için genel kanaat olumsuz olmasına rağmen, İslâm alimleri caiz olduğuna dair fetva vermişler ve toplumda da yaygın kabul görmüştür. Kişilerin ailevî vakıf yapma konusundaki niyetleri bilinmemekle birlikte, vakfiyelerdeki ifadeler incelenerek bazı tespitler yapılmıştır. Aşağıdaki grafik bu yöne yapılan vakıfların oranlarını göstermektedir.

⁴⁹ B.Ş.S. A 19-131b; A 34-26a; A 60-26a; A 59-72b.

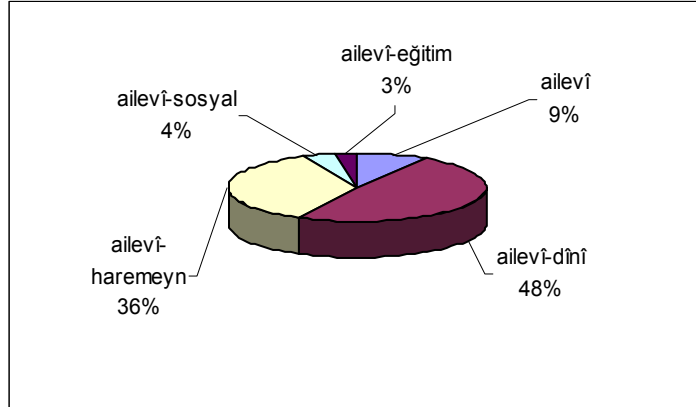
⁵⁰ Bu tabirlerin ifade ettiği manalar için bkz. Berki, a.g.e., s. 94; Akgündüz, a.g.e., s. 204.

⁵¹ Bu konudaki görüşler için bkz. Öztürk, Nazif, Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, V.G.M Yayınları, Ankara 1983, s. 84.; Pamuk, "100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi: 1500-1914", K Kitaplığı, "5. Basım", İstanbul 1999, s. 109.

⁵² Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 212; Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, s. 126.

⁵³ Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", V.D., sy. 2, Ankara 1942, s. 5; Yüksel, Hasan, "Vakıflar ve Kadın", Osmanlı, Ankara 1999, C.V, s. 50.

⁵⁴ Imber, Colin, Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslâmî Hukuk, çev. Murteza Bedir, T.V.Y. Yayınları, İstanbul 2004, s. 151.



Grafik 3.5: Ailevî vakıflar

Grafiğe göre vakıfların % 9'u tek amaca yönelik olarak oluşturulmuştur. % 81'inin ise ikinci hizmet alanları belirtilmiştir. Farklı amaçlarla vakıf yapanların olması mümkündür. Ancak hayır niyetinin sembolik olduğunu söylemek -para vakıflarında olduğu gibi- bir çok hayır kurumunun varlığını devam ettirmesine mani olur ve kişilerin hayır yapma isteklerine ket vurur.

Ailevî vakıfların % 3'ünde sadece kız çocukların, % 1'inde ise erkek çocukların istifade etmelerine dair şartlar bulunmaktadır. Diğerlerinde ise herhangi bir ayırım söz konusu değildir. O halde bu tür vakıfların, kız veya erkek evladı mirastan mahrum bırakmak için oluşturulduğuna dair genel bir yargıya ulaşılamaz.

Kadın vâkıfların ailevî-haremeyn ve ailevî-dinî vakıflarda sayılarının fazla olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların manevî duygularını tatmin konusunda vakıf kurumunun etkisini göstermektedir. Diğer taraftan vakıflarını genellikle nefislerine şart kılmaları, bir bakıma hayat sigortası olarak da düşünülebilir. Eşleri vefat eden, evladı savaşa giden, bakacak kimsesi olmayan veya kimseye muhtaç olmak istemeyen kadınlar, vakıf kurumunun dokunulmazlığından istifade etmek niyetiyle, mal varlıklarını nefislerine vakf etmişlerdir.

Vâkıfların % 12'si vakıflarından azatlılarının da istifade etmelerini istemiştir. Evlerinde barındırdıkları, meslek sahibi yaptıkları azatlılarına vakıflar yaparak iktisadî yönden de destek olmuşlardır. Vâkıflardan biri ise vakfettiği mezranın gelirinden annesinin ve eşinin cariyelerine günde birer dirhem verilmesini istemiştir⁵⁵. Şüphesiz bu durum köle ve cariyelerin ihtidasına da etki etmiştir⁵⁶.

⁵⁵ B.Ş.S. A 35-240a.

⁵⁶ Çetin, a.g.e., s. 100.

Ailevî vakıflar içerisinde dikkatimizi çeken birkaç vakfa değinmek istiyoruz. Bunlardan biri vakfettiği 2 evden birini evlenmediği sürece eşine vakfeden Mevlânâ Hüseyin Çelebi b. Mevlânâ Hayrettin'dir⁵⁷. Vâkîf kendisinin vefat etmesi halinde eşinin zor duruma düşmesini önlemek ve tekrar evlenmesine de engel olmak düşüncesiyle bu vakfı yapmış olabilir.

Hacı (...) b. Ali vakfını uhrevî kardeşine⁵⁸, Hayrettin b. Mahmut ise ahiret oğluna⁵⁹ şart kılmıştır. O devirde tebennî⁶⁰ olabiliyordu fakat bugünkü haklar mevcut değildi. Evlat edinilen çocuklar ailenin vârisi olamıyorlardı⁶¹. Vâkîflar bu durumu dikkate alarak, vefatlarından sonra kardeşinin ve oğlunun mağdur olmaması için vakıflarından istifade etmelerini istemişlerdir.

Vâkîfların ruhlarına Kur'an okunması için yapılan vakıfların da bir bakıma ehli vakıflar olduğu belirtilmişti. Vâkîflardan bir kısmı ise namaz ve oruç iskâtı, hac vazifesinin ifası, vefat ettiğinde techiz ve tekfini için vakıflar oluşturmuşlardır. Bu vakıfların dinî yönleri olmasına rağmen, vâkîfin menfaati söz konusu olduğundan ailevî yönleri de bulunmaktadır⁶².

Vâkîflar gerek doğrudan gerekse vakıf personeli olarak aile bireylerine vakıflarından istifade imkanı tanımışlardır. Bu konuda yapılan bütün eleştirilere rağmen, ailevî vakıflar da diğer hizmet sahaları gibi vakfın fonksiyonunu icra etmesini sağlamıştır. Kişinin yakınlarına yardım etme isteği fitratı gereği yadsınamaz. Vakfiyelerdeki şartlar belki ihtiyacı olmayanları da kapsamaktadır ancak, istisnaların bu yaygın hayır kurumunun işlevini yapamaz hale getirmesine izin verilmemelidir.

VI. PERSONEL HARCAMALARI

Vakfın sürekliliği için genellikle vâkîf, bazen de hakim tarafından görevlendirilen personelin başında mütevellî yer alır. Büyük vakıflarda personel sayısı artar fakat ne kadar küçük olursa olsun mütevellî olmayan vakıf yoktur. Vâkîfin şartlarını yerine getirmekle, personel maaşlarını ödemekle, vakfın işletilmesiyle, onarımının yapılmasıyla, vakfın menfaatini gözetmekle sorumlu olan mütevellî, hizmeti karşılığında vakıftan ücret almaktadır. Gerek mütevellînin

⁵⁷ B.Ş.S. A 53-146b.

⁵⁸ B.Ş.S. A 34-152b.

⁵⁹ B.Ş.S. A 30-244a.

⁶⁰ Evlat edinme demektir.

⁶¹ Çetin, a.g.e., s. 89.

⁶² B.Ş.S. A 20-241a; A 53-83b.

gerekse diğ er personel in ücretleri vâkıfın şartına bağı ldır ve vakfın büyüklü ğüne göre de ğişir. İncelenen vakfiyelerde mütevell i için en fazla günde 15 dirhem⁶³ en az ise yılda 20 dirhem⁶⁴ tayin edilmiştir. Ancak burada enflasyon sorunu ortaya çı kmaktadır. Bu ücretler artan enflasyona ra ğmen sabit mi kalmaktadır? Vakfiyede şart bulunmamasına ra ğmen ücretlerde de ğişiklik yapılabilir mi? Bu tür problemlerin hizmetleri aksatmasına izin verilmemiş ve zamanla ücretlerin görevli ihtiyaç larını karşı layamaması durumunda, padişah beratıyla veya hakim kararıyla ücretler yeterli miktarda artırılmış tır⁶⁵.

Araştırmaya konu olan vakfiyelerde, genellikle vâkıflarca belirlenen vakıf görevlilerinin % 19'u vâkıfın aile efradındandır. Bu kişiler arasında vâkıfın hayatta oldu ğu sürece kendisi, eşi, evladı ve azatlıları yer almaktadır. Vakıf kurucularının, yönetici konumuna aile üyelerini getirmelerinde, onlara olan güvenlerinin etkisi vardır. Ayrıca vâkıf, ailesi veya azatlıları için gelir temin etmek, bir bakıma ailevî vakıf oluşturmak da istemiş olabilir. Bu vakıflardan biri Ali Çelebi b. Yusuf'a aittir. Vâkıf tevliyet, nezaret ve kitabet görevlerine azatlılarından en layık olanın getirilmesini istemiřtir⁶⁶. Özellikle azatlıların iktisadî yönden desteklenmesi ve toplum nazarında itibarlı bir konuma getirilmek istenmesi, bu tür vakıfların amaçlarındandır. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus, bu görevlerin % 24'ünün kadınlara ait olmasıdır. Gerek kendi vakıflarının tevliyetini üstlenen, gerekse eşleri tarafından görevlendirilen kadınlar, vakıf kurumunun her aşamasında yer almaktadırlar.

Büyük vakıfların kayıtlarının tutulması ve yazışmalarının yapılmasında kâtip, vakıf gelirlerinin toplanmasında ise câbi görev yapmaktadır⁶⁷. Ayrıca nâzır, kayyım, ferrâş da vakıf hizmetlileri arasında yer almaktadır. Bunların ücretleri ise neredeyse mütevellinin ücretinin yarısı kadardır. Ayda 5 ile 50 dirhem arasında de ğişmektedir. İstisna olarak Abdulkadir Efendi vakfiyesinde nâzıra günde 7, kâtibe ise 5 dirhem tayin etmiştir⁶⁸. Ancak görevlilerin ücretleri bunlarla sınırlı de ğildir. Vâkıflar bazen cüzhânları da vakıf görevlilerinden tayin etmişlerdir. E ğer bu kişiler imam veya müezzin ise bu oran daha da artmaktadır. Vakıfların % 4,2'sinde vakfa hizmet edecek kişiler, din görevlilerinden seçilmiştir. Dolayısıyla vâkıfın ruhuna okudukları

⁶³ B.Ş.S. A 43-62b.

⁶⁴ B.Ş.S. A 20-249b; A 25-194b.

⁶⁵ Berki, a.g.e., s. 257; Akgündüz, a.g.e., s. 270.

⁶⁶ B.Ş.S. A 33-41a.

⁶⁷ Yediyıldız, Vakıf İstılahları Lügatçesi, s. 56-57.

⁶⁸ B.Ş.S. A 43-62b.

Kur'an için de ayrıca ücret almaktadırlar⁶⁹. Vâkıfların bazen nezâret görevine mahalle halkını tayin ettiğini görmekteyiz. Hasbî nâzır olan mahalle sakinleri de vakfın işlerini kontrol edip, kendilerinin de istifade ettikleri hayır kurumlarının yaşatılmasında etken olmuşlardır.

Mütevellinin sorumluluğunda olan vakfın onarımı için de vâkıflar, vakfın gelirinden bir kısmının ihtiyat akçesi olarak ayrılmasını istemişlerdir. Vakfın devamı için gerekli olan bu şart, vâkıfların önem verdiği hususlardandır. Gerekirse personel maaşlarından kesinti yapılarak ve giderler asgari düzeye indirilerek, onarıma öncelik verilmesi istenmiştir⁷⁰. Vâkıflar gayr-i menkul vakıflarının yanı sıra bir miktar para⁷¹ veya başka bir gayr-i menkul⁷² vakfetmek suretiyle onarım işlerinin yapılmasını istemişlerdir. İstifade edenlerin onarımını yaptırmasını isteyen vâkıflar da bulunmaktadır⁷³.

Malını Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla vakfeden kişi, vakfı yapmakla bu niyeti tam anlamıyla gerçekleştirmiş olmaz. Nitekim incelenen vakfiyelerde, vâkıfların bu durumun bilincinde oldukları anlaşılmaktadır. Vakıflarından istifade edecek kişilerin belirlenmesi, vakıf yöneticilerinin tayini, vakfın onarım giderlerinin düşünülmesi Osmanlı toplumunun vakıf konusundaki bilincini, hassasiyetini, samimiyetini yansıtmaktadır.

⁶⁹ B.Ş.S. A 40-80a; A 20-116b.

⁷⁰ B.Ş.S. A 36-38a. Rakabe için bkz. Hızlı, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe", U.Ü.İ.F.D., C.VI, sy. 6, Yıl 6, Bursa 1994.

⁷¹ B.Ş.S. A 20-103b; A 36-186b.

⁷² B.Ş.S. A 21-170b; A 59-13b; A 24-386a; A 60-146b.

⁷³ B.Ş.S. A 53-164a; A 33-332a.

SONUÇ

Günümüzde 3. sektör olarak nitelendirilen vakıflar konusunda gerek tarihî gerekse hukukî araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaktadır. Her bölgede farklı anlayışlar çerçevesinde topluma hizmet veren vakıfların, 16. yy.da Bursa'da icra ettiği fonksiyon ve toplumun vakıf kurumuna yaklaşımı, mahkeme sicillerindeki vakfiye kayıtları incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sınırlı bir dönemi kapsamakla birlikte, bundan sonraki çalışmalarla, Bursa halkının vakıf anlayışının ortaya çıkarılması ümit edilmektedir.

49 yıl içerisinde 567 vakfiyenin düzenlenmiş olması, halkın vakıflara olan ilgisini ve vakfa verdiği önemi göstermektedir. Vakfiyelerin bir çoğunda birden fazla ünitenin bulunması ve her ünitenin farklı alanlara hizmet etmesi, vakıf yapmanın adeta hayırda yarış haline geldiğini düşündürmektedir. İncelenen vakfiyelerde toplumun her grubundan insanların bulunması, vakfın belirli grupların hegemonyası altında veya sadece maddî gelirleri iyi olanların yapacağı bir fiil olmadığını, insanlara faydası olacağı düşünülen menkul-gayr-i menkul her türlü mülkün vakfedebileceğini göstermektedir. Özellikle azatlıların vakıflara ilgisi dikkat çekicidir. Yeni dinlerine intibak etmek için isimlerini dahi değiştiren bu kişiler, vakıf kurumuna iştirakleriyle toplum içerisindeki konumlarını da yükseltmektedirler. Azatlıların incelenen kategorilerin neredeyse tamamında yer almaları, Osmanlı toplumunda katı bir kast sisteminin olmadığını da göstermektedir.

Vakıf kurucularının faaliyet alanları, dolayısıyla vakfedilen mülklerin çeşitliliği, vâkıflar arasında farklı şehirlere ve ülkelere mensup tüccarın bulunması Bursa'daki ticarî faaliyetlerin yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bazı vakfiyelerde birden fazla kişi vâkıf konumundadır. Vakıf oluşturacak maddî imkana sahip olmayanlar bu histen mahrum kalmamak için, müşterek olarak vakıf yapma yolunu tercih etmişlerdir.

Çalışmanın Osmanlı Devleti'nin klasik çağı olarak nitelendirilen 16. yy.ı kapsamaması konuyu ayrıca önemli kılmaktadır. Devletin her yönden refaha ulaştığı bu dönemde, toplumun rehavete kapılmadığı görülmektedir. Bu durum vakfın

toplumda tufeylî bir sınıf oluşturduğu, toplumu tembelliğe sevk ettiği iddialarına cevap niteliğindedir. Nitekim vakfiyeler bize gösteriyor ki, vakıflardan istifade edenler de yine vakıf oluşturmaktadırlar. Kendilerine toplum tarafından sunulan imkanları, güçleri nispetinde onlar da ihtiyacı olanlara sunmakta, böylece müessesenin devamını sağlamaktadırlar. Bu durum, gelir-servet dağılımını düzenlediği gibi istihdamı artırıcı bir etki de yapmaktadır.

Yapılan vakıflardan Bursa halkının maddî refahı konusunda da fikir edinilebilir. Daha çok ev vakfına rağbet edilmesi -istatistiklere göre- halkın % 50'den fazlasının kendi evleri olduğunu ve mülk edinme konusunda sıkıntı yaşamadıklarını göstermektedir. Oluşturulan vakıfların % 47'sinin kadınlara ait olması ise Osmanlı toplumunda kadının konumunu yansıtır mahiyettedir. Mülk sahibi olan ve mülklerini tasarruf hakkına da sahip olan kadınlar arasında çalışanların da olduğu görülmektedir.

Tartışmalı konulardan olan para vakıfları, incelenen dönemde yaygındır. Ulemâ arasındaki tartışmaların yoğun olduğu bu dönemde dahi halk bu durumdan etkilenmemiş ve maddî güçleri nispetinde para vakfetmişlerdir. Ayrıca vakfedilen para birimlerinin çeşitliliği Bursa'nın ticarî hayatının canlılığını yansıttığı gibi halkın da yabancı ülkelerin para birimlerini benimsediğini gösterir.

Genellikle vâkıfın ruhuna Kur'an okunması olmak üzere dinî yöne yapılan vakıflar çoğunluktadır. Bu durum toplumun vakfa bakış açısını ortaya koymaktadır. Hizmet alanlarının daha çok dinî olması, Bursa halkının mütedeyyin olduğunu da düşündürmektedir. Özellikle yemek dağıtımının bayramlarda ve kandillerde yapılması bu düşünceyi desteklemektedir.

İncelenen belgeler bize gösteriyor ki, vakıf her hangi bir zorlama veya mecburiyetle oluşturulan yada menfaat beklenen bir kurum değildir. Kişinin "öteki"ne karşı duyduğu merhamet ve yardımlaşma hissi, hizmet etme duygusu onu bu fiili yapmaya yöneltmiş ve böylece bir "Vakıf Medeniyeti" ortaya çıkmıştır. Bu dönemde vakıflar sayesinde bir kişi vakıf bir evde doğar, yiyeceğini vakıf mallardan temin eder, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir okulda hocalık yapar, vakıflardan ücretini alabilirdi. Bu suretle toplumun bütün gerekleri ve ihtiyaçları vakfın imkanları ile temin edilebilirdi. Özetle vakıf, neredeyse hayatın kendisi idi.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI: Bursa Şer'iyeye Sicilleri

A 19	A 41
A 20	A 42
A 21	A 43
A 23	A 52
A 24	A 53
A 25	A 56
A 30	A 59
A 32	A 60
A 33	A 75
A 34	A 190
A 35	A 191
A 36	A 194
A 38	A 195
A 39	A 200
A 40	A 201

ESERLER

- AKALIN, Şebnem, "Kervansaray", T.D.V.İ.A., T.D.V. Yayınları, Ankara 2002, C.XXV, ss. 299-302.
- AKDAĞ, Mustafa, "Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi (1453-1559)", Cem Yayınevi, İstanbul 1974.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi", T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.
- ATALAR, Münir, "Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları", D.İ.B. Yayınları, Ankara 1999.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I", V.D., sy. 2, Ankara 1942, ss. 279-386.
- BARKAN, Ö. Lütfi, "Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I", Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.
- BARKAN, "Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I", T.T.K. Basımevi, Ankara 1988.
- BERKİ, A. Himmet, "Vakıflar", "2. baskı", Aydınlık Basımevi, İstanbul 1946.
- BEYDİLLİ, Kemal, "İmam", T.D.V.İ.A., T.D.V. Yayınları, İstanbul 2000, C.XXII, ss. 181-186.
- BİLMEN, Ö. Nasuhi, "Hukuk-ı İslâmiye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kamusu", C. IV-V, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1969.
- BUHARÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, "Sahih-i Buharî", Beyrut t.y.

- ÇETİN, Osman, "1660'da Bursa Camilerinde Görev Yapan İmamlar" U.Ü.İ.F.D., C.VI, sy. 6, Yıl 6, Bursa 1994, ss. 35-40.
- ÇETİN, Osman, Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), T.T.K Basımevi, Ankara 1994.
- ÇETİN, Osman, "Bursa (Fethi, Etnik Yapısı, Müslim-Gayr-i Müslim Münasebetlerine Kısa Bir Bakış)", Osmanlı, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.IV, ss. 270-276.
- ÇİZAKÇA, Murat, "Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları", İlmî Neşriyat, İstanbul 1993.
- ÇİZAKÇA, Murat, "Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823", Journal of the Economic and Social History of the Orient, C. XXXVIII, sy. 3, Leiden 1995, ss. 313-354.
- ÇİZAKÇA, Murat, "İslâm Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi", çev. Şehnaz Layikel, T.V.Y. Yayınları, İstanbul 1999.
- DÖNDÜREN, Hamdi, "Günümüzde Vakıf Meseleleri", Erkam Yayınları, İstanbul 1988.
- DURŞUN, Davut, "Yönetim-Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din", "2. basım", İşaret Yayınları, İstanbul 1992.
- ERGENÇ, Özer, "18. yy.da Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", Bellekten, C. LII, sy. 203, Ankara 1988, ss. 501-533.
- EVLİYA ÇELEBİ b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı 304 Yazmasının Transkripsiyonu, 2. kitap, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Y.K.Y., İstanbul 1999.
- FAROQHİ, Suraiya, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi (1550-1650), çev. Neyyir Kalaycıoğlu, "4. Basım", T.V.Y. Yayınları, İstanbul 2004.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Süleyman I", İ.A., "2. basım", M.E.B. Yayınları, İstanbul 1979, C. XI, ss. 99-155.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Kanunî Sultan Süleyman Devri Müesseseler ve Teşkilâtına Işık Tutan Bursa Şer'iyye Sicillerinden Örnekler", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, "2. baskı", T.T.K. Basımevi, Ankara 1988, ss. 91-112.
- GUDIASHVILI, David, "XV- XVII. Yüzyıllarda Türkiye'de İpekli Kumaş Dokumacılığı", Osmanlı, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.III, ss. 86-95.
- GÜÇER, Lütfi, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı", İ.Ü.İ.F.M., C.XXIII, sy. 1-2, İstanbul 1963, ss. 97-143.
- GÜLER, Mustafa, Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları: XVI-XVII. yy.lar, Tatav Yayınları, İstanbul 2002.
- HIZLI, Mefail, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe", U.Ü.İ.F.D., C.VI, sy. 6, Bursa 1994, ss. 53-70.
- HIZLI, Mefail, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- HIZLI, Mefail, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1999.

- İMBER, Colin, Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslâmî Hukuk, çev. Murteza Bedir, T.V.Y. Yayınları, İstanbul 2004.
- İHSANOĞLU, Ekmelüddin, "Osmanlı Eğitim Müesseseleri", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II, ed. Ekmelüddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1994, ss. 223-361.
- MÜSLİM, İmam Ebî Hüseyin b. el-Haccac Kuşeyrî Nisaburî, Sahih-i Müslim, Beyrut 1374/1955.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)", Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I, ed. Ekmelüddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1994, ss. 139-155
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Çelebi", T.D.V.İ.A., T.D.V. Yayınları, İstanbul 2000, C.VIII, ss. 259.
- KANUNNÂME-İ ÂLİ OSMAN, Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası'nın ilavesi, İstanbul 1330/1911, ss. 1-32.
- KEPECİOĞLU, Kamil, Bursa Hanları, Bursa Halkevi Yayınları, Bursa 1935.
- KEPECİOĞLU, Kamil, Bursa Kütüğü, C.I-IV, BYEBEK, Genel no: 4519-4522.
- KEPECİOĞLU, Kamil, Tarihte Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İli Merkez), V.G.M. Yayınları, Ankara 1982.
- KESKİOĞLU, Osman, "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâlî Efendi'nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu", V.D., sy. 9, Ankara 1971, ss. 81-94.
- KOÇ, Ümit, "Klasik Dönem Anadolu Sanayi Üzerine Bir Değerlendirme (1500-1605)", Türkler, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.X, ss.771-780.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", V.D., sy. 2, Ankara 1942, ss. 1-35.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, "3. basım", Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- KUNT, Metin- Faroqhi, Suraiya- Yurdaydın, Hüseyin G.- Ödekan, Ayla, Türkiye Tarihi II: Osmanlı Devleti 1300-1600, Cem Yayınevi, "6. Basım", İstanbul 2000.
- MAYDAER, Saadet, Şer'iyye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın(1575-1600), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2002.
- OCAK, A. Yaşar, "Zaviyeler (Dinî, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)", V.D., sy. 12, Ankara 1978, ss. 247-268.
- OKUR, K. Hamdi, Çorumlu Bir Fakih Olarak Ebussuud Efendi ve Para Vakıflarına Yaklaşımı, "Osmanlı Döneminde Çorum" Sempozyumu, 1-3 Ekim 2004-Çorum, Yayınlanmamış tebliğ.
- ÖZCAN, Tahsin, "Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği", T.T.K. Basımevi, Ankara 2003.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", Türkler, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.X, ss. 802-823.
- ÖZTÜRK, Nazif, Mensei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, V.G.M. Yayınları, Ankara 1983.

- PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, "2. basım", Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- PAMUK, Şevket, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi: 1500-1914", "5. Basım", K Kitaplığı, İstanbul 1999.
- PAMUK, Şevket, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi", "3.baskı", T.V.Y. Yayınları, İstanbul 2003.
- PAY, Salih, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, Eğitim-san Yayınları, Bursa 1996.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Akçe", T.D.V.İ.A., T.D.V. Yayınları, İstanbul 1989, C.II, ss. 224-227.
- SAMİ, Şemseddin, Kamus-i Türkî, Akdem Matbaası, İstanbul 1317/1898.
- SHAW, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I, çev. Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul 1982.
- SÜREYYA, Mehmet, Sicill-i Osmanî, C.I, T.V.Y. Yayınları, İstanbul 1996.
- ŞEN, Murat, "Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik Sistemi", Türkler, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.III, ss. 514-527.
- ŞİMŞEK, Mehmet, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", A.Ü.İ.F.D., C.XXVII, Ankara 1985, ss. 207-220.
- TABAKOĞLU, Ahmet, "Osmanlı İctimaî Yapısının Anahatları", Osmanlı, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.IV, ss. 653-694.
- TAŞKÖPRÜLÜZÂDE, Ahmed İsmâüddin, Şakâiku'n-Numâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye, Beyrut 1975.
- TUNCER, Yakup, Mahkeme Sicillerine Göre XV. yy. Bursa Vakıfları, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1992.
- TUŞ, Muhiddin, "Osmanlı Şehirlerinin Ticarî Potansiyelleri", Osmanlı, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.III, ss. 481- 490.
- ULUÇAY, M. Çağatay, Padışahların Kadınları ve Kızları, "3. basım", T.T.K. Yayınları, Ankara 1992.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, "3. basım", T.T.K. Yayınları, Ankara 1988.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", V.D., sy.17, Ankara 1983, ss. 55-60.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", V.D., sy. 18, Ankara 1984, ss. 5-29.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf" , Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yayınları, İstanbul 1985, C.XII, ss. 4546-4573.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", Türkler, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.X, ss. 183-216.
- YEDİYILDIZ, M. Asım, Şer'iyye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat, Arasta Yayınları, Bursa 2003.
- YÜKSEL, Hasan, Vakıflar ve Kadın, Osmanlı, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C.X, ss. 49-55.

EKLER

المجرب الذي وقف في هذه مواقف جبهته والافهام والمقول وحارثت بعد مكنة افكاره الالهام الخوارق والصلوة على ما يكون السمع العام
 وضاقة رسله الرمال القامة سدا وبسما حمر وعلى الوراثة له اما بعد صفة لذي طرد في قنطريه وراي كدير ولا يظن كانه له قلد في الذي السمع
 وهو سديد اذ سطر الالام بعين الاعتبار ولقد شرتك قبح الخولي الالهام الرباني مولانا عبد القادر افندي ابن المرحوم مولانا علي الدين محمد
 المعاصر فاعلمنا عن كونه منقبا في الدير والحمد حين يرد سلك طريقه الاوقف وبعد تحقق ذلك وعرفي حين حضر مجلس لسره الالهام في الخوارق
 مولانا عبد الكريم بن نصر الدين في قومه بنت وكالته بالا فزار بالوقوف وبالرؤيه عنه للتعبير عن قبله المولى المستار له فتمت في مولانا
 محمد علي بن محمد ومحمد علي بن محمد فان الخوارق المذكورين قد وقفوا في سنة 2 حاله في هذا كانه انصرفا عنه واقعه صادرة عن طوبى صايم
 بالكانه لو ملكه الى حين صدور هذا الوقف منه وهو كونه في جميع عات الخدمه الواقعه في ورويه الخوارق ليق من شأن المرحوم السلطان مولانا في الخوارق
 كبريه ليدخل في وصي الخدمه في عينه على سطران ه وعكس حسن هادي عشر وعكس محمد علي بن عبد القادر وبالطريق العام من الخوارق في الخوارق
 لرضه في كل سنة الف وانه وربع راج وجميع عات الخدمه الواقعه في كل يوم من الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 اربع على وعكس مصطنع في عينه وعكس في بنت عكس وعكس في بنت عكس وعكس في بنت عكس وبالطريق العام من الخوارق في كل سنة عكس في كل
 سنة الف وانه وربع وربع وربع وربع ما والديك كبر الالهام والخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 من الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 سنة 2 وربع راج او جمع الديك كبر الالهام والخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 اذ يظن في كل سنة وبالطريق العام من الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 السلطان اورخان وعكس في كل سنة وبالطريق العام من الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 وجميع ما الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 عينه عكس وعكس وبالطريق العام من الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 اورخان بن الاوقاف في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 السنه المصطنع في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 واقعه الخدمه واقعه في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 اربعه وربع راج له الف وربع منه صدق الى وقف سكره في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 الفوق في العينه والديك كبر الالهام الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 من الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 اربعه من اوقاف في الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 اربعه صايم وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 وجميع الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 وجميع ساء الميزان المقدس بما على الارض التي هي من اوقاف في ايا صوفيه المشتمل على سردار ورماء وديكاه وعكس المستغنى عن الخوارق
 ثمره في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 المرحوم وقف المرحوم محمد بن محمد وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 الالهام عشر والديك كبر الالهام الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 الالهام منقطع ايضا في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 بالخدمه المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 الالهام والديك كبر الالهام الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 كل سنة ما وربع وجميع ساء الديكاه والاصطغر والخوارق المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 ووقف في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل
 من ابواب الخدمه المزمونه الخدمه الواقعه في الخوارق المزمونه الخدمه عكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل سنة عكس وعكس في كل

شرعیته حدیثی و تفسیری و تکالیفی و تهاون این تباری حاکم الوقت او نادر عزله اید له و هر عینی و نصیبی متولی مشا و رسمی و لما حی الله لو
 و فی حق نالی جگر و عله حضرتی اولی حاکم و اول متولین و راضی و شاکر او نسو که بود او قاف مزبور که مجموع شرایطها المذكور ایها
 حاجر التدرک کما سعی الی یورین تبدیله و تغییر و ن صافته آمیز ناخبر و دعوه المضطر من قوا بدله بود و اسمعه فانما اسمیه علی الذین یرونه
 ان الله یتبع عیلم و فنی که واقف او قاف مزبور و وجوه مسطوره اوزرته و فقر و عین ابیورین شرطی و معیار فقر تغییر ابریه
 فقر المظنون لم یکنز علی عبدا لی موتی اضرب ابیورین و او قاف مزبور، کان سلیم ابیورین اولی فقر قبضه البدر و کفرها، و آخره کفر
 مجلسی که شرطی صلوات الله علی من بعد صالحین و در حاضر او یورین متولی مزبور له حرافه ابیورین امام اعظم مذ سبغ روحه علیه کفر مکتبی فقر
 و فقر انوم و بیکل و فقر ابیورین تسلیم الی المتولی انظر لزوم یوقدر و هم و فقر ابیورین فله شرط ابیورین امام اعظم و امام فقیر
 فالتدرک حاکم و کلدر و بود او قاف مسطور، که بعضی فقر و کفر از در نه و افوا و لشکر بر حتمه و فقر اولی از در
 موقوفه اوزرته، اهدار اولی ابیورین و غرض اولی انبیا بر جریمه اخوابه و فقر انکه بعضی علی فائده جابز و کفر
 دیو او قاف مسطور، که و فقیرتین در وجوه ابیورین کیم و ملکیت بقا انما قصد اندر که، متولی مزبور و فنی امام ابو یوسف مذ سبغ
 جرد و فقر انوم و بیکل و امام محمد مذ سبغ، و فقر تسلیم الی المتولی انظر لازم او نور و امام ابو یوسف مذ سبغ، و فقر ابیورین
 عله سز کند و فتنه شرط انکه جابز و ترغیباً للناکر فتوی و فنی انکه اوزرته در و بر حتمه فقر اطلاق از راضی موقوفه اوزرته
 بنا اولی انما کفر و غرض اولی انبیا بر جریمه اخوابه و فقر اولی بعضی علی فائده جابز و بود دعوا کفر انوم و فقیرت
 اید حکم و فقر من ابریه متولی اعلم و فنی علی رای من یجوزون انما سبغ الوفقیر المجتهدین و صدق ان ابریه جمع
 واقف مذ کفر که یوزرته او قاف مسطور، انکه حکمته و لزوم منه عالمابا لا فتنه فائذ مذ کفر، بنز العالم و حکم اندی حکما عیما شرعیاً
 و قضایا و هر عیما پس سبغ بیز صکار او قاف مذ کفر که حکمتی و لزوم حکم تاضی لاهی اولی عالمابا ببع علی انما الذکور، باجموع
 رفته انکه علیهم متفق علیهم اولی لاجرم سلطینند و حکماند و غیره در فنی الحیا سبغ احد در کجا بنا صکان بود او قاف
 مسطور، فکول و فقیرتین یوزرته مجال فالمدی و بعد التبی و اقر مذ کفر متولی مزبور یقولیندر غزل ابیورین کند و بدیدند
 ابی ایدلی تا که شرط مذ کفر، اوزرته نصر فائده فکر او اولی

ابوالمکارم محمد و حاجی بن زکریا ابراهیم و مسکن در سبغ له و محمد محمد و محمد السعید و علی الدین محمد و دانیال علی
 و حاجی یوسف و محمد عبد الکبیر و مصعب الدین الامام و حاجی محمد سبغ له و مولانا ابراهیم البیکر

لما وافقنا لعالم عام في الأئمة والقلوب الحمد لله العلي الوثق الوهاب المرشد الموفق العزيز الثواب
الهادي عباده المقبولين سبيل الصواب الذمنا نزل علينا الكتاب استطاب ليكون حجة على المؤمنين وفصلاً بين المطاب
والصلوة والسلام على سيدنا وسدنا ومولانا محمد المصطفى الخاتم للمؤمنين على طيب لثواب طوبى له في الآخرة وحسن مأب
وعلى كافة خير الخلق من آل آل الأصحاب وعلى قاطبة من اعان الدين والشرح المبين من التابعين والاشهاب الخيام المنزه المصباح
والسؤال والواب اما فهذا كتاب صحيح شرعي وخطاب صحيح شرعي يظهر فحواه ويشعر معناه عن ذكر ما ان صاحب الخيرات
وراتب المبرات فخر ارباب الاستعداد وذر الناس مولانا عمر خليفة ابن الزعم نضوب الحاج الياس الخيدي مؤيد البروسوة
في دار حصن بروسا حمت عن الافات والباسا لتعلم ان الموت معصوب بالرؤس وداعى الله معلن باسترجاع النفوس
وان في امه يوماً تجد كل نفس ما علمت من خير محضاً فطوبى لمن كان علمه في الدنيا خيراً اراد ان يصرف بعض امواله في الاول
اليانعة في حقن فوقف وحبس وايدوسبل وتمصدق ومات في حال صحته وكما عقله وجواز تصرفاته ونفاذ تبرعاته
شراً قولاً وفعلاً ما كان في دينه وملكه وجوزته وتصرفه من المسحف العظيم والجزاء المنيفة والكتب المعبرة العلية
من العلوم الدينية النافعة الجليلة والفتون البهية والمصنفات السنية كالتلخيص والاحاديث والاصول والمباقي والفروع
والمعاني وفن الصرف والتحن من المتون والشروح الواقعة في المنصرف والنوس واللغات الآتي ذكرنا صلها باحاديثها
ومن احسن ما وقفه الواقف الخير الجدير احسن الله اليه الحق الكبير المحسن المنيان الجامعان الشريفان احدهما
واحد والاخر مكتوب على اسلوب كل جزء في جلد مستقل ومن اجود واقف لواصف لما اشار اليه انم الله عليه سورة الاحكام
ومن اشرف واقف للجلد الاول من تفسير القامح البيضاوي ومن الطفل واقف كتاب شريف سمي بحاشية تفسير القامح للسيد الشريف
ومن اوقافه كتاب سمي بخوارزمي مع الادعية الكثيرة ومن انفع اوقافه كتاب كرم محمد بن الاحاديث النبوية المستفيضة من المشار والاور
ومن اكرم اوقافه كتاب لطيف محمد سمي باريين محكماً ومن انوار اوقافه كتاب منيف محمد سمي بدقايق الاخبار ومن اوقافه كتاب
شريف محمد بن الاحاديث المصطفوية ومن اوقافه كتب تركي محمد سمي بتاج الآدم ومن مقدمات اوقافه المتون المتممة
والشروح الواضحة من اصول اعنى التلويح والتوضيح ومن المناد وشوكة للرحوم مولانا فوشة رفات الوصول لكل واحد منها في جلد مستقل
ومن اجمل اوقافه واكملها المتون المعبرة والشروح الشريفة من المعاني اعنى متن التاميمه و متن الكافي وشرح الفناج والمختصر المطول
كل واحد منها في جلد مستقل ومن اعظم اوقافه المتون المنيفة والشروح الشريفة على مذمب الامام العظيم والرهام الاكرم من الفروع اعنى القدر ركي
والمختار واكثر الوفاية والصدرة الشريفة والجلد الثاني من الهداية و متن الجمع والجلد الثالث من شروحه مستفيضة للرحمن والمان الاخر
الموسم بمبنة ابي والمقدمة للرحوم مولانا ابي اللثيف وشرحها و متن الاخر للامام الغزالي عليه رحمة الله المتعالي بسببها الهداية و متن الفرائض
وشرحه للرحوم الهير ومولانا السيد الشريف والتمن التركي المستفي بالفرافض كل واحد منها في جلد مستقل ومن انفع اوقافه المتون المتعددة

الشرح المشروحة عددها من الصق والنق والمنطق والحكمة والكلام والآداب الآتي ذكرها كالكمال والاقام اعني الامثلة والمقصود والشرح
 في جلد واحد وشرح الفري مولانا السيد الشريف علي بن محمد الله اللطيف في جلد واحد وشرح المراج المرحوم حسن بن علي
 في جلد واحد والحوامل والمصباح والكافية في جلد واحد والكافية الاخرى في جلد آخر وشرح الديباجة وموجبا لعوامل المستجيب في جلد واحد
 والشرح الموسوم بابن سيد علي طاب ثراه في جلد واحد والمتوسط والكتاب الاخر الموسوم بقطر الندى في جلد مستقل
 وحام كافي والبورق والشرح النسبية مولانا قطب الدين علي بن محمد المعين في جلد واحد والحكمة المشروحة بكوجك كلثينة وكلثينة السمتة بمواد
 في جلد مستقل وشرح العقائد وكلثينة السمتة بخيال وفي جلد واحد وسعود الروقي وكلثينة السمتة بمواد وفي جلد واحد
 والاصغهاقي والشرح المستجيب بعبارة الاصغهاقي وفي جلد مستقل ونصفه وكلثينة السمتة بمواد وفي جلد واحد ومن جملة اوقافه كتاب مستجيب
 ومن جملة اوقافه المحملة اللغات من المختصرات والمطولات اعني مختار الصحاح ولغة ابن فرشته علم وفوا الترتيب وفي جلد واحد والآخر
 في جلد واحد ولغة ابن فرشته المنظومة في جلد واحد والمنتخب لغة الوفاة وفي جلد واحد ومن اوقافه الشاملة
 الجزية في علم القراءة احد عشر في والتركي وكتاب آخر مسي بالرقابة كل واحد منهما في جلد واحد وكتاب آخر موسوم بالكلية
 مولانا الشيخ محمد بن محمد الله عليم في جلد واحد ومن اوقافه كتاب جالوس وافرط من علم الطب وكانت الكتب المفصلة
 عدداً اجملها ستة وسبعون كتاباً اولها لالف مادام في قيد حياته ثمها اولاده واولاد اولاه المستحقين والمتحققين
 والانات نسل بعد نسل بطنا بعد بطن على ما تناسلوا وتعاقبوا وثنافوا وتباعداوا وبعد انقراضهم فعلى الصفة
 المستحقين على ترتيب الارث ثم على ذوى الارحام وان سقطوا وبعد انقراضهم فعلى كل من يحتاج اليها من الفقهاء السليين
 الصالحين المستحقين فان الواقف المذكور قد اخرج جميعها من ماله وافر من ملكه وسلمها
 الى من يشاء متوكفاً على الصلحة التسجيل وهو صاحب لعقل والتميز وهو مولانا ولي الدين
 خليفه ابن يوسف وهو مسلم وقبض جميع الكتب المعبرة المذكورة المفصلة المشروحة نصفاً وقبولاً بحسب
 وقواصمها شرعياً وحبسها صرغاً محكماً في حكم الحاكم الفاضل الموثق محمد هذا الكتاب بتوقيع الشريف
 المستطاب لانا لزياد الشرح بزلال افلامه ناظرة والاعيان اليها ناظرة بصحة ولزومه على من يفتي
 مضجعه وشاه وبعد ما روعيت قيود الاحكام والتسجيل ليكون الوقف مصوناً عن التخريف والتغيير
 فن بدله بعد سمعه فاتها اسمها على الذين يبدلون ان الله سميع عليم وعلى هذا وقع الاشهاد
 والتحرير في اواخر شعبان الحرام سنة وخرابنة وتسعة

مولانا پير خليفه ابن وحام بن وايد بن بن ويونين ونور الدين بن واحدين واحمد بن
 حمزة آيد بن علي منصور علي

Özgeçmişim

1982 yılı Amasya doğumluyum. İlk öğrenimimi Amasya'da tamamladım. 1999 yılında Amasya İmam-Hatip Lisesi'nden, 2003 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum. Aynı yıl Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başladım.

Hâle DEMİREL